TALÂT PAŞA CİNAYETİ DAVASI

Tutanaklar

Doğu Perinçek'in Sunuşuyla İlkkez Doğru ve Tam Metin

KAYNAK YAYINLARI

© Bu kitabın yayın hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Gıda Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.nindir.

Birinci Basım: Mayıs 2008
Teknik Hazırlık: Analiz Basım Yayın
Baskı: Analiz Basım Yayın

ISBN: 978-975-343-529-1

KAYNAK YAYINLARI: 516

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM GIDA
TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Meşrutiyet Cad. Kardeşler Han No: 12/3
34430 Galatasaray-İstanbul
web adresi: www.kaynakyayinlari.com
e-posta: iletisim@kaynakyayinlari.com
Tel: (0212) 252 21 56-99 Faks: (0212) 249 28 92

TALÂT PAŞA CİNAYETİ DAVASI

Tutanaklar

Çeviri: Işık Soner

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ/ DOĞU PERİNÇEK 7

TUTANAKLAR 25

BİRİNCİ DURUŞMA GÜNÜ 25
Sanık Tehleryan'ın Sorgusu 28
Tanık İfadeleri 58
Bilirkişi Raporları 107
Tıbbi Bilirkişilerin İfadeleri 129

İKİNCİ DURUŞMA GÜNÜ 147
Savcı'nın Konuşması 149
Savunmalar 157
Son Sözler 202
Karar 211

EKLER 213
A. Tanık Olarak Çağrılmış Olanlar 213
B. Dahiliye Nazırı Talât Tarafından Tehcir Edilen Ermenilerle İlgili Olarak Verilen Talimatlar 222

SUNUŞ

18 Mart 2006 günü Berlin'de 10 bin yürüyüşçü, Hardenberg Caddesi'nde Talât Paşa'nın vurulduğu yerde saygı duruşundayız. Talât Paşa'yı vurmuşlar ama öldürememişlerdi. İşte 10 bin Talât Paşa, ellerinde ay yıldızlı al bayraklarla, dimdik, "Hepimiz Talât Paşa'yız" diyordu.

Tarih, hiçbir değerin hakkını yemiyor. Öyle dönemler oluyor ki, unutulmuş sanılan değer, kendisini var eden gerçeklik nasıl olsa gündeme geleceği için, tarihin içinden başını kaldırıyor ve yeniden bilinçlerdeki yerini buluyor.

Tarih, Talât Paşa'ya haksızlık etse, yazık olurdu. Edemedi, edemezdi. Çünkü Talât Paşa, bizim Kurtuluş Savaşı'mızın 1914-1918 döneminin en önemli simasıydı. Tarihi 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkesi'nde donduracak olursanız, o ilk dönem bir yenilgi dönemi gibi gelebilir. Ama devamı vardır. 1914 yılında başlayan Birinci Büyük Savaş, Türkiye için 30 Ağustos 1922'de zaferle sonuçlandı. O zaferde 1914-1918 genel savaşının da kuşkusuz önemli payı vardı.

Şöyle de söylenebilir: Çanakkale Direnişi başta olmak üzere o dört yıllık büyük direniş olmasaydı, Sakarya ve Dumlupınar da olmazdı.

Birinci Dünya Savaşı'nda İttihat Terakki yönetiminin siyasal ve askerî hataları yukarıdaki yargıyı değiştirmez. O devrimcilerin payına, Türkiye'yi Meşrutiyet'le ve Alman ittifakıyla kurtarmak düşmüştü. Oysa Türkiye, Cumhuriyet'le ve Sovyet ittifakıyla kurtulabilirmiş; tecrübe bunu kanıtladı.

1914'te ne Cumhuriyet vardı, ne de Sovyetler Birliği. Ama işte Talât Paşa'ların Çanakkale'de simgeleşen vatanseverliği, hem bizi Cumhuriyet'e götüren bir tecrübeydi, hem de Rusya'da Şubat ve Ekim Devrimleri'nin yolunu açtı.

Tarih böyle ilerliyor.

Özeti, Talât Paşa'lar, bizim Kurtuluş Savaşı tarihimizin bir parçasıdır. Kahramanlar, her zaman talihli olmuyor; talihsiz kahramanlar da bir tarih gerçeğidir.

Talât Paşa'lar yâd ellerde peş peşe şehit olarak, büyük yenilgiyi canlarıyla noktaladılar. Fedailer geleneğinin temsilcileriydiler ve o geleneğe hayatlarını katmış oldular.

Atatürk'ün Talât Paşa'nın şehit olduğu haberini alınca tutamadığı gözyaşları, kuşkusuz o fedailer geleneğine duyulan bağlılığın bir ifadesiydi.

Talât Paşa, yalnız intikam duygularıyla katledilmedi. O, Anadolu'da başlayan İstiklâl Savaşı'nı Avrupa'dan destekliyordu ve bir an önce Anadolu'ya gidip savaşın ön cephesinde görev alma arzusunu Mustafa Kemal Paşa'ya mektupla bildirmişti.

Talât Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı 22 Kasım 1919 tarihli mektupta, memleketin kurtuluşuna katkı için yaptıkları çalışmanın raporunu verir. Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Millî Mücadele'nin başarısı için görevlere hazırdır. Otorite Mustafa Kemal Paşa'da olmalıdır. Talât Paşa, bir yandan da Kurtuluş Savaşı'mızı desteklemeleri için Bolşeviklerle görüşmelerde bulunmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa, 20 Şubat 1920 günü Talât Paşa'ya yolladığı çok uzun cevapta, mücadeleyi özetler, seçenekleri tartışır. Birlikte çalışma uygun görülmüştür, ancak yabancılarla temasların kendi denetiminde yürütülmesini ister. Mustafa Kemal Paşa'nın Talât Paşa'dan bir talebi de, "mümkünse 50 bin lira göndermesi"dir.[1]

Talât Paşa da, bütün devrimciler gibi yenilgiyi kabul etmemiştir ve Anadolu'daki Devrimci Hükümet'in yanındadır.

1 *Atatürk'ün Bütün Eserleri,* Kaynak Yayınları, İstanbul, Ağustos 2001, c.6, s.407 vd.

İşte Talât Paşa'nın şehit edilmesinin asıl nedeni budur. Öldürülmeden 18 gün önce; Şubat'ın 26'sında, Hamm şehrinde İngiliz Herbert Aubrey ile görüşür. Aubrey İngiliz hükümetinden gelen talimatla hareket etmektedir. Hatta bu görüşmede İngiliz hükümeti ve Anadolu'daki millî hareket arasındaki anlaşmanın koşulları konuşulur.

Bu konuşmada, Talât Paşa'nın Millî Mücadele'nin kayıtsız şartsız yanında olduğu anlaşılmıştır.

Büyük olasılıkla Talât Paşa'nın katledilmesi kararı bu görüşmeden sonra verildi.

Tehleryan, cinayetin tetikçisi idi. Kurşunu arkadan sıktı ve tanıkların anlatımlarına göre, Talât Paşa önüne doğru eğilerek yere kapaklandı.

Mithat Cemal, Talât Paşa için yazdığı şiirde,

"En sonra eğildinse, kurşunla eğildin" der. Eğilmeyen adamdı.

Yine şairin deyişiyle, "Kütle-adam, millet adam, bayrak adamdı."

"Çıplak adamlar"dı en sevdikleri, yoksullardı. "Altınlar akarken de züğürt ölmeyi bilmişti."

Kurşun, devrimciyi vurmuştu.

O kurşunların sonu gelmedi.

1990'lardan sonra Türkiye'yi parçalama planları bir kez daha gündeme gelince, Talât Paşa'ların üzerini örten bulutlar da dağıldı.

İşte biz, "Ermeni soykırımı emperyalist bir yalandır" diye Avrupa merkezlerinde haykırırken, Talât Paşa'ya vefa ve saygı duygularını da yüreklerde yeniden doğuyordu.

Berlin 2006 eylemine "Talât Paşa Harekâtı" adını vermiştik. Siz misiniz "Talât Paşa'yız" diyen, Avrupa'nın emperyalist basın yayın organları Talât Paşa'ya yaylım ateşi başlattı. Demek ki, öldüremezmişlerdi.

Avrupa Parlamentosu, 2006 baharında, Türkiye hükümetinden Talât Paşa Harekâtı'nı dağıtmasını talep etmeyi kararlaştırdı.

Emperyalizm, Talât Paşa Hareketi'nin dağıtılması için toplanıp karar mı alıyordu, öyleyse biz de Talât Paşa Komitesi idik!

KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ın önderliğinde yürütülen Lozan 2005 ve 2006 Talât Paşa Harekâtı'nın isim babalığı onuru, Avrupa Parlamentosu'nundur.

***

Kendi vicdanımla konuşurum kimi zaman. Gizlice kendime sorarım. Ermeni soykırımı konusunda da çok sordum. Sordukça daha çok araştırdım.

Vicdan, bugünkü Türkçemizde bulunç. Çok güzel bir karşılık. Almancadaki bilmek kökünden türemiş "Gewissen" kavramına benziyor. Bulmak, bilmekten önceki eylemdir.

İnsanın buluncunda (vicdanında) sorduklarına bir cevap bulması için, orada bir ağırlık bulunması gerekiyor. Bulunç dediğimiz o ağırlık, toplumsal tecrübelerin ve tarihsel birikimin kişinin bilincindeki izleridir.

Buluncumun ağırlığını artırmak için daha çok araştırdım, bilgi peşinde koştum, kendimle daha içtenlikle ve cesaretle hesaplaştım.

Sonuç şudur: Türkiye'ye yöneltilen Ermeni soykırımı suçlaması kadar ağır bir haksızlığa dünya tarihinde az rastlanır.

Yine Talât Paşa'ya yöneltilen soykırımcı suçlaması da, bizim devrimci tarihimizi hedef alan bir büyük suçlamadır.

Evet devrimci tarihe! Emperyalizme başkaldırı tarihimize!

Eğer bir soykırım gerçeği olsaydı, bunu en önde savunan, Türkiye'nin devrimci aydınları olurdu. Bu birikim, bizde vardır.

Birinci Dünya Savaşı'nı özellikle Ermeni meselesi bağlamında aydınlığa kavuşturmak, bugün gerçekseverliğin ötesinde, bir yurtseverlik görevi, devrimci bir iş olmuştur. Zaten bu konu, 1915'ten beri, bizimle emperyalizm arasındaki savaşın bir cephesidir.

Emperyalizmin, Ermeni katliamı konusundaki haksızlığı, belki de kendisini en çarpıcı biçimde Talât Paşa Cinayeti Davası'nda göstermiştir.

15 Mart 1921 günü Tehlerýan denen kişi, Berlin Hardenberg Caddesi'nde Talât Paşa'yı tabancayla katleder.

Sanık yakalanır. Daha ilk sorguda Talât Paşa'yı "bilerek, isteyerek ve taammüden öldürdüğünü" itiraf eder.

İşlenen suç meydandadır; kanıtlar kesindir; tanıkların hepsi katili teşhis etmişlerdir; katil suçunu itiraf etmektedir. Suç aleti olan tabanca ortadadır. Namludan hâlâ barut kokusu gelmektedir.

Ama Berlin'de 2 Haziran 1921 günü başlayan ceza yargılamasında en az merak edilen konu, Tehleryan'ın işlediği suçtur.

Duruşmada daha ilk dakikalardan itibaren Tehleryan sanık sandalyesinden kaldırılır; oraya Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri emperyalizmiyle savaşan Jöntürk Devrimciliği oturtulur. Araştırılan konu, artık Hardenberg Caddesi'nde işlenen cinayet değildir.

Dr. Lepsius gibi Türk düşmanı sahtekârlara bilirkişi görevleri verilerek, Andonyan gibi yalan memurlarının imal ettiği uydurma belgelerle, Türkiye'nin emperyalizme karşı savaşı yargılanır.

Tutanakları okuyunuz, Yargıç öyle bir sorgu yürütür ki, Tehleryan'ı bir katil olmaktan çıkartır; bir mazlum konumuna yerleştirir. Sanki katledilen Talât Paşa değil, Tehleryan'dır. Bu davada Talât Paşa'ya verilen rol ise, katil olmaktır. Dahası, işlenen suçla ilgisi olmayan Ermeni tanıkların duygu sömürüleriyle, Tehleryan bir kahraman mertebesine yükseltilir.

Berlin'in psikiyatri ve sinir uzmanlarına verilen rol ise, "Kahraman" Tehleryan hakkında neredeyse ceza ehliyeti olmayan bir psikopat raporu vermeleridir. Ama Tehleryan'ın psikopatlığının sorumlusu dahi, "Türk zulmü"dür.

Dava, Hardenberg Caddesi'ndeki cinayetten o kadar uzaklaştırılmıştır ki, jüri, yargılama sonunda yargıcın sorusunu şöyle algılamıştır: Türkiye suçlu mudur?

Tutanakları okuyan herkes, soruyu böyle yorumlar.

O nedenle Berlin'deki Talât Paşa cinayeti davası, bir Türkiye davasıdır.

Ve Berlin yargılamasında, 1915 yılının savaş koşullarında Türkiye'ye çamur atan emperyalist İtilaf Devletleri'ne artık Alman devleti de katılmış olur.

Alman devleti! Yenilmiş ve teslim alınmıştır. Ama o sırada yenilmeyi kabul etmeyen, İstiklâl Savaşı'nı sürdüren bir Türkiye vardır. Anadolu'da Batı Cephesi'nde, Doğu Cephesi'nde, Güney Cephesi'nde savaş devam etmektedir. Bir kurşun da Berlin'den Tehleryan'dan gelir. O yetmez, bir kurşun da yenik Alman emperyalizminden!

Katil Tehleryan Berlin'de aklanmıştır. Alman kanunlarına göre, Tehleryan'm idamını isteyen savcı aklama kararını temyize bile göndermez.

Aslında Berlin Ağır Ceza Mahkemesi, Tehleryan'ı aklarken Alman adaletini mahkûm etmiştir. Artık Berlin'de hâkimler yoktur; Berlin'de İngiliz-Fransız emperyalizminin memurları vardır.

İnsan tutanakları okurken; hele karar aşamasında; adalet yok mu, vicdan yok mu diye bağırmak ister.

Tutanakların sayfalarından bu feryada, bir tek Mareşal Liman von Sanders cevap verir.

Mahkemede bilirkişi olarak dinlenen Mareşal, hakikati söyleyecektir. Berlin Ağır Ceza Mahkemesi'nde oynanan tiyatroda, rol yapmayan, sahici olan bir tek o ağırbaşlı ve vefalı Mareşal vardır. (Bir de Savcı!) Tarih önünde konuşmaktadır:

İşte Liman von Sanders'in anlattığı gerçekler bunlardır. Yaşanan çatışmaları iki nedene bağlamıştır: Birincisi, Ermenilerin silahlarını teslim etmemeleridir. İkincisi, Ermenilerin Çarlık Rusyası ordularında Türkiye'ye karşı savaşmalarıdır.

Sahnelenen davada namuslu davranma çabasında olan bir de savcı vardır. Evet verilen aklama hükmünü temyiz edememiştir;

esir Alman hükümetinin emirlerine boyun eğmiştir. Ancak duruşmalar sırasında yer yer isyan ettiği görülür. Şu sözler Birinci Savcı Göllnick'indir:

"Sayın Jüri Üyeleri! Bu ceza davasına özel bir anlam veren şey, onun adli tarafı değildir. Aynı şekilde, yurtiçinde ve dışında dikkatle bu mahkeme salonuna çevrilen ilgi de değildir. Önemi başka şeylerden kaynaklanmaktadır. Bu fiilin psikolojik nedenleri dünya savaşı zamanına kadar dayanmaktadır. O uzaktaki Anadolu'da meydana gelen vahşi ve kanlı olaylara dayanmaktadır ve kulaklarımız dünya savaşının gök gürültülerini yeniden duyduğunu sanmaktadır. Ayrıca, kurbanının kişiliği de fiilin özel bir önem kazanmasına yol açmaktadır: Adı sanı bilinmeyen, tanınmayanlar kitlesinden bir el kalktı, kendisi de bir halkın evladı olan; milletler arasında o muazzam dövüş sırasında vatanının kaderini yönlendirmiş ve Alman halkının sadık bir müttefiki olarak tarihin zirvesine çıkmış olan bir adamın üzerine indi.

"(...)

"Baylar, Ermenilerin ve dostlarının, bu dehşet verici eylemlerde Talât Paşa'mn sorumluluk taşıdığı kanaatinde olduklarından şüphe yoktur. Ama Baylar, bu, Ermeniler ve dostları tarafından savunulan taraflı bir görüştür ve olayları tamamen farklı bir şekilde değerlendirecek pek çok tanığı burada sizin önünüze getirmek çok kolay bir iş olurdu. Türkiye'de bulunmuş ve olayları yakından bilen birçok Alman'la konuştum. Onlar tamamen farklı bir görüştedir. İstanbul hükümetinin Ermenilerin kökünün kazınmasını hedeflemesinin söz konusu olmadığını; devletin ve askerin çıkarları nedeniyle –belki de yanlışlıkla– o bölgeyi boşaltma emri verildiğini, ancak bunun son derece vahim sonuçlara yol açtığını anlattılar.

[Burada yargıç, savcının sözünü kesip "davayla ilgili konuşmalara girmesi uyarısında bulunur. Oysa duruşmanın birinci günü baştan sona bu konuda nutuklarla geçmiştir. -D.P.]

"(...) Bay Prof. Dr. Lepsius'un çok ilginç ve kapsamlı açıklamalarının bence bir hatası vardı: Çok planlı ve sistematik olmakla birlikte, olaylarla ilgili bu tespitler, meydana geldikleri sırada ve olay yerinde yapılmış kendi kişisel gözlemlerine değil, daha sonraki raporlara dayanmaktadır.

"Bu nedenle, diğer bilirkişinin; Bay General Liman von Sanders'in sözlerine daha fazla değer vermekte sanırım haklıyım. Kendisi o sıralarda orada yüksek bir mevkide idi ve olayları çok yakından gördü. Bilirkişi burada Ermenilerin bölgeden çıkarılmasını emreden İstanbul hükümetinin politikasıyla uygulamayı birbirinden net bir biçimde ayırmıştır. (...)

"'Bu caniyane hareketlerin kişisel ve manevi sorumlusu Talât Paşa'dır' şeklindeki ifadelerin haklı olmadığını tespit etmek amacıyla burada bir parantez açmak zorundayım. Sunulan belgelerin davada kullanılması beni yanıltamaz. Örneğin bizde de, devrimci kargaşa sırasında, böyle yazı ve belgelerin tanınmış kişilerin imzasıyla ortalığa çıktığını, daha sonra bunların sahte olduğunun iddia edildiğini, ben bir savcı olarak biliyorum. İstanbul'da Talât Paşa aleyhine verilen ve burada da sözü edilen karar da beni şaşkınlığa düşüremez. Orada nesnel gerçekliğin tespit edilip edilmediğini bilmiyorum. Bu elbette mümkündür, ama eski sistem yıkılınca onun kahramanlarının yeni sistemde suçlu ilan edilmelerinin tecrübeyle sabit olduğunu da unutmamak gerekir. Baylar, İttifak Devletleri'nin dostu olan Jöntürklerin devrilip yerine İttifak Devletleri'nin düşmanı olan İtilaf Devletleri'yle birlikte hareket eden hükümetin getirildiği o hızlı ve keskin siyasi sistem değişikliğinin bir benzeri daha tasavvur edilemez. Yani daha önce belirtildiği gibi, nesnel gerçekliğin araştırılıp araştırılmadığını bileme-

yiz. Dolayısıyla şunu tekrarlamalıyım: Sunulan kanıtlar, Talât Paşa'mn bu suçlardan manevi olarak sorumlu olduğuna dair en ufak bir kanıt bile getirememiştir!"

***

Talât Paşa Cinayeti Davası'nın tutanakları bütün cephelerden okunmalıdır. Bu tutanaklarda birtakım hayali anlatımlarla abartılmış da olsa, Ermeni yurttaşlarımızın çektiği acılar da vardır. Karşılıklı boğazlaşma ve kırımlarda, zayıf olanlar daha çok kırılmış, daha çok ezilmiştir. Ezilen, koşullara göre Ermeni'dir; Türk'tür, Kürt'tür; ancak hepsi bizdendir ve en sonunda hepsi insandır.

Anadolu'nun yüzlerce yıl kardeşçe yaşamış insanları birbirini boğazlarken, büyük emperyalist devletlerin Osmanlı devletini paylaşma planları da yürümüştür.

Bu olayları anlamak için en iyisi, Kaynak Yayınları'nın Ermeni kaynaklarıyla Ermeni yalanını anlatan dizisi incelenmelidir.

Özellikle, Ermenistan'ın ilk Başbakanı Kaçaznuni'nin ünlü raporu. Orada olayları anlamak için anahtar verilmektedir. Mesele, birinci olarak emperyalizme tavırla ilgilidir. Emperyalist saldırganlarla birlikte misin, yoksa direniyor musun? İkinci olarak, katliamlarda devlet geleneği çok önemli bir rol oynamıştır. Olayları yaşayan Rus generallerinden Ermenistan Başbakanı Kaçaznuni ve diğer namuslu Ermeni devlet adamları ve tarihçilerine kadar herkes aynı saptamada bulunmuştur: Türkler devlet ve ordu geleneğine sahiplerdir. Bu nedenle savaştılar, savaşlarda öldürdüler; isyanları bastırdılar. Ancak Türk ordusu planlı ve sistemli kırım yapmadı; otoritesini kurduğu yerde asayiş ve güvenliği sağlamaya çalıştı. Ermeniler ise farklıydı. Kaçaznuni, bu farkı özetle şöyle anlatmaktadır: Devlet yönetmeyi bilmiyorduk. Savaş koşullarında otorite kurabilmek için, şiddete başvurduk; Türkleri, Müslümanları kırdık. Ancak yine otorite kuramadık. Bunun üzerine bir gücün gelip elimizden o devleti almasını beklemekten başka çaremiz kalmadı. Allahtan Bolşevikler geldi; iktidarı aldı ve biz de kurtulduk.

Bu özet, büyük bir tarihsel derstir. Devlet kurmak, güvenlik sağlamak, yabancı devletlerin kışkırtmaları ve desteğiyle olmuyor; yüzlerce, binlerce yıllık bir tecrübeyi gerektiriyor. Bakınız, Kuzey Irak gibi bir avuçluk toprak parçasında ABD ordularının gölgesinde devlete benzeyen bir oluşum yoktur. İki ayrı aşiret yapısı, iki ayrı derebeylik oluşturmuştur ve kendi aralarında bile birleşememektedirler. Bölgede ne güvenlik vardır, ne de barış sağlanmıştır.

Talât Paşa Cinayeti Davası'na dönecek olursak, tutanakları okuyunca şu hükme varıyorsunuz: Bir yalanı, ancak daha büyük yalanlarla ve buluncunuzu (vicdanınızı) daha çok çiğneyerek sürdürebilirsiniz.

Bu yargı, Tutanaklar'a geçen uydurma ifadeler için olduğu gibi, Tutanaklar'ın Türkçeye yapılan ilk çevirisi için de geçerlidir.

Belge Yayınları, Doğan Akhanlı imzasıyla Şubat 2003'te *Talât Paşa Davası Tutanaklar'*ını yayımlamış. Tutanaklar, zaten hemen göze çarpan çelişmeler, uydurmalar ve iftiralarla dolu. Ama bütün bu ahlaksızlıklar çevirmeni tatmin etmeye yetmemiş. Yalan ve iftiracılıkta kendini dizginleyemeyen çevirmen, gerçekleri ortaya koyan bazı bölümleri kesip atmış; ifadeleri Ermeni soykırımı yalanlarına uyumlu hale getirmek için değiştirmiş. Belirleyici önemdeki kavramlarla o kadar çok oynamış ki, birkaç örnekle yetineceğiz.

Belge Yayınları'nın çevirmeni, General Liman von Sanders'in bilirkişi ifadesinin son paragrafını Tutanaklar'dan atmış. Çünkü o paragrafta, bilirkişi, "görevi gereği" şu tarihi gerçeği vurgulayarak noktalıyor raporunu:

"Türkiye'de bulunduğum beş yıl içinde, Ermenilere karşı Talât tarafından imzalanmış herhangi bir emir görmedim ve böyle bir şeyin var olduğuna tanıklık edemem."

Ancak kesip biçmek yetmiyor.

Liman von Sanders'in ifadesinde bulunmadığı halde, çevirmen Ermenilerin silahlarını teslim etmemelerine kendi kafasından bir açıklama uydurmuştur: "Kendilerini savunmak için."[2]

2 Doğan Akhanlı, *Talat Paşa Davası Tutanaklar,* Belge Yayınları, İstanbul, Şubat 2003, s.91.

Liman von Sanders, Ermenilerin Rusların yanında "savaştığını" belirtmektedir; çevirmen "Rusların yanında tavır koyarak" ibaresiyle ihaneti yumuşatma çabasına giriyor.[3]

Von Sanders, Ermenilerin Rusların yanında girdikleri savaşta, "bütün zayıflar gibi yok olduklarını" söylemektedir. Çevirmen, "öldürülmüş, kılıçtan geçirilmiş, katledilmişlerdir" diyerek Tutanağı tahrif ediyor.

Von Sanders, "dehşet verici şeyleri" Türk askerinin yapmadığını belirtmiş. Çevirmen, "dehşet verici şeyler" yerine "katliam" sözcüğünü koymuş.

Çevirmen, "Ermenistan'a ayak basma"yı, "Ermenileri tekmelemek" olarak çevirmiş.

Hepsi üç sayfada yapılan tahrifatlar bunlardır; 182 sayfada yapılanları aklınızda canlandırabilirsiniz.

Dürüst çeviriler de var elbette. Selami Kılıç, Kaynak Yayınları tarafından yayımlanan *Ermeni Sorunu ve Almanya / Türk-Alman Arşiv Belgeleriyle* kitabında, Alman belgelerini özenle çevirmiştir.

Yine Hasan Babacan, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (AKDTYK)'nun yayımladığı *Mehmed Talât Paşa 1874-1921* adlı kitabında Liman von Sanders'in ifadesinden aldığı bölümleri aslına uygun çevirmiştir.[4]

Belge Yayınları, yayımladığı tutanakta, yalnız kasıtlı tahrifatlardan sorumlu değil, bilgisizliklerin de sorumlusu. Öyle bir mahkeme tutanağı çevirisi ki, hukukun en temel kavramları bile bilinmiyor. Duruşma yerine "dava", adalet yerine "hukuk", fail yerine "suçlu", fiil yerine "suç", kader yerine "varlık", yönetmek yerine "bütünleştirmek", kurmay yerine "maiyet" kavramları kullanılmış. Bunlar yalnızca birkaç örnek. Hiç abartmadan belirtelim: Çeviri yanlışlarını sıralamak, tutanağın tamamından daha uzun bir metin yazmayı gerekli kılmaktadır.

3 Doğan Akhanlı, *agy.*

4 Hasan Babacan, *Mehmed Talât Paşa 1874-1921*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s.240 vd.

Kaynak Yayınları, tutanakları bu nedenle yeniden çevirmek ve okuyucuya sunmak ihtiyacı duydu. Türkiye'nin yargılandığı bir dava Türk milletine doğru bir çeviriyle sunulmalıydı.

Işık Soner'in Almancadan yaptığı çeviriyi yeniden ve dikkatle inceledim. Çok özenli ve Türkçesi akıp giden bir çeviri.

Tutanağa eklenen "Sanık Tehleryan'ın Sorgusu", "Tanık İfadeleri" gibi arabaşlıklar, mahkeme tutanaklarında bulunmuyor; okumayı kolaylaştırmak için Kaynak Yayınları'nca eklendi.

İşte böyle!

Emperyalizme karşı iki yüz yıldır savaşan bir tarihin, çağımızın ilk Kurtuluş Savaşı'nı veren bir milletin göze alması gereken bedeller vardır. Bu da başı dik tutmanın faturasına dahildir.

Birinci Dünya Savaşı'nın şehitleri bir bedeldir.

Ermenilerin çektikleri dahil, yaşanan büyük acılar da bir bedeldir.

47 yaşında Berlin'de şehit edilen koca devrimci Talât Paşa da bir bedeldir.

Ama belki de bu bedellerin en çilelisi, yüzyıldır yalanlarla ve iftiralarla boğuşmaktır.

İftiralarla vurulmak, kurşunla vurulmaktan daha ağır geliyor insana.

Hüseyin Haydar, insana coşku veren o Talât Paşa şiirini hepimiz adına bu duygularla yazdı. Bu kitaba o şiiri de alıyoruz.

Eylemlerimizle yalan ve iftiraları göğüsleyebildiysek, Talât Paşa'ya siper olabildiysek, görev yapılmıştır.

Doğu Perinçek
Tekirdağ F Tipi 1 Nolu Cezaevi
16 Nisan 2008

DOĞU TABLETLERİ

On Beşinci Tablet, Talât

Talât Bey, ne düşünüyorsunuz böyle hüzünle,
Biraz dalgın, başınızı hafifçe geriye atmış?
Üç yüz yıl kan kaybeden bedenden doğduk biz,
Ağır rahmin cansız ceninler sunduğu zamanda.
Koyu bir kanda yattık meydanda, sokakta, üniforma yok,
Yüzümüz ak, ruhumuz gergin ve kalbimiz yüklü.
Kalbimiz nar şurubuydu Manastır'da ve bütün Van'da.
Talât Bey, elleriniz kavuşmuş arkanızda, göğsünüz önde,
Kar yağıyor Berlin'e, sine sine! Kar yağıyor üstüne devrimin.
Berlin'de caddeler ışıltılı, ama kapkaranlık bir hukuk.
İttihat denince, orada dur: Kafanda devrim saatini kur.
Barut akıyor damarlarında memleketin: Kırmızı ve ak.
Gereklidir infilak! Buluşacağız bir yerde, mutlak.
Çatlayan damar açıktı. Gelibolu'da bir düşün içine girdik,
Oradan geniş, ışıklı bir yol döşedi köylü çocukları...
Çünkü bilir bütün şehitler, devrime giden bütün yolları.
Vatanı savunduk, nasıl savunursa kurt kendi kanını.
Hayallerimiz yüksek, canımız alçaktaydı ki o kadar,
Hatta daha aşağıda bile, feda olsun! Biz isyankârdık.
Haydi vurdurun beni! Çeksin tetiği zavallı biri... heyhat!
Arkasında İngiliz hükümeti. Biliyor Talât!
Terakki dedim de, hücrelerdir! Kimi canlı, kimi baştan ölü.
Okulluyduk biz, orada öğrendik can verme yollarını,
Şehadetnamemiz, vatanın koynunda gizlidir!

Hüseyin Haydar

Der Prozeß
Talaat Pascha

Stenographischer Bericht

über die Verhandlung gegen den des Mordes an Talaat Pascha angeklagten armenischen Studenten Salomon Teilirian vor dem Schwurgericht des Landgerichts III zu Berlin, Aktenzeichen: C. J. 22/21, am 2. und 3. Juni 1921

Mit einem Vorwort
von
Armin T. Wegner

und einem Anhang

Die stenographische Aufnahme erfolgte durch Herrn Georg Eigard, Berlin-Grunewald, Humboldtstraße 15, unter Mitwirkung des Reichstagsstenographen Ludwig Becker, Berlin-Friedenau, Roldornstraße 1 und des Regierungsrates Dr. Müller, Mitgliedes des Stenographischen Landesamtes Braunschweig.

1 · 9 · 2 · 1

Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte m. b. H. in Berlin W 8

Kitabın 1921 baskısının orijinal kapağı.

I. Mahkeme Heyeti:
Başkan: Bölge Başhâkimi Dr. Lehmberg
Yardımcı Hâkimler: Bölge Mahkemesi Hâkimi Bathe ve Hâkim yardımcısı Dr. Lachs
Mahkeme kâtibi: Stajyer hâkim Warmburg

II. İddia Makamı: Birinci Savcı Göllnick

III. Jüri:
Duvar Boyacısı Wilhelm Grau, Nauen-Berlin
Tüccar Rudolf Grosser, Bernau (Mark)
Kuyumcu Kurt Bartel, Berlin
Rantiye Adolf Künhe, Berlin-Pankow
Ev sahibi Otto Ewald, Charlottenburg
Çatı ustası Otto Wagner, Charlottenburg
Çilingir Otto Binde, Schönerlinde
Ustabaşı Otto Reinecke, Tegel
Boyacı Eugen de Price, Berlin-Wilmersdorf
Ecza deposu sahibi Albert Belling, Charlottenburg
Çilingir ustası Herman Golde, Charlottenburg
Tuğla fabrikası sahibi Robert Heise, Charlottenburg

IV. Savunma:
Yüksek Adli Müşavir Dr. Adolf v. Gordon, Berlin
Adli Müşavir Dr. Johannes Werthauer, Berlin
Yüksek Hükümet Müşaviri Dr. Niemeyer, Kiel Üniversitesi'nde Hukuk Profesörü.

TUTANAKLAR

BİRİNCİ DURUŞMA GÜNÜ

Bölge Mahkemesi Başhâkimi ve Mahkeme Başkanı Lehmberg, sabah saat 9.15'te duruşmayı açtı.

Sanık ve savunma avukatlarının duruşmada hazır oldukları tespit edildi. Çevirmenler Vahan Zachariantz ile Georg Kalusdyan yemin etti.

Bundan sonra, kura yöntemiyle jüri oluşturuldu.

Her jüri üyesi, kendi aklına ve vicdanına göre karar vereceğine dair yemin etti.

Duruşmaya çağrılmış olan bilirkişi ve tanıkların hazır bulundukları tespit edildi.

Başkan: (Tanıklara ve bilirkişilere hitaben) Önümüzdeki dava konusunda tanık ya da bilirkişi olarak sorgulanacaksınız. Davanın konusunu biliyorsunuz. Ettiğiniz yeminin önemine ve kutsallığına dikkatinizi çekerim. İster kasıtlı, ister kasıtsız, yeminine aykırı olarak yalan ifade verenler için kanunun ağır ceza öngördüğünü de size bildiririm. Kişinin, kendisiyle ve sanıkla ilişkileriyle ilgili vereceği bilgiler de gerçek olmak zorundadır.

Şimdi dışarı çıkmanızı ve içeri çağrılıncaya kadar beklemenizi rica ederim. Tanıklardan bir kısmının bugün mahkeme salonundaki işinin bitmesi muhtemeldir. Dolayısıyla, kapıya yakın bir yerde beklemenizi rica ederim.

(Bunun üzerine tanıklar dışarı çıktılar.)

Bilirkişi bölümünde yerlerini alanlar:

Bölge doktoru Dr. Thiele, Berlin-Friedenau

Yüksek Sıhhiye Müşaviri Dr. Schmilinsky, Berlin-Charlottenburg

Doktor Schloß, 7 numaralı Sıhhi imdat postası

Adli tabip, Tıbbi Müşavir Dr. Störmer, Berlin

Berlin Üniversitesi fahri profesörü, Tıbbi Müşavir Dr. Hugo Liepmann, Berlin; Psikolog olarak

Sinir hastalıkları uzmanı Dr. Richard Cassirer, Berlin Üniversitesi'nde profesör

Charite Hastanesi Sinir Hastalıkları Kliniği Başhekim Yardımcısı Prof. Dr. Edmund Forster, Berlin; Psikiyatr olarak

Sinir hastalıkları uzmanı Dr. Bruno Haake, Berlin

Tüfek yapımcısı Barella, Berlin; balistik uzmanı olarak

Prof. Dr. Paul Pfefer, Berlin-Friedenau; Fransızca çevirmeni olarak.

Başkan: (Salona ve savunmaya hitaben) Duruşmayı açtıktan sonra, önce mümkün olduğu ölçüde ayrıntılı bir şekilde sanığın sorgusunu yapmayı, ardından Bayan Talât, Tüccar Jessen, Hizmetçi Dembicki, polis memuru Gass, polis memuru Scholz, Sulh Mahkemesi Müşaviri Schulze, Dr. Schloß ve Barella'nın sorgularını yapmayı ve daha sonra da, ikinci aşamada, Berlin ve Paris'teki ikametgâhı sırasında sanığı tanımış olan, onunla ilişkisi olan kişilerin; Bayan Stellbaum, Bayan Dittmann, öğretmen Bayan Lola Beilenson, Apélyan, Eftiyan, Terzibaşıyan ve Bayan Terzibaşıyan'ın ve sonradan çağrılan tanık Samuel Vosganiyan'ın ifadelerini almayı planladım.

Avukat v. Gordon: Kabul ediyoruz.

Başkan: Şimdi, Savunma Makamının daha başka kanıt toplamakta çekincesi olup olmadığını sormak istiyorum. (Bkz. Ekler)

Avukat v. Gordon: Elbette bu konuya daha sonra karar vereceğiz. Burada genel ve karmaşık ilişkiler söz konusudur ve biz sanı-

ğın çıkarlarını, ama her şeyden önce Alman İmparatorluğu'nun çıkarlarını savunmak durumundayız.

Başkan: Öyleyse, ben bugün birinci ve ikinci gruptaki tanıkları dinlemekle yetineceğim ve daha sonra; 30 Mayıs ve daha eski tarihli yazılarla çağrılan tanıkların yarın gelmesini isteyeceğim. Yani bugün için dinlenecek 19 tanık oluyor. Belki öğle arası vermek iyi olabilir. Bu konuda jüri üyeleri ne düşünüyorlar acaba? (Jüri üyeleri onayladı.) 13.30 sularında kısa bir ara vereceğiz. Yarın sabah diğer tanıkların sorgusu yapılacak. O arada kanıtların ne ölçüde ortaya konması gerektiğine bakılacak ve en sonunda da bilirkişilerin; Prof. Dr. Cassirer, Dr. Störmer, Müşavir Liepmann ve Prof. Forster'in ifadesi alınacak.

Avukat v. Gordon: Dr. Lepsius ve Ekselans Liman von Sanders'in de bilirkişi olarak dinlenmesini talep ediyoruz. Ve Ermenilerle ilgili bütün konularda bilirkişi olarak bu iki kişinin ifadesine başvurulmasını talep ediyoruz. Sayın Jüri Üyeleri, burada sizlere ve bizlere yabancı binlerce şey söylenecektir. Bu nedenle, bu halkın karakterini vs. anlayabilmemiz için sağlam bir anahtara ihtiyacımız var. Bunun için, yıllarca oralarda yaşamış ve durumu bizzat gözlemiş olan Dr. Lepsius'tan daha uygun birisi yoktur. Ayrıca, bildiğiniz gibi, Ekselans Liman von Sanders de yalnız savaş boyunca değil, daha önce de Türkiye'de idi. Ek olarak, şu anda Eger'de yaşayan eski Halep Konsolosu Rößler'in de bilirkişi olarak dinlenmesini talep ettim. Ancak Dışişleri Bakanlığı kendisine izin verirse gelebileceğini bana telgrafla bildirdi. Konsolos Bay Rößler'in buraya gelmesine önce telgrafla izin veren Dışişleri Bakanlığı, onun burada bilirkişi olarak ifade veremeyeceğini dün bir yazıyla bildirdi. Ona sormak istediğimiz tek tek sorular üzerine yazışmalar sürüyor ve bugün sonuçlanmış olacak. Ermenilerin durumu, Ermeni varlığı üzerine bilirkişi olarak onun yerine Dr. Lepsius ile Ekselans Liman von Sanders'in dinlenmesini istememin nedeni budur.

Savcı Gollnick: Buna karşılık olarak, olayın Ermenistan'da değil, Berlin'de meydana geldiğini belirtmek isterim. Bu ölçüde bilirkişi kanıtına ihtiyaç olmadığı görüşündeyim. Bununla birlikte, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'na göre, Savunma Makamı tarafından duruşmaya çağrılan bilirkişilerin sorgusu yapılmalıdır. Yani bu konuda söylenebilecek bir şey yoktur. Ancak, davayla ilgili olmadığı için, bu kanıt toplama işinin daha fazla uzatılmamasını talep ediyorum.

Avukat v. Gordon: Kanıt toplama konusunu olabildiğince sınırlamaya çalışacağız (bkz. Ekler), ama mutlak bir sınırlama olmamasını da talep ediyoruz. İnanm ki Baylar, bu Alman İmparatorluğu'nun da çıkarınadır.

Başkan: Mahkeme, Sayın Prof. Dr. Lepsius ve Ekselans General Liman von Sanders'in bilirkişi olarak dinlenmesine karar verdi. Her ikisi de duruşmaya katılma hakkına sahiptir. (İki bilirkişi de salona girdi.) İki bayın da Savunma Makamı'nın başvurusu üzerine bilirkişi olarak ifade vereceklerini bilmelerini isterim.

Ayrıca; tanıklardan Rahibe Thora von Wedel, Rahibe Eva Elvers, Misyoner Bayan Didszun, Bayan Spieker (bkz. Ekler), yazar Aram Andonyan, Üsteğmen Ernst Parraquin, Yüzbaşı Franz Karl Endres, Piskopos vekili Balakyan yarın ifade verecek; yarın sabah 9'da burada hazır bulunmak üzere gidebilir. Diğer tanıklar burada kalmak zorundadır.

Sanık Tehleryan'ın Sorgusu

Şimdi dava konusunu görüşmeye başlıyoruz, sanığın sorgusuna geçiyoruz. Önce kişisel durumunu tespit edeceğiz.

2 Nisan 1897'de Pakariç'te* doğduğunuz doğru mudur?

Sanık: Evet.

Başkan: Anne babanız ne iş yapardı?

* Bazı metinlerde Pekeriç olarak da geçen köyün yeni adı Hakbilir. (Y.N.)

Sanık: Tüccar.

Başkan: Nerede yaşıyordunuz?

Sanık: Pakariç'te.

Başkan: Ya daha sonra?

Sanık: Ben iki ya da üç yaşındayken Erzincan'a gittik.

Başkan: Kaç kardeşiniz var?

Sanık: İki erkek, üç kız kardeş.

Başkan: Bütün kardeşleriniz 1915 yılına kadar ana babanızın evinde mi yaşıyordu?

Sanık: Evet, evli olan ablam dışında hepsi orada yaşıyordu.

Başkan: Okula nerede gittiniz?

Sanık: Erzincan'da.

Başkan: Kaç yıl?

Sanık: Yaklaşık 8-9.

Başkan: Okulu başarıyla bitirebildiniz mi?

Sanık: Evet, başarıyla.

Başkan: Ailenizin maddi durumu iyi miydi?

Sanık: Evet, çok iyiydi.

Başkan: Dünya Savaşı yüzünden durumunuz kötüleşti mi?

Sanık: Hayır, ailemin durumu katliama kadar kötüleşmedi. Sadece işler biraz durgunlaştı.

Başkan: Erkek kardeşlerinden hiçbiri asker değil miydi?

Sanık: Evet, ortanca kardeşim askerdi.

Başkan: Nerede savaştı? Hangi cephede?

Sanık: Cephede değildi, Erzincan'ın güneyinde, Harput'taydı.

Başkan: Bu şehir Ermenistan'da mıdır?

Sanık: Evet, Anadolu'da.

Başkan: 1915 yılında evde miydi?

Sanık: Evet, 1915'te, katliamın başladığı sıralarda izinli olarak gelmişti.

Başkan: Erzincan'da katliamın olması sizi şaşırttı mı, yoksa daha önceden bazı işaretleri var mıydı?

Sanık: İnsanların öldürüldüğüne dair haberler ortalıkta dolaştığı için katliam olacağını düşünüyorduk.

Başkan: Bu katliamla ilgili görüşler biliniyor muydu? Neler söyleniyordu? Neden olmuştu?

Sanık: Başından beri; ben doğduğum zaman da, ana babamla birlikte Erzincan'a göç ettiğimiz zaman da hep böyle katliamlar olmuştu. Annem babam katliamlar olduğunu anlatırdı.

Başkan: Daha önce mi? Daha önceki katliamlar ne zaman olmuş?

Sanık: Bu bölgelerde 1894 yılında katliam olmuş.

Başkan: 1915 yılında katliamın işaretleri var mıydı? Katliamın nedenleri belli miydi?

Sanık: (Soruyu yanlış anlayarak) Ama ben o zaman henüz doğmamıştım.

Başkan: 1915?

Sanık: Sürekli olarak bir katliam olacağından korkuyorduk, ama nedenlerini bilmiyorduk.

Başkan: Böyle katliamlardan korkuyor muydu insanlar?

Sanık: İnsanlar yıllarca böyle bir katliam olacağından korktular.

Başkan: Peki, kendi bilgileriniz ya da evde konuşulanlar sonucu katliamın nedenleri hakkında bir şey biliyor musunuz?

Sanık: Soruyu anlamıyorum.

Başkan: Evdeki konuşmalar sonucu katliamın nedenleri hakkında bir şey biliyor musunuz?

Sanık: Yeni Türk hükümetinin bize karşı bazı tedbirler alacağı söyleniyordu.

Başkan: Türk hükümeti bu çabasını acaba askeri zorunluluk gibi bir gerekçeye dayandırmış olabilir mi? Ya da bu mesele üzerine neler söyleniyordu?

Sanık: Ben o zaman oldukça gençtim.

Başkan: O zaman 18 yaşındaydmız.

Sanık: O zamanlar, dinsel ve siyasal nedenler olduğu söylendi bana.

Başkan: Olayın öncesindeki durumla sanığın kişisel durumunu birlikte ele alarak aydınlatmak gerekiyor.

Savcı: Ben şimdilik bunun bir yana bırakılarak Sorgu Hâkimliği'nin son tahkikat kararının okunmasının daha iyi olacağı kanısındayım.

Başkan: (Mahkeme Heyetine danıştıktan sonra) Şimdi sanıktan, katliamın nasıl meydana geldiğini, ailesinin neler yaşadığını ayrıntılı bir biçimde dinlemek istiyoruz. Sanık olayları tek tek anlatacak ve ardından çevrilecektir.

Sanık: 1914 yılında savaş başladıktan ve Ermeniler askere alındıktan sonra, Mayıs 1915'te, bütün okulların kapatılması gerektiği ve şehrin önde gelen insanlarının ve öğretmenlerinin kampa gönderileceğine dair haberler geldi.

Başkan: Belli kamplara, toplama kamplarına mı gittiler?

Sanık: Bilmiyorum, bir araya toplanmaları istendi ve sonra oradan götürüldüler. Korkuyordum ve evden başka bir yere gitmek istemiyordum. Kafileler götürüldükten sonra, daha önce tehcir edilenlerin öldürüldüğü söylentisi yayıldı. Daha sonra, bir telgraftan, Erzincan'dan tehcir edilenlerden sadece bir kişinin; Martirossyan'ın hayatta kaldığı öğrenildi.

Haziran'ın başında, halkın şehri terk etmek üzere hazırlanması emri geldi. Bize ayrıca, para ve değerli eşyalarımızı, saklanmak üzere, resmi makamlara teslim edebileceğimiz söylendi. Halk bundan üç gün sonra, sabahın erken saatlerinde şehirden çıkarıldı.

Başkan: Büyük gruplar halinde mi?

Sanık: Halkın şehri terk etmesi yolunda emir gelince, bütün halk şehir dışında bir araya getirildi, bir araya sıkıştırıldı. Yürüyüş kafileler ve konvoylar halinde devam etti.

Başkan: Halk eşya ve malını yanında götürebildi mi?

Sanık: Her şeyi birlikte götürmek mümkün değildi. Atlar kullanılamadığı için, insanlar ancak üzerindekini birlikte alabildi.

Başkan: Ailenizin eşyaları taşıyabilmek için bir arabası var mıydı?

Sanık: Eskiden bir atımız vardı, ama daha savaşın başında el kondu. Sonra bir eşek satın aldık.

Başkan: Eşyaları eşek mi taşıyacaktı? Bunun dışında yanınıza araba almadınız mı?

Sanık: Bir de kağnımız vardı.

Başkan: Kaç gün yürüdünüz?

Sanık: Bilmiyorum. Daha şehirden çıktığımız ilk gün annem ve babam öldürüldü.

Başkan: Ne tarafa doğru gidiyordunuz?

Sanık: Güneye.

Başkan: Kafilelere kim yol gösteriyordu?

Sanık: Jandarmalar, süvariler ve diğer askerler.

Başkan: Sayıları çok muydu?

Sanık: Yolun her iki tarafını kaplıyorlardı.

Başkan: Arkada ve önde?

Sanık: Her iki tarafta da.

Başkan: Birilerinin uzaklaşmasını engellemek için mi?

Sanık: Tabii.

Başkan: Ana babanızın ve kardeşlerinizin ölümü nasıl oldu?

Sanık: Kafile şehir dışına çıktıktan sonra dur emri verildi. Jandarmalar yağmaya başladı, kafiledekilerin para ve kıymetli eşyalarını almaya girişti.

Başkan: Yani kafileye nezaret edenler sürgün edilenleri mi yağmaladı?

Sanık: Evet.

Başkan: Bunu neyle açıkladılar?

Sanık: (eliyle bir hareket yaparak) Bu söylenmedi. Bu, hiçbir biçimde açıklanamaz. Asya'nın içlerinde böyle şeyler olur.

Başkan: Yani nedenleri açıklanamayan böyle şeyler oluyordu?

Sanık: (gülümseyerek) Evet, öyle yapıldı.

Başkan: Başka halklara da mı?

Sanık: Türkler sadece Ermenilere böyle davrandılar.

Başkan: Anne ve babanız nasıl öldürüldü?

Sanık: Yağma sırasında kafilenin ön tarafından ateş açıldı. Sonra jandarmalardan biri kız kardeşimi sürükleyerek götürürken annem, "Keşke gözlerini kör olsaydı" diye bağırdı. O günü artık hatırlayamıyorum. O günün hatırlatılmasını istemiyorum. O günü daha fazla anlatmaktansa şimdi ölmeyi tercih ederim.

Başkan: Bu olayla ilgili bir şeyler söyleyebilecek tek kişi olduğunuz için, Mahkeme zorunlu olarak sizden bunları dinlemek istiyor, buna çok önem veriyor. Belki kendinizi toparlayabilir, kendinize hâkim olabilirsiniz.

Sanık: Her şeyi söyleyemem, çünkü her sefer aynı şeyleri bir kez daha hissediyorum. Her şeyi sürüklediler, beni de dövdüler. Sonra kardeşimin kafasının baltayla nasıl yarıldığını gördüm.

Başkan: Kız kardeşiniz sürüklenip götürüldü? Geri geldi mi?

Sanık: Evet, kız kardeşim sürüklenerek götürüldü ve tecavüz edildi.

Başkan: Geri gelmedi mi?

Sanık: Hayır.

Başkan: Kardeşinizin kafasını baltayla kim yardı?

Sanık: Asker ve jandarmalar katliama başladıklarında, çapulcular da geldi. En küçük kardeşimin kafası o sırada yarıldı. Annem öldürüldü.

Başkan: Neyle?

Sanık: Neyle olduğunu; bir kurşunla mı, yoksa başka bir şeyle mi bilmiyorum.

Başkan: Babanız neredeydi?

Sanık: Babamı görmedim. Ön taraflardaydı, orada da bir çatışma vardı.

Başkan: Siz kendiniz ne yaptınız?

Sanık: Başıma vurdular ve düştüm. Daha sonra neler olduğunu bilmiyorum.

Başkan: Katliamın olduğu yerde mi kaldınız?

Sanık: Orada ne kadar kaldığımı bilmiyorum. Belki iki gün. Uyandığım zaman çevremde birçok ceset gördüm. Bütün kafile ölmüştü. Ceset yığınları gördüm. Alacakaranlık olduğu için her şeyi tam ayırt edemiyordum. Önce nerede olduğumu bilemedim, sonra gerçeği; bunların ceset olduğunu anladım.

Başkan: Bu cesetler arasında ana babanızın ve kardeşlerinizin cesetlerinin de olduğunu tespit edebildiniz mi?

Sanık: Yüzüstü yatan annemin cesediyle kardeşimin benimi üzerimde yatan cesedini gördüm. Daha fazlasını tespit edemedim.

Başkan: Ayıldığınız zaman ne yaptınız?

Sanık: Ayağa kalktığımda, bacağımın yaralı olduğunu ve kolumdan kan aktığını gördüm.

Başkan: Başınızda yara var mıydı?

Sanık: Önce başıma darbe yedim.

Başkan: Nasıl bir aletle yaralandığınızı biliyor musunuz?

Sanık: Katliam olunca, kafamı kollarımın arasına aldım. Bu nedenle bilemezdim. Yalnızca çığlıkları duydum.

Başkan: Kafilenin jandarma ve süvarilerin gözetimi altında olduğunu söylediniz. Daha sonra çapulculardan söz ettiniz. Bununla ne kastediyorsunuz?

Sanık: Erzincanlı Türkleri.

Başkan: Onlar da orada mıydı ve katliama katıldı mı?

Sanık: Bildiğim sadece şu: Jandarmalar öldürmeye başlayınca onlar da ortaya çıktı.

Başkan: Şimdi; bir ya da iki gün sonra kendinize geldiniz ve kardeşinizin cesedinin sizin üzerinizde olduğunu gördünüz. Peki, anne ve babanızın cesetleri de orada mıydı?

Sanık: En büyük ağabeyimin cesedini üstümde gördüm.

Savcı: Ben kafası baltayla yarılmış olan küçük kardeşinizin cesedi olduğunu sanıyordum.

Başkan: Küçük kardeşinizin mi cesediydi?

Sanık: Hayır, en büyük ağabeyimin.

Başkan: Ama kafasına baltayla vurulan küçük kardeşinizi arkadan gördünüz?

Sanık: Evet.

Başkan: O günden sonra ana babanızı bir daha görmediniz mi?

Sanık: Hayır.

Başkan: Ya kardeşlerinizi?

Sanık: Hayır, onları da.

Başkan: Yani yok olup gittiler, kayboldular, öyle mi?

Sanık: Bugüne dek hiçbir iz bulamadım.

Başkan: Peki, orada her şeyden yoksun ve çaresiz kaldınız. O durumda ne yaptınız?

Sanık: Dağda bir köye gittim. Orada yaşlı bir kadın beni evinde barındırdı. Yaralarım iyileşince artık gitmem gerektiğini söylediler, çünkü hükümet Ermenileri saklamayı yasaklamıştı ve saklayanları ölüm cezasına çarptırıyordu.

Başkan: Sizi saklayanlar hemşerileriniz miydi?

Sanık: Kürtler.

Başkan: Oradan nereye gittiniz?

Sanık: Bu Kürtler çok iyi insanlardı, İran'a gitmemi tavsiye ettiler. Kan lekeleriyle dolu olduğu için eski elbiselerimi yaktım, eski Kürt elbiseleri giydim.

Başkan: Hiçbir şeyiniz yoktu, neyle beslendiniz?

Sanık: Arpa ekmeğiyle.

Başkan: Yaralarınızın iyileşmesi ne kadar sürdü?

Sanık: Yaklaşık yirmi günle bir ay arası.

Başkan: Böyle uzun bir süre için nerede barındınız?

Sanık: Önce Kürtlerin arasında.

Başkan: Ne kadar zaman? Katliam Haziran 1915'te idi.

Sanık: Yaklaşık iki ay Dersim'de Kürtlerle birlikteydim. Orada iki kişiyle karşılaştım ve Harput'ta da katliam olduğunu öğrendim. Sonra üçümüz dağlar ve köyler arasından kaçtık. Bazı günler sadece ot yedik. Bana katılan bu iki kişiden biri, sanırım zehirli bir ot yedi ve yolda öldü. Diğeri çok akıllı bir insandı. Şöyle dedi: Dosdoğru yürürsek önce İran'a ve daha sonra da Kafkasya'ya varabiliriz. Dağların ve köylerin arasından İran'a varmak istiyorduk. Gündüzleri uyuyup, geceleri yürüyorduk. Rus ordusunu gördüğümüz yere gelene kadar yaklaşık iki ay yürüdük. Üzerimizde Kürt elbiseleri vardı, ama çizme ve poşu yoktu. Bizi yakalayıp sorguya çektiler. Arkadaşım İngilizce ve Fransızca konuşabiliyordu, katliamla ilgili her şeyi, benim katliamdan kurtulduğumu anlattı. Bizi serbest bıraktılar. Ben önce Kafkasya'ya gitmek istedim, izin vermediler. Ben de savaşın olmadığı İran'a gittim. İran'da hastalandım ve Salm'da kaldım. Arkadaşım Tiflis'e gitti, sonra ben de gittim. Salm'da yaklaşık bir yıl kaldım.

Başkan: Orada neler yaptınız?

Sanık: Oraya gider gitmez Ermeni kilisesine gittim. Bana giyecek, yiyecek verdiler, para da verdiler. Yol arkadaşım beni bir Ermeni tüccarına tavsiye etti ve benden ayrıldı. Bu tüccar kendisine yardım etmem için beni dükkânına aldı.

Başkan: Orada ne kadar kaldınız?

Sanık: Bir yıl, belki biraz daha uzun.

Başkan: Sonra nereye gittiniz?

Sanık: Erzincan'ın Ruslar tarafından fethedildiği haberi geldi ve ben de oraya dönüp ana babamı ve akrabalarımı aramak istedim. Ayrıca, evde para olduğunu biliyordum, onu da almak istiyordum. Patronum gitmemi istemedi.

Başkan: Erzincan'a ne zaman döndünüz?

Sanık: 1916 sonunda.

Başkan: Orada neyle karşılaştınız?

Sanık: Gittiğimde bütün kapıları parçalanmış, evin bir bölümünü yıkılmış buldum. Eve girince düştüm.

Başkan: Bayıldınız mı?

Sanık: Evet, bilincimi yitirdim.

Başkan: Bu bilinçsizlik durumu uzun sürdü mü?

Sanık: Ne kadar uzun sürdüğünü söyleyemem.

Başkan: Ama sonra kendinize geldiniz. Sonra ne yaptınız?

Sanık: Kendime gelince, Müslüman olmuş iki Ermeni ailesine gittim. Bütün şehirde sadece onlar kurtulmuştu.

Başkan: Yani eskiden orada yaşamış Ermeni halktan sadece iki aile bulabildiniz, öyle mi? Bunlar Müslüman olmuşlardı, Ruslar Erzincan'ı fethettikten sonra tekrar Ermeni Hıristiyanı mı olmuşlardı, kendilerini tekrar öyle mi hissediyorlardı?

Sanık: Evet, iki aile vardı, bir de tek tük kişiler; ama sadece iki aile.

Başkan: Evinizde bir şeyler buldunuz mu?

Sanık: Çeşitli araç gereçler buldum. Bunun dışında her şey yakılıp yok edilmişti. Ama toprağa gömülmüş para duruyordu.

Başkan: Bunu ana babanızdan mı biliyordunuz?

Sanık: İki erkek kardeşim, babam, annem ve ben paranın nerede olduğunu biliyorduk. Kız kardeşlerim bilmiyordu.

Başkan: Ne kadar para buldunuz?

Sanık: 4800 Türk lirası.

Başkan: Hepsini aldınız?

Sanık: Elbette.

Başkan: Sonra nereye gittiniz?

Sanık: Tehcir edilenler içinde daha çok kişinin kurtulduğunu ve kendi ailemden de birileriyle karşılaşmamın mümkün olduğunu umduğum için bir süre orada kaldım.

Başkan: Erzincan'da ne kadar kaldınız?

Sanık: Yaklaşık bir buçuk ay.

Başkan: Sonra nereye gittiniz?

Sanık: Tiflis'e.

Başkan: Orada ne yaptınız?

Sanık: Rusça öğrenmek için okula gittim.

Başkan: Nasıl bir okuldu bu?

Sanık: Nersisyan adında bir Ermeni okuluydu. Bir şeyler öğrenmek isteyen göçmenler ve katliamdan kurtulanlar için de bir bölüm açılmıştı.

Başkan: Orada Rusça mı öğrendiniz?

Sanık: Beş ayda öğrenebildiğim kadar. Ama kafam çok karışık olduğu için pek fazla öğrenemedim.

Başkan: Ama daha sonra bir de Fransızca öğrendiniz?

Sanık: Evet, öğrendim ama istediğim kadar iyi öğrenemedim.

Başkan: Tiflis'te ne kadar kaldınız?

Sanık: Yaklaşık iki yıl.

Başkan: Tiflis'ten ne zaman ayrıldınız?

Sanık: 1919 başında, belki Şubat'ta.

Başkan: Nereye gittiniz?

Sanık: İstanbul'a.

Başkan: Orada neler yaptınız?

Sanık: Belki Mezopotamya'da kurtulmuş akrabalarım vardır, onları bulurum diye gazeteye ilan verdim.

Başkan: O arada İstanbul büyük bir altüst yaşıyordu. Orada ne kadar kaldınız?

Sanık: Yaklaşık iki ay.

Başkan: Sonra nereye gittiniz?

Sanık: Selanik'e.

Başkan: Daha sonra?

Sanık: Sırbistan'a.

Başkan: Peki sonra?

Sanık: Selanik'e.

Başkan: Ya sonra?

Sanık: Selanik'ten Paris'e.

Başkan: Belli bir planınız yok muydu? Neden bu kadar çok dolaştınız?

Sanık: Hep okumak istiyordum ama kafam karmakarışıktı. Herhangi bir mesleğe eğilimim olmadığı için hiçbir yerde kalmak, oraya yerleşmek istemiyordum.

Başkan: Selanik ve Sırbistan'da okula gittiniz mi?

Sanık: Hayır. Selanik'te tedavi olmak için akrabalarımın yanında kaldım.

Başkan: Rahatsızlığınız neydi peki?

Sanık: Kramplar.

Başkan: İlk kez ana babanızın evini yeniden gördüğünüz zaman geçirdiğiniz nöbetler ne kadar sıklıkta oldu?

Sanık: Erzincan'da iki defa nöbet geçirdim, ama bu nöbetlerin nasıl olduğunu bilmiyorum. Katliam görüntüleri gözümün önüne gelince bu nöbetler de geliyor.

Başkan: Sırbistan, İstanbul ve Selanik'te otururken de böyle nöbetler oldu mu?

Sanık: Evet.

Başkan: Peki, Paris'e ne zaman gittiniz?

Sanık: 1920 yılında.

Başkan: 1920 başı mı?

Sanık: Evet.

Başkan: İstanbul, Selanik ve Sırbistan'da çok ilişkiniz oldu mu?

Sanık: Evet, akrabalarımla.

Başkan: Akrabalarınızla ve göçmenlerle bu olayları konuştunuz mu? Acaba bu yüzden mi bütün bu şeyler ruhunuzda yeniden uyandı?

Sanık: Evet, bu konuyu çok konuştum.

Başkan: Bu dehşetin failinin kim olduğu düşünülüyordu?

Sanık: İstanbul'da iken gazetelerden faili okumuştum.

Başkan: Bu katliamın failinin kim olduğunu daha önceden biliyor muydunuz? Ana babanızın evinde kim fail olarak görülüyordu?

Sanık: Bu konuda hiçbir şey bilmiyordum.

Başkan: Katliamın failinin Talât Paşa olduğuna ne zaman kanaat getirdiniz?

Sanık: İstanbul'dayken gazetelerde okudum.

Başkan: Bu arada Talât Paşa'nın nerede olduğuna dair bir şeyler öğrenebildiniz mi?

Sanık: İstanbul'da öğrenemedim. İstanbul'da olduğunu, orada saklandığım sanıyordum.

Başkan: Size göre ailenizi böyle üzücü bir biçimde yitirmenizde suçlu olan bu adamdan intikam almayı düşünmüş müydünüz?

Sanık: Hayır.

Başkan: Şimdi Son Tahkikat Kararı'nın okunmasına geçebileceğimizi düşünüyorum.

Avukat v. Gordon: Sanığa, Talât Paşa'nın bu dehşet yüzünden İstanbul'da askeri mahkemede idamla cezalandırıldığını gazetelerde okuyup okumadığını sormak istiyorum.

Sanık: Evet, okudum ve katliamın faillerinden Kemal'in* İstanbul'da asıldığı günlerde oradaydım. O zaman gazeteler Enver ve Talât Paşaların da idama mahkûm edildiğini yazmıştı.

Avukat v. Gordon: Erzincan'da o zamanlar Ermeni nüfusu ne kadardı?

Sanık: Yaklaşık 20 bin.

Avukat v. Gordon: Haziran ayı başında, bütün Ermenilerin beşaltı sıralı kafileler halinde tehcir edilmesi emri mi geldi?

Sanık: Evet, emir verildi.

Savcı: Emri kimin verdiğini biliyor musunuz? Vali mi, askeri yönetim mi?

Avukat v. Gordon: O zamanlar sıkıyönetim vardı.

Sanık: Emrin İstanbul'dan geldiği söylendi.

Avukat v. Gordon: Kafile ne kadar uzundu? Bir saatlik?

Sanık: Bilmiyorum, belki beş saatlik.

* Boğazlayan Kaymakamı Kemal Bey. (Y.N.)

Başkan: Şehirdeki herkes sürülüp tehcir edildi ve Erzincan'a geri döndüğünüzde sadece iki aile ve birkaç insanla karşılaştınız, öyle mi?

Sanık: Evet efendim.

Avukat Niemeyer: Sanığa bir soru sormak istiyorum. Ermenilerin, 1908 yılındaki devrimi Jöntürklerle ve özellikle Talât ve Enver Paşalarla birlikte yaptıklarını, ulusal umutlarını buna bağladıklarını, ama sonra Jöntürkler Ermenilere Sultan Abdülhamid'den bile daha kötü davranınca büyük bir hayal kırıklığına uğradıklarını biliyor musunuz?

Sanık: 1908 yılında henüz çok küçüktüm ve böyle şeyleri anlayamazdım. Ama biraz büyüdükten ve böyle şeyleri anlar olduktan sonra, bana, Ermenilerin Jöntürklerle birlikte çalıştığını, buna rağmen, Adana'da 40 bin kişinin öldürüldüğü katliam olunca Ermenilerin hayal kırıklığına uğradığını anlattılar.

Başkan: Şimdi Son Tahkikat Kararı'nın okunmasına geçiyorum.

Mahkeme Kâtibi kararı okudu:

"2 Nisan 1897'de Türkiye'de Pakariç'te doğan, Türk vatandaşı, Ermeni Protestan Kilisesi'ne mensup, Charlottenburg, Hardenberg Caddesi 37'de Dittman'ın evinde ikamet eden, sözde mekanik öğrencisi olan ve 16 Mart 1921 tarihinden beri tutuklu bulunan Salomon Tehleryan'ın 15 Mart 1921 günü, eski Türk Sadrazamı Talât Paşa'yı önceden düşünerek ve planlayarak taammüden öldürdüğü iddia olunur.

"Ceza kanununun 211. paragrafında belirtilen suç işlenmiştir.

"Tutukluluk halinin, bugüne kadar geçerli olan nedenler yüzünden devamına karar verilmiştir.

"Berlin, 16 Nisan 1921

"III. Bölge Mahkemesi, 6 No.lu Ceza Mahkemesi"

Başkan: (Çevirmene) Sanığa, Son Tahkikat Kararı'nın kendisini Talât Paşa'yı taammüden öldürmekle suçladığını söyleyin.

(Sanık susuyor)

Başkan: Bu suçlamayı evet ya da hayırla cevaplandıracak olsaydınız hangi cevabı verirdiniz?

Sanık: Hayır.

Başkan: Ama daha önce daha farklı davrandınız. Bu fiili düşünüp planlayarak yaptığınızı itiraf etmiştiniz.

Sanık: Bunu ne zaman söyledim?

Başkan: Yani bugün söylemiş olmak istemiyorsunuz? Şimdi Paris'e kadarki gelişmeye dönmek istiyoruz. Çeşitli vesilelerle, çeşitli zamanlarda, bu fiili işleme; Talât Paşa'yı öldürme kararı aldığınızı itiraf etmiştiniz.

Avukat v. Gordon: Sanığa, kendini niçin suçlu görmediğini sormak istiyorum.

(Başkan soruyu sanığa sordu.)

Sanık: Vicdanım rahat olduğu için kendimi suçlu görmüyorum.

Başkan: Vicdanınız niçin rahat?

Sanık: Bir insan öldürdüm ama katil değilim.

Başkan: Vicdan azabı çekmediğinizi mi söylüyorsunuz? Yani vicdanınız temiz? Kendinizi suçlamıyorsunuz? Ama kendinize şunu sormalısınız: Talât Paşa'yı öldürmek istediniz mi?

Sanık: Bu soruyu anlamıyorum. Onu öldürdüm ya.

Başkan: Plan yaptınız mı?

Sanık: Plan yapmadım.

Başkan: Bu fikir ne zaman uyandı kafanızda?

Sanık: Olaydan yaklaşık iki hafta önce, kendimi kötü hissettim, katliamın görüntüleri yeniden gözümün önüne geldi. Annemin cesedini gördüm. Bu ceset ayağa kalktı ve bana doğru geldi ve şöyle dedi: Talât'ın burada olduğunu gördün ama hiç aldırmıyorsun. Sen artık benim oğlum değilsin.

Başkan: (Bunu jüri üyelerine tekrarladı) Peki siz ne yaptınız?

Sanık: Birdenbire uyandım ve bu adamı öldürmeye karar verdim.

Başkan: Paris ve Cenevre'de iken ve daha sonra Berlin'e geldiğinizde bu kararı almamış mıydınız?

Sanık: Hiçbir karar almamıştım.

Başkan: Talât Paşa'nın Berlin'de olduğunu biliyor muydunuz?

Sanık: Hayır.

Başkan: 1920 yılı boyunca Paris'teydiniz?

Sanık: Evet.

Başkan: Orada neler yaptınız? Fransızca mı öğrendiniz?

Sanık: Evet.

Başkan: Başka bir şey yapmadınız? Teknik okula da gitmiştiniz ya?

Sanık: Hayır, başka bir meşgalem yoktu.

Başkan: Ama Berlin'de böyle bir eğitim yapmayı planlamıştınız?

Sanık: Evet.

Başkan: Yani Cenevre'yi, sadece rahatça Berlin'e gelmek için kullandınız?

Sanık: Cenevre'yi de bir kez görmek istemiştim.

Başkan: Paris'te, hemşerilerinizden biriyle birlikteydiniz. Cenevre'ye ve daha sonra da Berlin'e nasıl geldiğinizi anlatın.

Sanık: Cenevre'ye gitmek isteyince, İsviçre Konsolosluğu'ndan vize almam gerekti. Cenevre'de bir odası olan bir adamla karşılaştım. İsviçre vatandaşı ama aslında Ermeni idi. Ona vizeyi nasıl alabileceğimi sordum. *Vize alabilmek için, en iyi yolun onun evini devralmak* olduğunu söyledi. Kendisi Ermenistan'a gitmek istiyordu. Öyle yaptım; elimde onun ev sahibesine tavsiye mektubuyla 21 Kasım'da Paris'ten Cenevre'ye göç ettim. Cenevre'de kısa bir süre kalıp Berlin'e geldim. 1920 yılının Aralık ayı başlarında Berlin'de idim.

Başkan: Buraya kadar gelebilmek için hangi girişimlerde bulundunuz?

Sanık: Vize aldım.

Başkan: Önce sadece kısa süreliğine giriş vizesi aldınız?

Sanık: Önce sadece sekiz gün için.

Başkan: Berlin'e gelince nereye gittiniz?

Avukat Niemeyer: Sanığa kimliğine dair bir soru sorabilir miyim? Hangi devletin vatandaşı olduğunuzu biliyor musunuz? Özellikle 15 Mart günü? Talât Paşa'nın hangi devletin vatandaşı olduğunu biliyor musunuz? Şubat 1921'den bu yana, Türkiye ile Ermenistan arasında savaş olduğunu, bu savaşın 1 Mart-1 Nisan 1921 arasında 120 kilometrelik bir cephe boyunca şiddetlendiğini biliyor musunuz?

Sanık: Evet, biliyorum.

Başkan: Bunu nerden biliyorsunuz?

Sanık: Gazeteler yazdı.

Başkan: Ermenilerle Türkler arasındaki savaş 1 Mart'tan itibaren yayılmış olmalı. Olay 15 Mart'ta oldu. Savaş ile ilgili haberleri o arada mı okudunuz?

Sanık: Evet, gazetelerden.

Başkan: Savaş ne zamandan beri sürüyor?

Sanık: 1919 yılı sonlarından beri. Türkler Tiflis'e kadar geldi.

Başkan: Resmen bir savaş ilan edildi mi?

Avukat Niemeyer: Elbette.

Başkan: Yani, 1 Mart'tan beri Bolşevikler ile Jöntürkler omuz omuza Ermenilere karşı savaşıyorlar mı? Peki, Sanık, Ermenilere karşı bu Bolşevik-Türk savaşını Enver Paşa'nın Moskova'dan desteklediğini ve savaşa bizzat yerinde kumanda ettiğini biliyor muydunuz?

Sanık: Evet, bunu da biliyorum.

Bilirkişi Liepmann: Sanığa, annesinin hayalini rüyada mı, yoksa yarı uyanıkken mi gördüğünü sormak istiyorum.

Başkan: Bunu daha sonra ele alacağım. Yani önce sekiz günlük oturma izniniz vardı, sonra sürekli burada oturmak için izin aldınız?

Sanık: Evet, bir dilekçe vermiştim.

Başkan: Daha sonra, Ocak ayı başında Augsburger Caddesi 51 numaraya taşındınız?

Sanık: Evet, Aralık'ta.

Başkan: Ama kaydınız Ocak'ta. O evde hemşeriniz Apélyan oturuyordu?

Sanık: Evet.

Başkan: Sonra evi değiştirdiniz?

Sanık: Evet.

Başkan: Ne zaman?

Sanık: Yaklaşık iki hafta önce.

Başkan: 5 Mart'ta, Bayan Dittman'ın yanına taşındınız. Hangi nedenlerle?

Sanık: Annem hayallerimde bana göründükten sonra, Talât'ı öldürmeye karar verdim. Evi bu nedenle değiştirdim.

Başkan: Ve böylece eylemi hazırladınız yani?

Sanık: Annem benden bunu isteyince, hemen ertesi gün kendi kendime o adamı öldürmek zorunda olduğumu söyledim.

Başkan: Ve o dakikadan sonra bütün düşüncenizi bu eylemi gerçekleştirmeye verdiniz?

Sanık: Yeni eve taşındıktan sonra, annemin söylediklerini bir ölçüde unuttum.

Başkan: Unutmak mı?

(*Çevirmen Zachariantz:* Tam çevirmek mümkün değil. "Oluruna bırakmak", "düşünceyi bir yana bırakmak" denebilir.)

Başkan: Anneniz sizi ilgisizlikle suçladığı için, yeni bir eve taşınmıştınız. Sanırım tam bu noktadaydık.

Sanık: Şüpheye düşmüştüm. Kendi kendime şunu söyledim: Bir insanı nasıl öldürebilirsin?

Başkan: Yani kendi kendinize Talât Paşa'yı nasıl öldürebileceğinizi mi sordunuz?

Sanık: Kendi kendime şunu söyledim: Ben bir insanı öldürebilecek durumda değilim.

Başkan: Bunu tam olarak anlamıyorum. Biraz önce, o günden sonra Hardenberg Caddesi'ne taşınmaya karar verdiğinizi söylemiştiniz. Yani, Talât Paşa'nın tam karşıda oturduğunu biliyordunuz?

Sanık: Evet.

Başkan: Yani ona yakın bir yerde olmak istediniz?

Sanık: Evet, annem bana o sözleri söyleyince.

Başkan: Yani bir karar verdiniz. Nasıl bir karar?

Sanık: Onu öldürmek istediğime.

Başkan: Şimdi söyleyin bakalım, Talât Paşa'nın Berlin'de olduğunu daha önceden tespit ettiğiniz doğru mudur?

Sanık: Evet, yaklaşık beş hafta önce onu gördüm.

Başkan: Nerede?

Sanık: Hayvanat Bahçesi'nden gelen caddede iki adamla birlikte gidiyordu. Yakında bir yerde Türkçe konuşulduğunu ve birine "Paşa" diye hitap edildiğini duydum. Döndüm ve bu kişinin Talât Paşa olduğunu gördüm. Bir sinemaya kadar arkalarından gittim. Sinemanın kapısında adamlardan birinin ayrıldığını gördüm. Paşa diye hitap ederek Talât'ın elini öptü. Diğer ikisi bir eve girdi.

Başkan: Talât Paşa'yı öldürme düşüncesi, deyim yerindeyse bu tanışma sırasında mı doğdu içinizde?

Sanık: Hayır, böyle bir düşünce ortaya çıkmadı. Sadece kendimi kötü hissettim ve sinemaya girdiğimde sanki katliamın bütün görüntüleri önüme serildi, sinemadan çıktım ve eve gittim.

Başkan: Ve bu, bugün söylediğiniz gibi, Hardenberg Caddesi'ne taşınmadan dört-beş hafta önce olmuştu?

Sanık: Evet.

Başkan: Yani Talât Paşa'nın Berlin'de olduğunu daha önceden bildiğiniz doğru değil?

Sanık: Hayır.

Başkan: Bunu soruyorum, çünkü sanık daha önceki tutanaklardan birinde Berlin'de okumak istediği ve ayrıca Talât'ın Berlin'de olduğunu öğrendiği için Berlin'e geldiğini söylüyor.

Avukat v. Gordon: Aslında bugün son olarak itiraf ettiği şeyle durum aydınlanıyor. Olaydan yaklaşık iki hafta önce annesinin hayalini görmesiyle birlikte, içinde Talât Paşa'yı öldürme kararıyla uyanmış. Ve son olarak Hardenberg Caddesi'ne taşınma sebebinin de bu olduğunu söyledi.

Sanık: Evet.

Başkan: O andan itibaren bütün çabanızı Talât Paşa'nın neler yaptığını gözleyip kontrol etmeye mi hasrettiniz?

Sanık: Hayır, yeni eve taşınınca olağan işlerimi yapmak istedim.

Başkan: Yani olağan işlerinizi, yani Bayan Beilenson'dan ders almaya devam etmek gibi işleri yapabilecek durumda idiniz.

Sanık: Önce öğrenimimi devam ettirmeye çalıştım. Prof. Cassirer'e gittiğimde çok kötü idim, çok zayıftım, çok fazla çalışamıyordum. Bu nedenle Bayan Beilenson'a, bu şekilde daha fazla ders alamayacağımı, bir süre dinlenmem gerektiğini söyledim ve son zamanlarda ders çalışmadım.

Başkan: Hemşerilerinizle ilişkileriniz ve hayat tarzınız 15 Mart'a kadar olağan şekilde mi sürdü?

Sanık: Evet.

Başkan: Annenizin hayali sık sık göründü mü?

Sanık: Katliamın görüntüleri gözlerimin önüne daha sık geliyordu ama annem o kadar sık değil.

Başkan: Bunlar ne zaman görünüyor, gündüzleri mi?

Sanık: Hayır, geceleri.

Başkan: Prof. Cassirer'e hangi nedenlerle gittiniz?

Sanık: Kendimi hasta hissediyordum.

Başkan: Burada, Berlin'de de bir kriz geçirdiniz, değil mi?

Sanık: Birkaç tane.

Başkan: Bu krizlerin ilki ne zamandı?

Sanık: Tam olarak söyleyemem.

Başkan: Bir banka memurunun sizi kaldırıp Jerusalemer Caddesi'nden eve getirdiği kriz ne zamandı?

Sanık: Berlin'deki ilk krizdi.

Başkan: O zamanlar daha Augsburger Caddesi'nde oturuyordunuz?

Sanık: Evet.

Başkan: Bu ilk kriz nasıl oldu?

Sanık: Jerusalemer Caddesi boyunca yürüyordum, tam kapının önünde mi düştüm, yoksa caddede mi bilmiyorum. Tekrar uyandığımda çevremde hiç tanımadığım insanlar gördüm, bana bir ilaç verdiler, bir memur nerede oturduğumu sordu ve metroya kadar benimle birlikte geldi. Metroyla gittim. Eve geldiğimde merdivenlerde tekrar düştüm.

Başkan: Prof. Cassirer'e neden gittiniz? Kaza yüzünden mi yoksa başka bir hastalık nedeniyle mi?

Sanık: Tedavi için.

Başkan: Hemşeriniz Apélyan'a bu krizden söz ettiniz mi? Prof. Cassirer'e gitmenizi o mu sağladı? Neyse, tanıklar sorgulandığında bunu öğreneceğiz.

Avukat v. Gordon: Biraz önce bir noktayı tam anlayamadım. Sanığın Talât Paşa'ya yakın olmak amacıyla Hardenberg Caddesi'ne taşındıktan sonra bir süre bu düşünceyi bir kenara bıraktığını (ya da tam çevrilemediği için işte benzer bir şey); çünkü kendi kendine hiç kimseyi öldüremezsin dediğini doğru mu anladım? Tek kelimeyle: Hayaller göründükten sonra aldığı kararı sürdürdü mü yoksa kendi kendine sen hiç kimseyi öldüremezsin dediği için, bu kararı bir süreliğine bir kenara bırakarak kendini olağan işlerine mi verdi?

Başkan: Böyle dedi. Kararında gidip gelmeler söz konusu.

Sanık: Böyle gidip gelmeler oldu. Kendimi hasta hissettiğimde, annemin emrini yerine getirmek istiyordum. Ama yeniden iyi olduğum zaman kendi kendime, sen hiç kimseyi öldüremezsin diyordum.

Başkan: Sonra sanık işlerine devam etti, ama bunlar ona daha zor geliyordu. Tanıdıklarıyla ilişkilerinde de bir değişiklik olmadı. Bu tanıdıklara kimler dahildir?

Sanık: Terzibaşıyan, Eftiyan, Kalusdyan, Apélyan.

Başkan: (Çevirmen Zachariantz'a hitaben) Siz de mi?

Çevirmen Zachariantz: Evet.

Başkan: Ocak ayında, Bayan Beilenson'dan ders almaktan başka neler yaptınız?

Sanık: Ermeni aileleri ziyaret ettim, tiyatrolara, balolara gittim.

Başkan: Bir dans kursuna da gittiniz?

Sanık: Evet.

Başkan: Ne zaman?

Sanık: Ocak'tan itibaren.

Başkan: Bu dans kursu sırasmda da bir sara krizi geçirdiğiniz doğru mu?

Sanık: Evet.

Başkan: Ocak ayında da bir kriz geçirdiğiniz doğru mu? Bu bankadan dönerken geçirdiğiniz kriz mi oluyor, yoksa bu daha sonra mı?

Sanık: Evet.

Başkan: Dans kursu sırasında ve sokakta olan bu iki kriz dışında başka krizler de oldu mu?

Sanık: Evet, evde.

Başkan: Sadece evde, sokakta değil?

Sanık: Hayır.

Başkan: Başka neler yaptınız?

Sanık: Terzibaşıyan, Eftiyan, Apélyan aileleriyle görüşüyordum.

Başkan: Tiyatroya da gittiniz mi?

Sanık: Evet ama daha çok sinemaya gidiyordum.

Başkan: Günde ne kadar çalışıyordunuz?

Sanık: Sabahları dil öğrenmekle uğraşıyordum, Bayan Beilenson'dan ders alıyordum.

Başkan: Yemeği nerede yiyordunuz?

Sanık: Belli bir lokantada yemiyordum.

Başkan: Öğleden sonraları da kurs var mıydı?

Sanık: Daha çok öğleden sonra kurs vardı.

Başkan: Dil dersleri dışında teknikerlik dersleriyle de uğraştınız mı?

Sanık: Hayır, çok sık olarak dil öğrenmekle uğraştım.

Başkan: Hangi gazeteleri okurdunuz?

Sanık: Ermenilerde Ermenice gazeteler buldum ve onları okudum.

Başkan: Başka yabancı gazete?

Sanık: Bir ya da iki kez Rusça gazete.

Başkan: Yeniden Mart ayına dönelim. Bayan Dittman'a taşınmıştınız. Bundan önceki ev sahibeniz Bayan Stellbaum'la iyi anlaşır mıydınız?

Sanık: Onunla çok iyi anlaşırdım.

Başkan: Bayan Dittman'ın yanında da kendinizi rahat hissettiniz mi?

Sanık: Evet.

Başkan: Peki, nasıl oldu da bu olay meydana geldi?

Sanık: Annem bana söylediği için. Bunun üzerinde düşündüm ve 15 Mart'ta Talât'ı görünce...

Başkan: Onu nerede gördünüz?

Sanık: Odamda bir şey okuyordum ve aşağı yukarı volta atıyordum, Talât'ın dışarı çıktığını gördüm.

Başkan: Talât'ın dışarı çıktığım gördünüz?

Sanık: Onu önce evinin balkonunda gördüm, sonra dışarı çıktı. Dışarı çıktığında annemi düşündüm, gözümün önüne geldi. Sonra ana babamın, kız ve erkek kardeşlerimin katledilmesine neden olan bu adam gözümün önüne geldi.

Başkan: Akrabalarınızın hayallerini gördünüz ve Talât Paşa'nın sadece ailenizin değil, hemşehrilerinizin dökülen kanından da so-

rumlu olduğunu söylemek istediniz. Talât Paşa'nın dışarı çıkacağını biliyor muydunuz?

Sanık: Hayır.

Başkan: Sonra ne yaptımz?

Sanık: Talât Paşa'nın dışarı çıktığı an, tabancayı kapıp arkasından koştum ve onu öldürdüm.

Başkan: Tabancayı nerede saklıyordunuz?

Sanık: Bavulumda, çamaşırların arasında.

Başkan: Tabanca dolu muydu?

Sanık: Evet.

Başkan: Ne zamandan beri tabancanız var?

Sanık: 1919 yılında, Tiflis'teyken satın aldım ve buraya getirdim. O zamanlar, Türkler yeniden gelirse ve o sırada Almanlar olmazsa yine katliam olur diye duymuştum.

Başkan: Talât Paşa dışarı çıktığında, yeniden hayal mi gördünüz? Bavula koştuğunuzda her şey yavaş mı yoksa hızlı mı oldu?

Sanık: Tam olarak söyleyemem. Onu görünce gözlerimin önünde annem belirdi ve dışarı fırladım.

Başkan: Dışarı çıktığınızda Talât Paşa'yı karşı kaldırımda mı gördünüz?

Sanık: Evet, Hayvanat Bahçesi'ne doğru gidiyordu.

Başkan: Ona yaklaştınız ve o arada Hardenberg Caddesi'ni geçtiniz?

Sanık: Onunla aynı hizaya gelene kadar karşı kaldırımdan koştum, sonra caddeyi geçip arkasından yürüdüm.

Başkan: Onun yüzüne baktınız mı, onunla konuştunuz mu?

Sanık: Onunla konuşmadım, kaldırımda onu geçtikten sonra ateş ederek öldürdüm.

Başkan: Gerçekten yanından geçtiniz mi? Onu arkadan yaklaşarak mı öldürdünüz? Yoksa ona yandan yaklaşarak arkadan mı ateş ettiniz?

Sanık: Talât Paşa'nın yanına vardığımda arkasındaydım.

Başkan: Arkadan ateş ettiniz?

Sanık: Evet.

Başkan: Başını mı hedef aldınız?

Sanık: Çok yaklaştım.

Başkan: Tabancanın namlusunu kafasına mı doğrulttunuz?

Sanık: Evet, çok yakından.

Başkan: Sonra ne oldu?

Sanık: Tam olarak anlatamam, ama bildiğim tek şey, Talât Paşa yere düştü, yüzünden kan aktığını ve insanların toplandığını gördüm.

Başkan: Talât Paşa'ya eşlik eden birisini görmediniz mi?

Sanık: Hayır, hiç kimseyi görmedim.

Başkan: Bir kadın da mı görmediniz?

Sanık: Hayır.

Başkan: Olaydan sonra ne yaptınız?

Sanık: Olaydan sonra ne yaptığımı bilmiyorum.

Başkan: Kaçtınız, oradan uzaklaştınız. Kaçtığınızı bilmiyor musunuz?

Sanık: Kaçtığım bilmiyorum. Sadece kan aktığını ve çevrede insanların durduğunu gördüm.

Başkan: İşte bunları gördünüz ve kaçmaya başladınız?

Sanık: Çevrede toplanmış insanları görünce, beni döveceklerini anladım ve kaçtım.

Başkan: Hemen cesedin yanında mı yakalandınız, yoksa kaçıktan sonra mı yakalandınız?

Sanık: Nasıl olduğunu bilmiyorum.

Başkan: Fasanen Caddesi istikametinde uzun bir yolu koşmuşsunuz, değil mi?

Sanık: Bilmiyorum.

Başkan: Yolda tabancayı atmışsınız?

Sanık: Bilmiyorum.

Başkan: Talât Paşa öldüğünde nasıl bir duyguya kapıldınız? Ne düşündünüz?

Sanık: Sonra ne oldu hatırlamıyorum.

Başkan: Ama bir süre sonra olup bitenin farkına varmış olmanız gerekir herhalde.

Sanık: Polise götürüldüğümde artık ne olduğunu biliyordum.

Başkan: Peki, şimdi olay konusunda ne düşünüyorsunuz?

Sanık: Yüreğimde bir rahatlık hissediyordum.

Başkan: Ya bugün?

Sanık: Bugün de olaydan dolayı çok memnunum.

Başkan: Ama başından ne geçmiş olursa olsun, hiç kimse normal olarak kendisinin yargıcı olamaz, bunu biliyorsunuz herhalde.

Sanık: Bilmiyorum. Annem, katliamdan suçlu olduğu için Talât Paşa'yı öldürmemi söylemişti ve ruhum öylesine değişmişti ki, öldürmemem gerektiğini bilemez olmuştum.

Başkan: Ama bizim kanunlarımızın cinayeti yasakladığını, bir insanı öldürmeyi yasakladığını biliyorsunuzdur.

Sanık: Kanunu bilmiyorum.

Başkan: Ermeniler arasında kan davası geleneği var mıdır?

Sanık: Hayır.

Avukat Niemeyer: Kalabalık sizi döverken ve sizin her yeriniz kanarken bir söz sarf etmiştiniz. O zaman söylediğiniz şeyi; oradakilere karşı kendinizi savunduğunuz bu ifadeyi hatırlayamıyor musunuz?

Başkan: Sanık olay yerinden kaçmadığını, kan aktığını gördüğünü, çevrede insanların biriktiğini ve onu yakaladıklarını anlatmıştı. Oraya koşturan seyircilerden biri mi sizi konuşmaya zorladı, yoksa sizi dövdükleri için, kendiliğinizden, özür dilemek amacıyla bir şeyler mi söylediniz?

Sanık: Ben de yabancıyım, öldürdüğüm adam da yabancı; Almanların bu işle ne ilgisi var ki, dedim.

Başkan: Ne yaptığınızı bildiğinizi söylemişsiniz. Bundan Almanya'nın bir zararı olmayacağını söylemişsiniz.

Sanık: (Daha önce söylediklerini tekrarladı.)

Avukat Niemeyer: Bunun Almanya'da suç olduğunu biliyor musunuz? Buna bir açıklık getirilmesini istiyorum.

Başkan: Açıklık getirildi. Sanık olaydan sonra tutukevinde tutuldu. Daha önceki ifadeleriyle bugünküler arasında içerik açısından bir çelişki yok.

Avukat v. Gordon: Hardenberg Caddesi 37 numaralı evin kaçıncı katında oturuyordunuz? Tam karşıda, Hardenberg Caddesi 4 numarada Talât Paşa oturuyordu. Knie yönünden gelince, Knesebeck Caddesi'nden önce, Schiller Caddesi'nden sonradır.

Sanık: Ben birinci katta oturuyordum.

Avukat v. Gordon: 15 Mart günü, Talât Paşa'nın evden çıktığını gördünüz, silahı aldınız, başınıza bir şapka geçirip merdivenlerden indiniz ve sokağa çıktınız. Bu durumda Talât Paşa'nın oldukça uzaklaşmış olması, Knesebeck Caddesi'ni geçmiş olması gerekmez mi?

Sanık: Ona yetişinceye kadar arkasından koştuğumu söylemiştim ya.

Avukat v. Gordon: Öyleyse, Hardenberg Caddesi'ndeki yeşil alanın içinden geçerek koştunuz. Onu geçtiniz mi?

Başkan: Benim açık seçik soruma sanık hayır diye cevap vermişti. Arkadan gelmiş.

Avukat v. Gordon: Öyleyse, sanığa yeniden sorulmasını talep ediyorum.

Başkan: Bir kez daha bilgi verin.

Sanık: Arkasından gelip Talât Paşa'yı geçtim ve önümden geçerken ona ateş ettim.

Başkan: Ama bu çok aptalca bir şey. Talât Paşa tarafından görülebilirdiniz, ona karşı bir şey planladığınızdan kuşkulanabilirdi. Korkunç bir aptallık bu. Belki de Talât Paşa'ya arkadan yaklaştınız?

Sanık: O anda böyle bir şey düşünmedim.

Başkan: Sadece iki şey mümkün: Ya önceden Talât Paşa'yı geçtiniz ya da tam arkasındaydınız. Şu ana kadar Talât Paşa'nın geçtiği konusu açıkça ifade edilmedi mi?

Avukat v. Gordon: Ben söylenenlerden Talât Paşa'nın geçtiği sonucunu çıkardım. Sanık sürekli olarak böyle anlattı. Talât Paşa'mn yüzünü daha önce gördünüz mü?

Sanık: Evet, diğer taraftan yürürken, henüz Talât'ın bulunduğu tarafa geçmeden önce gördüm.

Başkan: Tanıklar bu konuda neler söyleyecek, göreceğiz.

Savcı: Sanık, bir avukatın sorusu üzerine Talât'm İstanbul'da idama mahkûm edildiğini bildiğini söyledi. Böyle bir idam kararının verildiği doğrudur. Ama şunu belirtmeliyim ki, bu karar, Türkiye'nin çöküşünden sonra; İstanbul İngiliz Donanması'nın işgaline uğradıktan sonra; bambaşka bir hükümet kurulduktan sonra verilmiştir. Bu idam kararının ağırlığını tartmayı mahkemeye bırakıyor ve sanığa şu sorunun yöneltilmesini istiyorum: Sanık, kardeşinin cesedini bulduğunu söylemişti. Kardeşinin defin işlerini yaptı mı?

Sanık: Hayır.

Başkan: Ama sanık kaçtı; tehlikeli bir durumla karşı karşıya idi.

Savcı: Sanık sonra tedavi gördüğünü söyledi. Vücudunda herhangi bir iz, herhangi bir yara var mıdır?

Sanık: Elbette.

Savcı: Daha sonra bunun tespit edilmesini talep ediyorum. Ayrıca, sanığa, söz konusu kişinin Talât olduğunu hemen nasıl anladığının sorulmasını da talep ediyorum. Onu daha önce görmüş mü, yoksa resimlerinden mi tanımış?

Sanık: Hayır, onu daha önce görmedim. Gazetelerde gördüğüm resimlerinden dolayı tanıdım.

Savcı: Erzincan'da katliam olduğu söylendi. Ama bana anlatılanlara göre, kafile Erzincan'dan uzaklaştıktan sonra, Kürt haydutların saldırısına uğramış. O arada Türk jandarmaları da şehit düş-

müş. Sanığa, Kürt haydutlarının böyle bir saldırı yapıp yapmadığının sorulmasını talep ediyorum.

Sanık: Bana söylendiğine göre, ateş açanlar Türk jandarmalar imiş.

Avukat Niemeyer: Sanırım bu Kürt haydutlarıyla ilgili mesele açıklığa kavuşmuştur.

Savcı: Sanığın Hardenberg Caddesi'nde bu kadar çabuk ev bulması benim için dikkat çekici bir husustur.

Avukat Niemeyer: Sanırım Kürtlerle ilgili meselenin aslı şudur: Türkler, Ermenilerin başdüşmanı olan ve iç bölgelerde, dağlarda yaşayan Kürtleri, Ermenileri gözaltında tutmak amacıyla jandarmada görevlendirmişti. Katliamlarda ana sistem böyleydi.

Sanık: Kürtler farklıdır. Bazıları Ermenilere düşmandır, bazıları ise Ermenilere karşı iyidir.

Avukat Niemeyer: Sanık, Kürtlerin yanında barındığım söylemişti. Yani iyi Kürtler de var, kötü Kürtler de. Sanığın anlattıkları Kürtlerin kendisine iyi davrandığını gösteriyor. Ama hükümetle dost olan Kürtler de var.

Sanık: Çoğu öyledir.

Avukat Werthauer: Öldüklerinde ana babanız kaç yaşındaydı?

Sanık: Babam 55, annem 52-53, erkek kardeşlerimden biri 28, diğeri 22, bir kız kardeşim 26-27, biri 16.5 ve bir diğeri 15 yaşındaydı.

Avukat Werthauer: Evli olan kız kardeşiniz kocası ve çocuğuyla birlikte mi gitmişti?

Sanık: Evet, birlikteydiler ama tam da yan yana değildiler.

Avukat Werthauer: Sanık bugün, erkek kardeşi dışında akrabalarından hiç kimsenin cesedini görmediğini söyledi. Daha önce bana daha farklı şeyler söylemişti. Belki tam olarak anlaşılamadı. Şimdi şunu sormak istiyorum: Kız kardeşlerinden birinin çalılıklara doğru uzaklaşıp gözden kaybolduğunu gördü mü, sonra onu yeniden buldu mu?

Sanık: Annemin yere düştüğünü gördüm, kardeşimin ölüsünü ve başka cesetleri gördüm. Oradan uzaklaşırken her şeyi tam olarak tespit edemezdim.

Avukat Werthauer: Erzincan'da 20 bin Ermeni Hıristiyan yaşıyordu. Başka kimler yaşıyordu; ne kadar Türk ve ne kadar Kürt yaşıyordu?

Sanık: Erzincan'da yaklaşık 25-30 bin Türk yaşıyordu.

Avukat Werthauer: Ermenilerin evlerini terk etmesi gerektiği konusunda yazılı bir bildirim yapıldı mı? Yoksa bu sözlü mü yapıldı? Ya da, 20 bin Ermeni'ye böyle bir şey kısa bir sürede nasıl bildirildi? Her şey bir sabah olmuş bitmiş. Anladığıma göre, Ermenilerin şehri terk etmesi emri bir sabah gelmiş. Nasıl yapıldı bu?

Sanık: Şehir ve çevresinde herkes bir araya toplandı ve sürüldü. Geride kalanlar da daha sonra sürüldü.

Avukat Werthauer: Hatırlıyor musunuz, bir duyuru mu yapıldı ya da tellalla mı haber verildi? Ya da başka bir biçimde mi yapıldı?

Sanık: Ordudan bir tellal geldi ve şehrin terk edilmesi gerektiğini duyurdu.

Avukat Werthauer: Bu hükümetin emri miydi?

Sanık: Emrin İstanbul'dan, Talât Paşa'dan geldiği bildirildi.

Başkan: Emri Talât Paşa'nın verdiği söylendi mi?

Sanık: Söylenti olarak dolaşıyordu.

Avukat Werthauer: Sanığa şu sorunun sorulmasını talep ediyorum: Kendisi Mayıs ayına kadar Erzincan'da idi; okullar Şubat'ta mı kapatıldı?

Başkan: Sanık, okulların bir ay öncesinde kapatıldığını daha önce söylemişti.

Sanık: İki-üç ay önce idi.

Avukat Werthauer: Şunun sorulmasını talep ediyorum: Sanığın evde bulduğu para altın mıydı?

Sanık: Altındı.

Başkan: Bu para bugüne kadar yeterli oldu mu? Bununla mı yaşadınız?

Avukat Werthauer: 4800 Türk lirasıydı. Bir lira yaklaşık yirmi mark eder.

Başkan: Bugüne kadar bu parayla mı geçindiniz?

Sanık: Evet.

Avukat v. Gordon: Küçük kız kardeşiniz sürüklenerek götürüldüğü zaman, bağırdığını duydunuz mu?

Sanık: Bağırdığını duydum ve annem de gördü, yanıma geldi ve keşke gözlerim kör olaydı da bu günü görmeseydim diye çığlık attı.

Başkan: Sanığa başka soru var mı?

Savcı: Bir açıklama daha rica ediyorum: Sanık bu parayı Almanya'ya nasıl getirdi?

Sanık: Bir kısmını cebimde, bir kısmını bavulda getirdim.

Başkan: Samğa sorulacak başka soru yoksa kanıtların toplanmasına geçebiliriz.

Tanık İfadeleri

Tanık Nikolaus Jessen, Tüccar, 40 yaşında, Charlottenburg'da oturur, Protestan.

Yeminden sonra:

Başkan: Siz görgü tanığıydınız?

Tanık: Evet.

Başkan: Gördüklerinizi bize anlatır mısınız?

Tanık: 15 Mart Salı günü sabah saat 11'e doğru, Hardenberg Caddesi'nde yürüyordum. Wittenberg Caddesi'ndeki müşterilerime gitmek istiyordum. Bir et ürünleri fabrikasının temsilcisiyim. Önümde bir tür gri palto giyinmiş bir adam gidiyordu, gezintiye çıkmış gibi yavaş adımlarla yürüyordu. Birdenbire bu bey; bu sanık, hızlı adımlarla yanımdan geçti. Ve elini cebine daldırdı.

Başkan: Nereye gidiyordunuz? Sağ tarafta mıydınız?

Tanık: Evet, Hayvanat Bahçesi yönünde gidiyordum.

Başkan: Gri paltolu beyin arkasından mı?

Tanık: Evet.

Başkan: Ve sonra kaldırımda sanık gelerek sizi geçti?

Tanık: Evet.

Başkan: Silahını çıkardı. Hangi cebinden çıkardı?

Tanık: Tam bilmiyorum. Sanırım sağ iç cebinden. Her halükârda bir tabanca idi. Çıkardı ve adama, hemen çok yakından, başının arkasına ateş etti. Adam o anda yüzüstü yere düştü. Kafatası parçalanmıştı. Sanık, silahı yere atıp kaçmaya çalıştı. Önde bir kadın gidiyordu, düşüp bayıldı. Önce onu kaldırdım, çünkü onun da vurulduğunu sanmıştım. Sonra sanığın arkasından koştum ve onu Fasanen Caddesi'nde yakaladım. Elbette birçok kişi toplandı ve sanığı çılgınca dövdüler. Bir adam, anahtarıyla sürekli kafasına vuruyordu. Biri şöyle bağırdı: "Hırsız katili tutun." Sanığı Hayvanat Bahçesi'nin karakoluna götürdüm. Orada bir sigara içmek istedi. Orada da bir sürü insan toplanmıştı ve onu bir kez daha dövdüler.

Başkan: Sanığın, kaldırımda sizi geçtiğinden emin misiniz?

Tanık: Elbette.

Başkan: Ve arkadan geldi?

Tanık: Elbette.

Başkan: Ve adamı arkadan, kafasından vurdu?

Tanık: Evet.

Başkan: Yani, sanık yandan caddeyi geçerek Talât Paşa'nın kendisini geçmesini bekledikten sonra arkadan vurmadı, öyle mi?

Tanık: Hayır.

Başkan: Sanık ona önden baktı mı?

Tanık: Hayır, kesinlikle öyle olmadı. Sanık hızlı adımlarla geldi, tek bir söz bile söylemeden tabancayı çıkarıp adamı kafasının arkasından vurdu.

Başkan: O hemen mi düştü yere?

Tanık: Öne doğru düştü.

Başkan: Sanık, bir biçimde orada oyalandı mı?

Tanık: Hayır.

Başkan: Hemen kaçmaya çalıştı?

Tanık: Evet. Fasanen Caddesi'ne saptı, Kant Caddesi'ne doğru.

Başkan: Kadın nerede gidiyordu?

Tanık: O adamın önünde.

Başkan: Yanında değil yani?

Tanık: Hayır.

Başkan: Kadının o adamla ilişkisi var mıydı?

Tanık: Hayır.

Başkan: Kadın bayıldı?

Tanık: Evet.

Başkan: Yakında başka biri var mıydı?

Tanık: Hayır.

Başkan: Cesedin yanına varan ilk kişi sizdiniz?

Tanık: Evet. Önce kadını kaldırdım.

Başkan: Ve adamın ölmüş olduğunu daha sonra anladınız?

Tanık: Evet.

Başkan: O arada başkaları da geldi mi?

Tanık: Bir eşya nakil arabası ve sonra bir villadan bir bey ile bir hizmetçi geldi.

Başkan: Tanığa başka soru var mı? -Olmadığı görüldü.

***

Tanık Boleslaw Dembicki, Charlottenburg'da oturur, 32 yaşında.

Tanık yemin etti.

Başkan: Olayla ilgili gördüklerinizi anlatır mısınız?

Tanık: Öğle yemeği için eve gidiyordum. Hardenberg Caddesi boyunca yürüyordum.

Başkan: Hangi yöne doğru gidiyordunuz?

Tanık: Hayvanat Bahçesi'ne doğru.

Başkan: Sağ taraftan mı?

Tanık: Evet. Fasanen Caddesi'nin köşesinde bir adam; sanık yanımdan geçti.

Başkan: Kaldırımda yürüyordunuz?

Tanık: Evet. Sanık beni geçti. Öldürdüğü adamın yaklaşık üç-dört adım gerisindeydi. Birdenbire bir patlama sesi duydum. Otomobil lastiği patladı sandım, sonra önümde bir adamın yere düştüğünü ve başka birinin de kaçtığını gördüm.

Başkan: Derhal mi kaçtı?

Tanık: Evet, derhal. Hemen arkasından koşmaya başladım. Sanık sola, Fasanen Caddesi'ne koştu, karşıdan insanlar geldiği için kaçamadı. Biraz önce burada tanıklık yapan bey tarafından yakalandı. Onu Hayvanat Bahçesi'nin karakoluna götürdük.

Başkan: Yanınızdan geçen adam bu sanık mıydı?

Tanık: Evet.

Başkan: Sanık vurulan adamı önden gördü mü, yoksa ona arkadan mı yaklaştı?

Tanık: Arkadan, doğrudan doğruya adama yaklaştı, silahı çekti ve onu vurdu.

Başkan: Sanık, kaldırımda arkanızdan gelip sizi geçti?

Tanık: Evet, hafif bir dönüş yapıp yukarıya, bir balkona baktı, sonra adama doğru gitti ve onu vurdu.

Başkan: Olaydan sonra sanığın herhangi bir şey söylediğini duydunuz mu?

Tanık: Hayır.

Başkan: İnsanlar ona bir şey söyledi mi, o özür filan diledi mi?

Tanık: Şöyle dedi: Bu bir yabancı, ben de yabancıyım, hiç zararı yok.

Başkan: Bunu nerde söyledi?

Tanık: Daha sonra, karakolda.

Başkan: Cesedin hemen yanında hiç durmadı mı?

Tanık: Hayır.

Başkan: Ateş ettikten sonra silahını bırakıp kaçtı?

Tanık: Evet.

Başkan: Ve siz de peşinden koştunuz?

Tanık: Aynen.

Başkan: Maktulün yanında ya da biraz önünde bir kadının yürüdüğünü fark ettiniz mi?

Tanık: Hayır etmedim.

Başkan: Yani maktulün hemen yanında hiç kimse yoktu?

Tanık: Hayır, hiç kimse yoktu.

Başkan: Yani bu adamın sokakta tek başına ve ağır adımlarla gittiğini gördünüz?

Tanık: Evet, ağır adımlarla.

Başkan: Ve yanında hiç kimse yoktu?

Tanık: Hayır.

Başkan: Siz ve Bay Jessen olay yerindeki ilk kişilerdiniz. Başkaları da var mıydı?

Tanık: Evet, ilk biz vardık.

Başkan: Tanığa başka sorusu olan var mı? -Olmadığı görüldü.

Talât Paşa öldürüldüğü sırada düşüp bayıldığı söylenen kadının Talât Paşa'mn dul eşi olduğu sanılmıştı. Bunun bir yanılgı olduğu ortaya çıktığı için kendisinin tanık olarak dinlenmesinden feragat edilmiştir.

***

Tanık Paul Scholz, Cinayet Masası polis şefi, Charlottenburg'da oturur, 47 yaşında.

Yeminden sonra:

Başkan: Olayla ilgili neler söyleyeceksiniz?

Tanık: Sözü edilen gün, telefonla bana, Hardenberg Caddesi'nde bir cinayet işlendiği, katilinin yakalandığı bildirildi. Olay yerine gittim, maktulün kaldırımda yattığını gördüm. Olay yeri polis tarafından kordon altına alınmıştı.

Başkan: Olayla ilgili kişisel gözlemleriniz yok mu?

Tanık: Hayır.

Başkan: Cesetle ya da failler ilgilendiniz mi?

Tanık: Cesetle ilgilendim, üzerindeki eşyaları aldım, ama faili görmedim.

Başkan: Öyleyse yaptığınız suç duyurusu, olay yerindeki kişilerin verdiği bilgilere dayanıyor. Yani kişisel gözleminiz yok?

Tanık: Hayır.

Başkan: Tanığa başka sorusu olan var mı?

Avukat v. Gordon: Ceset nerede idi? Fasanen Caddesi ile Stein Meydanı arasında mı, yoksa Stein Meydanı ile Knesebeck Caddesi arasında mı?

Tanık: Fasanen Caddesi ile Joachimstaler Caddesi arasında, Hardenberg Caddesi'ndeki 17 numaralı evin önünde ve Fasanen Caddesi'ne daha yakın.

Başkan: Tanığa başka sorusu olan var mı? -Olmadığı görüldü.

Şimdi mahkeme çevirmeninden sanığa şunu anlatmasını istiyorum: Dinlenen iki tanık da sanığın maktulü geçmediğini, onun kendisini geçmesini beklemediğini, tersine, kaldırım boyunca arkadan gelerek ve birkaç kişiyi geçerek Talât'a yaklaşıp arkadan vurduğunu söylemiştir.

Sanık: Nasıl anlattıysam öyle oldu. Önce onu geçtim, daha sonra onu arkadan vurdum.

Başkan: Tanıkların ifadesine göre bu doğru değil.

Avukat v. Gordon: Sanık belki de heyecandan ne olduğunu tam bilemiyordur.

Başkan: Belki de ne olduğunu artık tam olarak bilemiyorsunuz, ama iki kişi onu arkadan vurduğunuzu söylüyor.

Sanık: Ben öbür taraftan koşarak geldim ve arkadan ateş ettim.

Avukat v. Gordon: Sayın Başkan'a, tanık Resch'in gelip gelmediğini sormak isterim, çünkü onun ifadesinin çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Başkan: Askerlerden biri tanık Resch'in gelip gelmediğine baksın.

Henüz gelmemiş. İki tanığa; Jessen ve Dembicki'ye, sanığın söylenenleri reddettiğini bildirmek isterim. Sanık, caddenin diğer tarafından geldiğini, Talât Paşa'nın geçmesini beklediğini, sonra sağ kaldırımda onu geçtiğini, ona yaklaşıp arkadan vurduğunu söylüyor.

Tanık Jessen: Sanık belki de haklıdır, ama Talât Paşa'nın vurulduğu yere yirmi metre kala benim yanımdan geçti. Belki de Müzik Yüksekokulu önünden caddeyi geçmiştir.

Başkan: O zaman sizi daha önce geçmiş olması gerekir.

Tanık Dembicki: Önce Fasanen Caddesi'nde geçti. Kaldırımdan giderek Hardenberg Caddesi'nde ona yetişti.

Tanık Jessen: Sanığa hemen niçin Talât Paşa'yı vurduğunu sordum. Şöyle dedi: Ben Ermeni, o Türk, Almanya'ya bir zararı yok!

Başkan: Sanırım bunu daha sonra söylemişti.

Tanık Jessen: Onu niçin öldürdüğünü hemen sordum ve o arada, tekrar ateş edebileceğinden, belki yamında bir de hançeri vardır diye korktuğumdan çantasına da baktım.

Başkan: Hâlâ belli bir bulanıklık var, ama iki ifade arasında çok büyük bir çelişki yok, dolayısıyla her ikisinde de bir haklılık payı vardır.

Avukat v. Gordon: Benim için mesele bulanık değildir, çünkü tanık Resch, şimdi ifade veren iki tanığın; Jessen ve Dembicki'nin tam tersi ifade vermiştir ve sanıkla hemen hemen aynı şeyleri söylemiştir.

***

Tanık Gnaß, Cinayet Masası polis şefi, Charlottenburg Emniyeti.

Yeminden sonra:

Başkan: Olay hakkında ne biliyorsunuz? Soruşturmayı siz mi yaptınız, cesedin nakil işlerini siz mi yürüttünüz?

Tanık: 15 Mart'ta Hardenberg Caddesi'nde bir Türk'ün öldürüldüğü haberini aldım. Fail yakalanmış ve dövülmüştü. Bunun üzeri-

ne cesedi inceledim ve kurşunun sol gözden girdiğini ve bir parmak geçecek büyüklükte bir delik açılmış olduğunu gördüm. Kurşunun hangi yönden girdiği konusunda kuşku duydum. Kafanın arka tarafında bir yara izi göremedim, ama kan aktığım fark ettim. Öğlenden sonra suçluyu sorguladım. Ne yazık ki sanıkla anlaşmak çok zordu. Ana babasının ölümünden sorumlu tuttuğu için onu öldürdüğünü söyledi. Ona Almanca konuşup konuşamadığını ve bu fiili nasıl işlediğini sordum. Tabanca elimdeydi ve bana cinayeti nasıl işlediğini göstermesini istedim. Elimdeki silahı önden kafasına dayadım ve onu böyle mi vurduğunu sordum. Hayır diyerek işaretle onu önden değil, arkadan vurduğunu gösterdi. Başka bir şey söylemek istemedi. Savcılıkta, ana babasının ölümünden maktulü sorumlu tuttuğu için bu fiili işlediğini itiraf etti. Soruşturma sonucunda sanığın Mart ayı başında Cenevre'den Berlin-Schöneberg'e geldiği ve Augsburger Caddesi'nde 51 numaralı evde ikamet ettiği tespit edildi.

Başkan: Ocak ayında değil mi?

Tanık: Evet, Ocak ayında. Mart'ta evi değiştirdi. Evden taşınmasının nedenini araştırdım, ama inandırıcı başka bir neden bulamadım. İkamet ettiği Hardenberg Caddesi 37 numaralı binada, zemin kat üstündeki dairesinin penceresi sokağa bakmaktadır. Maktulün evi tam karşıdaydı ve dolayısıyla sanık evi gözleme olanağına sahipti. Olayın meydana geldiği gün, bir tanık bana, Hardenberg Caddesi'nde yürürken caddenin diğer tarafından sanığın geldiğini anlattı. Söylediğine göre, sanık müzik yüksekokulu hizasında caddeyi geçmiş. Maktulün önünde bir kadın yürüyormuş. Sanık maktule arkadan yaklaşmış, paltosundan tabancayı çıkarıp ateş etmiş. Maktul hemen yere yıkılmış, sanık üzerine eğilmiş, kurşunun isabet ettiğini gördükten sonra kaçmış.

Başkan: Siz bugün mahkemeye gelmeyen tanık Resch'in ifadesini almıştınız. Sanığın maktulü arkadan mı vurduğu yoksa yanından geçmesini mi beklediği konusu konuşulmuş muydu o gün?

Tanık: Bu bilgileri verenin tanık Resch olup olmadığını ve sanığın maktule önden mi yoksa arkadan mı yaklaştığını Resch'in görüp görmediğini hatırlamıyorum.

Başkan: Ne demek önden ya da arkadan?

Tanık: Sanık maktulü arkadan vurdu.

Avukat Niemeyer: Bu iki ifade bana göre uyum içindedir. Bir insan caddeyi çaprazlama geçerse, daha önce aynı hizada olduğu bir insanın arkasına gelebilir. Özellikle Hardenberg Caddesi gibi kaldırımları geniş olan bir caddede. İnsan bunu öyle ya da böyle anlayabilir. Benim anladığıma göre sanık maktulü geçmiştir.

Avukat Werthauer: Sanık zemin katta değil, bir üst katta oturuyordu.

Başkan: Daha önce bir merdiven yukarıda oturduğunu söylemişti. Muhtemelen yüksek zemini kastediyordu.

***

Tanık Dr. Schoß, Charlottenburg 7 nolu sağlık ocağı doktoru, 42 yaşında.

Tanık yemin ettikten sonra:

15 Mart'ta Hayvanat Bahçesi 7 nolu Sağlık Ocağı'na, Hardenberg Caddesi'nde bir cinayetin işlendiği bildirildi. Oraya gittim. Olay yeri kordon altına alınmıştı. Maktulün kafasının arkasında kurşun deliği vardı. Daha ayrıntılı bir inceleme yapmadım. Kurşunun girdiği yer öyle kana bulanmıştı ki, daha fazla bir şey göremezdim. Başka bir şey söyleyemem.

(Tanık çıktı.)

***

Tanık Dr. Schwimlinsky, Yüksek Sıhhiye Müşaviri, Charlottenburg'da oturur, 63 yaşında.

Tanık yemin ettikten sonra:

Başkan: 15 Mart'ta, Bay Dr. Thiele ile birlikte cesedi incelediniz. Bulguları anlatır mısınız?

Tanık: Kafanın arkasında yuvarlak büyük bir delik bulduk. Yarada sayısız mermi parçası vardı. Otopside beynin siyah olduğunu ve kan içinde yüzdüğünü tespit ettik. Aslında bütün kafatası öyle dağılmış ve beyin kan basıncıyla öyle parçalanmıştı ki, ölüm anında olmuştu. Belki bunu bir kalp krizi izlemişti.

(Tanık çıktı.)

***

Bilirkişi Barella, silah üreticisi, Berlin'de oturur, balistik uzmanı olarak çağrıldı.

Daha önce etmiş olduğu ve sürekli geçerli bilirkişi yeminine atıf yapıldıktan sonra:

Bilirkişi silahı inceledi.

Başkan: Sanık, Talât'ı öldürdüğünüz silah bu mu?

Sanık: Bunu bilemem.

Başkan: Bu silaha uzun bir süre sahip oldunuz, onu tanıyabilmeniz gerekir.

Sanık: Aynı gibi.

Bilirkişi Barella: Tabanca namlusu 8-9 kalibreliktir. Alman ordusunun resmi silahıdır. Otomatik denilen türdendir ve sekiz mermi atılabilir. "Alman Silah ve Cephane Fabrikası" 1915 ürünüdür. Mermiler de ordu malıdır.

Başkan: Silahın çok kullanılıp kullanılmadığı tespit edilebilir mi?

Bilirkişi: Nispeten yeni, her halükârda iyi korunmuş.

Başkan: Sanık, silahı daha önce kullandınız mı?

Sanık: Hayır.

(Bilirkişiye başka soru sormak isteyen yok.)

***

Tanık Elisabeth Stellbaum, Berlin, Augsburger Caddesi 51'de oturur, 63 yaşında, Protestan.

Tanık yemin ettikten sonra:

Tanık: Sanık benim evimde oturdu. Onunla ilgili sadece çok iyi şeyler söyleyebilirim. Çok alçakgönüllü ve çok terbiyeliydi. Hizmetçim yoktur ve ev işlerini kendim yaparım. O, mümkün olduğunca kendi işlerini kendisi yapardı. Mesela çizmelerini temizleme işini bana bırakmazdı. Her bakımdan çok alçakgönüllü ve terbiyeliydi.

Başkan: Hiç hastalandı mı?

Tanık: Bana taşınalı henüz birkaç gün olmuştu, Noel'den önce. İkametgâh kaydını da o nedenle biraz geç yaptı. Ben bildirimi daha ilk günden yapmıştım, ama kendisinin de gelmesi gerekiyordu, hastalıktan dolayı gecikti. Benim yanımda oturmaya başladıktan birkaç gün sonra, mutfaktaydım ve ön kapıda sesler duydum. Sesin bu beyden geldiğini sandım, çünkü henüz yeni taşınmıştı, kilide ve kapıya alışmamıştır diye düşündüm. Kapıya gittiğimde bana tuhaf göründü. Sarhoş olduğunu sandım. Beni selamladı, ama kendini çok zorladığını fark ettim. O kendi odasına, ben de kendi odama gittik, biraz kulak kabarttım, çünkü havagazım yaktığını sandım. Sonra su kovasını kullandığını duydum. Sonra kendini koltuğa attı ve ardından tam bir sessizlik. Kapısını dinledim. Çok sessizdi. Ertesi sabah da hiçbir şey duymadım ve yine benim yanımda oturan Bay Apélyan'a, Bay Tehleryan'ın bir gün önce sarhoş olduğunu anlattım ve sarhoş insan istemediğimi kendisine bildirmesini söyledim. Bunun üzerine Bay Apélyan Bay Tehleryan'la konuştu.

Başkan: Başka vesilelerle de hastalık belirtileri gördünüz mü?

Tanık: Feci sinirliydi ve hemen hiç uyuyamıyordu. Birisi ona nasıl olduğunu sorduğu zaman kendisi de bunları söylerdi.

Başkan: Doktora gidip gitmediğini biliyor musunuz?

Tanık: Evet, Dr. Cassirer'e. Daha önce ona, bir tanıdık tarafından önerilen başka bir sinir hastalıkları doktorunun adını vermiştim. Potsdamer Caddesi'ndeki Dr. Haake değildi. Şimdi adresini tam olarak hatırlamıyorum.

Başkan: Onun hayatıyla ilgili olarak başka ne söyleyebilirsiniz? Düzenli ve güvenilir biri miydi?

Tanık: Evet, çok.

Başkan: Dans kurslarına katıldığını biliyor musunuz?

Tanık: Evet.

Başkan: Onu sık sık başka Ermeniler ziyaret eder miydi?

Tanık: Sadece Leon Eftiyan.

Başkan: Bay Apélyan'la sık sık dışarı çıkar mıydı?

Tanık: Evet.

Başkan: Ansızın evden taşınması sizi şaşırttı mı?

Tanık: Evet.

Başkan: Peki ne dediniz?

Tanık: 1 Mayıs'a kadar evimde oturmak istiyordu. O nedenle, 1 Mayıs'a kadar evimde oturmak istediğinizi sanmıştım, dedim. Doktorun, gaz lambasının ona zarar verdiğini, güneş ışığına ihtiyacı olduğunu söylediğini anlattı. Feci bir şekilde sinirli olduğu için ona inandım. Sonra, 5 Mart'ta taşındı. Odası benim odamın yanındaydı, her şeyi duyabiliyordum. Geceleri çok huzursuz uyuyordu.

Başkan: Dağınık mıydı? Düzgün düşünemediğini gözlediniz mi?

Tanık: Hayır, hayır. Asla kaba davranmadı. Her zaman çok iyi ve kibardı. Onunla ilgili olarak sadece çok iyi şeyler söyleyebilirim.

Başkan: Peki, sara niteliğinde sinir krizleri geçirdiğine dair başka bir şey bilmiyor musunuz? Bir keresinde, eve geldiğinde kapının önünde düşmüş.

Tanık: Evet, demin kastettiğim oydu.

Başkan: (Çevirmene hitaben) Sanığa, tanığın kendisiyle ilgili olumsuz bir şey söylemediğini; bir kez kendisini kötü hissettiğini gördüğünü belirttiğini anlatın.

Tanığa başka soru var mı?

Avukat v. Gordon: Sanık müzikle çok ilgilenir miydi?

Tanık: Evet, mandolin çalardı.

Avukat v. Gordon: Şarkı da söyler miydi?

Tanık: Evet, hüzünlü şarkılar. Evde yalnız olduğu zaman hep mandolin çalardı. Odasında sürekli elinde mandolinle bir aşağı bir yukarı giderdi.

Avukat v. Gordon: Mandolin çaldığı zamanlar gaz lambasını kısar mıydı?

Tanık: Evet. Bir keresinde diğer bey de onun odasındaydı, o beyden bir şey almak için odaya girmek istedim, kapıyı açtım, ikisi karanlıkta oturuyor, sigara içiyor ve mandolin çalıyordu. Müziğin karanlıkta daha iyi olduğunu söylediler.

Başkan: Bu kadar mı efkârlıydı?

Bilirkişi Liepmann: Tanık, sanığın çok sinirli olduğunu söyledi. Ne demek istiyorsunuz? Çok mu ciddi bir insandı?

Tanık: Evet, çok ciddiydi, her zaman ciddiydi.

Bilirkişi: Yani neşeliden çok hüzünlü müydü?

Tanık: Tam da öyle.

Bilirkişi: Genç biri olarak yaşama arzusu yok muydu?

Tanık: Üzgün ve bedbin haline hep çok şaşırmışımdır.

Bilirkişi: Sanki kafası bir şeyle çok meşgulmüşçesine dalgın mıydı?

Tanık: Hayır, ama onunla çok fazla birlikte de olmadım.

Bilirkişi: "Sinirli" derken neyi kastediyorsunuz? Dalgın ve dağınık mı demek istiyorsunuz?

Tanık: Evet, sık sık kendi kendine konuşurdu. Öyle ki, yanında biri var zannederdim.

Başkan: Gündüzleri de mi?

Tanık: Hayır, geceleri.

Başkan: Bay Bilirkişi, sanığın sık sık kendini bilmediği durumda olup olmadığını soruyor.

Bilirkişi: Yani daha çok içe kapanık, çekingen miydi?

Tanık: Çok çekingendi. Her zaman ciddiydi. Eve gelir gelmez mandolinini alırdı eline.

Başkan: Sizinle gelecek üzerine konuştu mu hiç?

Tanık: Hayır.

Başkan: Berlin'de ne yapmak istediğiyle ilgilendiniz mi?

Tanık: Okumak istediğini söylemişti. Taşındığının ertesi günü hemen dil öğretmeni aramaya başladı.

Başkan: Sizde kaldığı süre içinde, ruh halinde herhangi bir değişiklik, ani bir değişiklik gözlediniz mi?

Tanık: Hayır.

Başkan: Ya da hayatı algılamasında bir değişiklik?

Tanık: Hayır, hep aynıydı. Arada sırada ıslık çaldığı da oluyordu tabii. İnsan hep üzgün olamaz ya. Genellikle ciddiydi. Yani ... kendine özgü.

Avukat v. Gordon: Geçmişine dair herhangi bir şey anlattı mı? Ana babasını kaybettiğini anlattı mı?

Tanık: Hayır, ama taşındıktan birkaç gün sonra ikametgâh kaydını almak için gelmişti. Ben ona sorunca, o zamanlar döndüğünde evi harap vaziyette bulmuş, –anlattıklarını tam olarak tekrarlayamam ama– kız kardeşlerinin, bir abisinin, anne ve babasının öldüğünü, bir tek kendisinin hayatta kaldığını söyledi. Bana anlattıklarının hepsi bu. Sonra hemen gitti. Bu konuda konuşmak istemediğini fark ettim.

Başkan: Onda belli bir duygululuk hali tespit etmediniz mi?

Tanık: Evet, evet. Bütün bunları ben sorduğum için anlattı.

Başkan: Herhalde hangi sebeple taşındığını bilmek istemiştiniz?

Tanık: Hayır, hayır. Arkadaşı hâlâ benim evimde oturuyor. Onunla konuşmak istediği için geldiğini söyledi, sonra eski odasından söz etti ve o sırada ben ona sordum.

(Tanığa başka soru olmadığı görüldü.)

- ***

Tanık Bayan Dittmann, Charlottenburg'da, Hardenberg Caddesi 37 numarada oturur.

Yeminden sonra:

Başkan: Sanık birkaç hafta sizin yanınızda oturdu. Onun kişisel hal ve hareketleriyle ilgili bir şeyler anlatmak ister misiniz?

Tanık: İnce, terbiyeli bir delikanlıydı. Sakin ve temizdi. Düzenliydi. Olayın olduğu 15 Mart sabahı, hizmetçi bana, beyin odasında ağladığını söyledi. Belki bir yakını ölmüştür, onu rahat bırakalım, dedim. Zaten dilimi anlamadığı için ona yardım edemezdim. Bir süre sonra evden çıktı. Daha önce odasına girmiştim, konyak içiyordu. Buna çok şaşırmıştım. O gittikten sonra tekrar odasına girdim, masanın üzerinde içtiği konyağın şişesi duruyordu.

Başkan: Konyağı ne zaman satın aldığını biliyor musunuz?

Tanık: Hizmetçi, aynı gün aldığını söyledi.

Başkan: Şişenin ne kadarı eksilmişti?

Tanık: Yaklaşık üçte biri. 0,75 santilitrelik Fransız konyağıydı. Sanırım o sabah içti.

Başkan: O sabah başka ne almıştı?

Tanık: Her zamanki gibi çay.

Başkan: Bu durum üzerine ne düşündünüz?

Tanık: Hizmetçi eve gelip ah Bayan Dittmann, bizim beyimiz öldürüldü diyene kadar hiçbir şey düşünmedim. Ona, siz delisiniz dedim. Daha sonra öğrendim ki, o birini öldürmüş. Önce buna inanmak istemedim.

Başkan: Sanık o gün alışılageldiği gibi sakin miydi, yoksa onda herhangi bir huzursuzluk ya da bir dağınıklık dikkatinizi çekti mi?

Tanık: Bir kez bir tanıdığı gelmişti, bana dedi ki, bu adam hasta, güneşli bir odası olması gerekir.

Başkan: Ama size geldiği zaman özel olarak dikkatinizi çeken bir şey olmadı?

Tanık: Hayır.

Başkan: Evinizde yaşadığı günler boyunca da bir şey dikkatinizi çekmedi?

Tanık: Hayır.

Başkan: Dil öğrendi mi?

Tanık: Çok az ilerledi.

Başkan: Ziyaretçi gelir miydi?

Tanık: Hiç yoktu.

Başkan: Müzikle uğraşır mıydı?

Tanık: Hayır.

Başkan: Çok sinirli olduğunu gözlediniz mi?

Tanık: Aa evet, çok...

Başkan: Güvensiz miydi?

Tanık: Benimle konuşurken yüzüme bakamazdı, çekingendi. Tedirgin ve utangaçtı.

Başkan: Ürkek miydi?

Tanık: Ürkek görünüyordu.

Başkan: Sanki ağır düşünceler peşini bırakmıyormuş gibi mi?

Tanık: Evet.

Başkan: Basit sorulara bazen anlaşılmaz, yanlış, garip cevaplar verdiği olur muydu?

Tanık: Böyle bir şey söyleyemem.

Başkan: Herhangi bir hastalık belirtisi dikkatinizi çekti mi?

Tanık: Hayır. Sinirli ve hasta olduğunu söyledi.

Başkan: Sizin evinizde sara nöbeti geçirdiğini fark ettiniz mi?

Tanık: Hayır.

Başkan: Yani ona iyi not veriyorsunuz?

Tanık: Çok terbiyeli bir gençti.

Başkan: (Çevirmene hitaben) Sanığa, bu tanığın da kendisi hakkında olumsuz bir şey söylemediğini anlatın. (Yapıldı.)

Başkan: Şimdi şunu bilmek istiyorum: Sanık evinizi kiralamak üzere size kiminle birlikte gelmişti?

Tanık: Ermeni Öğrenciler Derneği Başkanı'yla.

Başkan: Bugün burada değil mi?

Sanık: Hayır.

Bilirkişi Cassirer: Sanığa konyak aldığı günü hatırlayıp hatırlamadığının ve ağlamasının nedeninin sorulmasını istiyorum.

Sanık: Konyağı bir gün önce aldım, çünkü kendimi zayıf hissediyordum. Akşam küçük bir kadeh içtim. Sabahleyin de çayla birlikte küçük bir kadeh içtim.

Başkan: Olaydan önce oldukça çok içmiş miydiniz?

Sanık: Hayır, sadece çayla birlikte biraz içtim.

Başkan: Bir bardak mı içtiniz?

Sanık: Kendime gelmek için küçük bir kadeh içtim.

Başkan: Sanık az içtiğinde ısrar ediyor. Sanık o sabah ağladı mı?

Tanık Dittmann: Ben kendi kulaklarımla duydum.

Avukat v. Gordon: Belki de acıklı bir şarkıydı

Tanık: Olabilir. Bunların böyle şarkıları var. Ama bana ağlama gibi gelmişti.

Başkan: Sanık, o sabah ağlamadıysanız eğer, şarkı söylediğinizi hatırlıyor musunuz?

Sanık: Hayır.

Avukat v. Gordon: Sanığın konyak içtiğini bizzat kendiniz mi gördünüz yoksa hizmetçiniz mi gördü? Ne zaman gördünüz? Yaklaşık saat kaçta? Saat 7 ya da 8 civarında mı?

Tanık: Saat 9'dan sonra.

Avukat v. Gordon: Sanık sonra dışarı çıktı? Ne zaman geri döndü?

Tanık: Geri dönmedi.

Avukat v. Gordon: Tabii ki geri döndü. Onun saat 7'ye ya da 8'e doğru evden ayrıldığını söylemiştiniz.

Başkan: Saat doğru olabilir.

Tanık: Saat 11'e doğru gitti. Çay içtikten sonra odasında kaldı. Odasını daha sonra topladım.

Başkan: Sanık evden çıkmadan önce, ağlama sesi sandığınız garip sesler duydunuz mu? Sanık çıktıktan sonra konyak şişesinin üçte birinin boşalmış olduğunu tespit etmediniz mi? Konyağın bir gün önce alınmış olduğu kesin mi?

Tanık: Kesin bir şey söyleyemem.

Avukat v. Gordon: Konyak şişesinin o sabah açıldığını biliyor musunuz?

Tanık: Bunu tam olarak hizmetçi söyleyebilir.

Başkan: Sanık, konyağı bir gün önce mi satın alıp içtiniz?

Sanık: Şişeyi satın aldığım dükkânda açtırdım.

Başkan: Ve akşam çayla birlikte biraz içtiniz?

Sanık: Akşam çayla birlikte biraz içtim.

Başkan: Sabah da mı? Ama bardakla değil?

Sanık: Hayır.

Başkan: Sanık konyağı karıştırmadan, bardakla içtiğini reddediyor. Durum açıklığa kavuşturulamadı.

Sanık: Bardağa döküp, sonra çaya karıştırıyordum.

Avukat v. Gordon: Tanık, sanığın Almanca okumaya çalıştığını fark ettiniz mi? Almanca alıştırmalar yapar mıydı?

Tanık: Evet.

Avukat v. Gordon: Sizden ders aldı mı?

Tanık: Hayır, ama ders alıyordu. En azından ders aldığını söyledi.

Savcı: Sanık size taşındığında silahı yanında mıydı?

Başkan: Silahı fark etmiş miydiniz?

Tanık: Hayır.

Bilirkişi Liepmann: Sanığın sıkıntılı bir hali olduğuna ya da baskı altında olduğuna dair bir izlenim edindiniz mi?

Başkan: Ürkmüş bir hali var mıydı?

Tanık: Evet, ürkekti. (Gülümseyerek) Bu delikanlı amma da ürkek diye düşünmüştüm.

Başkan: Tanık Stellbaum, sanık sizin yanınızda otururken silahını fark etmiş miydiniz?

Tanık Stellbaum: Hayır.

Başkan: Silahın bavulda olduğunu bilmiyor muydunuz?

Tanık Stellbaum: Hayır.

Başkan: Sanığın çok eşyası var mıydı?

Tanık Stellbaum: Hayır. Sadece bir bavulu vardı. Onu hep açık bırakırdı.

Başkan: Bavulu hiç açtınız mı?

Tanık Stellbaum: Zaten açıktı. Bavulu açıp elbise dolabına yerleştirdi.

Başkan: Sanık, silahı nerede saklıyordunuz?

Sanık: Bavulumda olması gerekir.

Başkan: Stellbaum'un evinde de mi?

Sanık: Bavulumdaydı.

Tanık Stellbaum: Ben silahı görmedim. Zaten küçük bir valizi vardı.

Başkan: Sık sık bavula göz atıp silahı görmemeniz garip.

Tanık Stellbaum: Ben bavula sık sık baktığımı iddia edemem.

Başkan: Bayan Stellbaum, ifade verirken yemin ettiniz. Silahı bir kez bile görmediniz mi?

Tanık Stellbaum: Hayır, bir kez bile görmedim.

Başkan: Tanıklardan Stellbaum ve Dittmann'a başka soru sormak isteyen yok.

***

Tanık Lola Beilenson, sanatçı, Berlin'de oturur, 21 yaşında.

Yemin ettikten sonra:

Başkan: Sanığa dil dersi verdiniz?

Tanık: Evet.

Başkan: Ondan bize biraz söz eder misiniz, nasıl bir insandır?

Tanık: Ona 18 Ocak'tan itibaren ders vermeye başladım. Başlangıçta çok iyi öğreniyordu, sonraları dağınık olmaya başladı.

Başkan: Size hasta olduğunu ve doktora gittiğini söyledi mi?

Tanık: Daha sonra Dr. Cassirer'e gittiğini, bir ilaç aldığını ve çalışmada zorluk çektiğini anlatmıştı. Bir derste, birdenbire metinleri okuyamaz olduğunu fark ettim. Ne yazdığını bilmiyordu. Hasta olduğu belliydi. Derse devam etmenin anlamsız olduğunu söyledim. Böylece derslere son verdik.

Başkan: Bu yaklaşık ne zaman oldu?

Tanık: Yaklaşık Şubat'ta.

Başkan: 18 Ocak'ta başlamıştı, ne zaman bıraktı?

Tanık: Yaklaşık 20 Şubat'ta. Her halükârda Şubat'm ikinci yarısında.

Başkan: Sonra yeniden başladı mı?

Tanık: Hayır. Daha sonra bir kez geldi ve kendini iyi hissetmediğini söyledi. Ruhen acı çektiği görülüyordu. Hep yüzünde matem ifadesiyle gelirdi.

Başkan: Mateminden hiç söz etti mi?

Tanık: Sadece bir kez. Ona memleketini sorduğum zaman, artık bir memleketi olmadığını söyledi. Bütün akrabaları öldürülmüş. Bu cevapta öylesine derin bir acı vardı ki, başka bir şey sormak istemedim.

Başkan: Başka soru sormadınız?

Tanık: Hayır.

Başkan: Onu daha sonra sık sık gördünüz mü?

Tanık: Evet, 27 ya da 28 Şubat'ta bir kez daha geldi.

Başkan: Sanığın öğrenme durumu nasıldı?

Tanık: İlk başlarda çok iyi öğrendi, son zamanlarda çok dağınıktı. Hiçbir şey anlamıyorum diyordu.

Başkan: Dil derslerinin bitmesi Mart başında olmuş olabilir mi?

Tanık: Evet.

Başkan: Belki 5 Mart'tan kısa bir süre önce; yani evi değiştirdikten sonra?

Tanık: Bana yeni evinden hiç gelmedi. Sadece Augsburger Caddesi'nden geliyordu.

Başkan: Gerçekten de, hem evi değiştirmeye hem de derse son vermeye yol açan bir şeyler olmuş gibi görünüyor.

Tanık: Böyle bir şey söyleyemem. Mart ayında, belki olaydan bir hafta önce, zamanını tam hatırlayamıyorum, bana telefon etti, taşındığını ve kendini biraz iyi hisseder hissetmez yeniden derslere başlayacağını söyledi.

Başkan: Yani Şubat sonunda dersi bırakmış olmalı?

Tanık: Evet.

Başkan: Sanık, o hayali gördükten sonra derse son verdiniz. Yoksa derse devam etmemenizin asıl nedeni sağlık durumunuz muydu?

Sanık: Hasta ve zayıftım ve bu yüzden dersi bıraktım. Evimi değiştirdikten sonra telefon ettim ve sağlığım düzelince yeniden derslere başlayacağımı söyledim.

Başkan: Yani dersi bırakmanızın hayalinizle bir ilgisi yok?

Sanık: Bunun nedeni sadece sağlık durumumdur.

Başkan: Öyleyse Bayan Dittmann'ın evinde otururken herhalde canınız sıkılmıştır?

Sanık: Neden canım sıkılsın ki?

Başkan: Artık ders almadığınız için.

Sanık: Derslerden de aman aman bir zevk almıyordum.

Başkan: Ama derse devam etmiş olsaydınız dikkatinizi başka bir şeye vermiş olacaktınız. Bayan Dittmann'm evinde oturduğunuz günlerde neler yaptığınızı bilmek istiyorum.

Sanık: Sık sık hemşerilerime gittim.

Başkan: Almanca öğrenmeye devam etmeye de çalıştınız mı?

Sanık: Sabahları, kalktığımda, kitaptan alıştırmalar yapıyordum.

Başkan: Okuma kitabı mıydı? Başka Almanca kitabınız var mıydı?

Sanık: Başka kitabım yoktu.

Avukat v. Gordon: Almancayı, mesela iddianameyi zar zor da olsa okuyup anlayacak kadar ilerlettiniz mi?

Sanık: El yazılarını zor okuyorum, daktilo ya da kitap harfleriyle yazılmış olanları daha rahat okuyabiliyorum.

(Tanık Beilenson'a başka soru sormak isteyen yok.)

***

Tanık Erwand Apélyan, Berlin Ermeni Konsolosluğu'nda sekreter, Berlin'de oturur, 23 yaşında, Ermeni Gregoryan Kilisesi'ne mensup.

Tanık yemininden sonra:

Başkan: Sanıkla, Bayan Dittmann'ın Augsburger Caddesi'ndeki evinde birlikte oturdunuz ve onunla arkadaşsınız?

Tanık: Evet. Onu, geçen yıl Aralık ayı ortasında, bir arkadaş aracılığıyla tanıdım. Almanca konuşamayan bir hemşerim olduğu için, benim kaldığım evde oturmasını sağlayabileceğimi söyledim. O da zaten Ermenilerle birlikte olmak istiyordu. Bunun üzerine ev sahibesiyle konuştum. O odayı aslında kiraya vermek istemiyordu, ama 1 Mayıs'a kadar verebileceğini söyledi. Sanık ertesi gün eve taşındı. Aralık ayıydı, Noel'den önceydi. O sıralarda dans hocası Friedrich'ten dans dersi alıyordum. Tehleryan'm da kursa gelmesine önayak oldum. Dans kursu Kasım'da başlamıştı. Yani biraz geç başlamış oldu. Her salı, cuma ve pazar, Eftiyan, Tehleryan ve ben kursa gidiyorduk. Özel bir kurstu. Yaklaşık üç ay sürdü.

Başkan: Başka neler yapıyordunuz? Konsoloslukta çalışıyorsunuz, her gün mü birlikte dışarı çıkıyordunuz?

Tanık: Akşamları.

Başkan: Sanıkla her gün birlikte miydiniz?

Tanık: Birlikte oturuyorduk. Bir gün yalnızdık, okumak, tekniker olmak istediğimi söyledi. Üzerinde pek düşünmedim. Bir gün dans kursunda yere düştü. Ona yardım ettim, iyileşti. Nöbetler yaklaşık beş-on dakika sürüyordu. Daha sonra kendine geldi ve eve gitmek istedi.

Başkan: Daha sonra da böyle bir nöbet geçirdi mi?

Tanık: Hayır.

Başkan: Doktora gitmesine vesile olan bu nöbet miydi?

Tanık: Evet. Bunun üzerine Bay Dr. Haake'ye gitti, muayene oldu. Sonra ne olduğunu bilmiyorum, çünkü yanında değildim.

Başkan: Yani, dans kursu sırasındaki nöbet dışında, sara nöbeti türünden bir şeye tanık olmadınız?

Tanık: Evde birkaç kez ve merdivende bir kez böyle nöbetleri olmuş, ama ben tanık olmadım. Bana anlattı.

Başkan: Baş ağrısından yakımr mıydı?

Tanık: Evet. Başının ağrıdığını söylerdi, hatta başında bir yarası da vardı. Ne zamandı, tam olarak söyleyemem, sanırım Ocak ayındaydı. Dans kursundaki nöbetten önceydi.

Başkan: Sanık başka neler yapardı? Ders alırdı, falan. Ocak ortasından Şubat sonlarına kadar Bayan Beilenson'dan ders aldı. Ne sıklıkta?

Tanık: Sanırım haftada üç kez.

Başkan: Peki evde çalışır mıydı?

Tanık: Evet.

Başkan: Başka hastalık belirtileri tespit ettiniz mi? Örneğin sinirlilik, dağınıklık?

Tanık: Evet. Birisi onunla konuştuğunda çok hassastı. Onun hayır dediğine evet desem gücenirdi. Ama yine de iyi anlaşıyorduk.

Başkan: Daha önceki hayatı hakkında bir şey biliyor musunuz? Yaşadıklarını size anlattı mı?

Tanık: Evet. Ailesini kaybettiğini söyledi.

Başkan: Ne zaman söyledi?

Tanık: Epeyce önce. Ne zaman olduğunu tam olarak söyleyemem.

Başkan: Peki, ailesini kaybetmesinde kimin suçlu olduğunu da konuştunuz mu?

Tanık: Hayır.

Başkan: Talât'ın Berlin'de yaşadığı ve ona bir şeyler yapmak gerektiği üzerine konuştunuz mu?

Tanık: Hayır.

Başkan: Bayan Dittmann'a taşınacağından söz etti mi size?

Tanık: Hayır. Nereye taşınacağını söylemedi. Ancak bir gün, doktor gaz ışığının sağlığına zarar verdiğini söylediği için taşınacağını Bayan Stellbaum'a söylememi istedi.

Başkan: Yani, taşınmasını size de sağlık nedenleriyle açıkladı?

Tanık: Evet.

Başkan: Hardenberg Caddesi'nde bir ev bulduğunu size söylemiş miydi?

Tanık: Hayır. Nerede olduğunu bilmiyordum. Başlangıçta olduğu kadar yakın arkadaş değildik artık.

Başkan: Başkalarıyla mı arkadaş olmuştu? Onu ziyarete başkaları, mesela Bay Eftiyan gelir miydi?

Tanık: Evet. Üçümüz sık sık birlikte olurduk.

Başkan: Ama son zamanlarda onunla daha az görüşüyordunuz?

Tanık: Evet.

Başkan: Taşınmasından kısa bir süre önce hayatında ve davranışlarında bir değişiklik hissettiniz mi? Yoksa hep aynı mıydı?

Tanık: Evet.

Başkan: Taşınacağını söylediğinde hiçbir şey demediniz mi?

Tanık: Niçin taşınmak istediğini sordum.

Başkan: O da size sağlık nedenleriyle dedi?

Tanık: Evet.

Başkan: Sanığın bir silahı olduğunu biliyor muydunuz?

Tanık: Hayır.

Başkan: Bir bavulu vardı?

Tanık: Evet.

Başkan: Bavula hiç baktınız mı? Sanığın, daha Augsburger Caddesi'nde otururken bavulunda bir silah olması mümkün müdür?

Tanık: Bilmiyorum.

Başkan: Talât'ı öldürme amacından hiç söz etti mi?

Tanık: Hayır.

Başkan: Peki Talât'ı sokakta gördüğünden de söz etmedi mi size?

Tanık: Hayır.

Başkan: Ama çok sık birlikteydiniz?

Tanık: Ben de daha sonra çok şaşırdım. Ama politika konuşmazdık.

Başkan: Politika üzerine konuşmaya gerek yok ki. Talât Paşa'nın Hardenberg Caddesi'nde oturduğunu biliyor muydunuz?

Tanık: Hayır. Tehleryan da Talât'tan hiç söz etmemişti.

Başkan: Yani Talât üzerine hiçbir şey söylememişti?

Tanık: Hayır.

Başkan: Sanık sizin, Eftiyan ve Terzibaşıyan'ın dışında başkalarıyla da görüşür müydü?

Tanık: Evet.

Başkan: Sanığın bu eyleme nasıl kalkıştığına ve olayın kendisine dair bir şey söyleyemez misiniz?

Tanık: Hayır.

Avukat v. Gordon: Jerusalemer Caddesi'ndeki nöbetten haberiniz olmuş muydu?

Tanık: Evet.

Avukat v. Gordon: Ne zaman olmuştu bu? Ocak'ta mı, Aralık'ta mı, dans kursundan önce mi sonra mı?

Tanık: Ocak ayında olabilir.

Avukat v. Gordon: Tehleryan mı size bunu anlatmıştı?

Tanık: Evet.

Avukat v. Gordon: Meydana gelen o korkunç katliamdan hiç söz etmemek ya da olabildiğince az söz etmek Ermeniler arasında âdet midir?

Tanık: Konuşulur ama çok sık değil.

Başkan: Bu şeyler çok geçmişte kaldı.

Avukat v. Gordon: Şimdi katliamdan söz etmeniz gerekseydi neler söylerdiniz?

Tanık: Bize yapılanları söylerdik.

Başkan: Ama siz Talât'ın burada olduğunu bilmiyordunuz ve sanık da size bundan hiç söz etmemişti, öyle mi?

Tanık: Hayır. Onunla böyle şeyleri hiç konuşmadım.

Avukat v. Gordon: Sanık taşınmak istediğini söylediği zaman yeni evi kiralamış mıydı? Yoksa ev bulmadan önce mi taşınacağını söylemişti?

Tanık: Bana, Cumartesi akşamına kadar taşınacağım dedi.

Avukat v. Gordon: Ama size, evden memnun olmadığı için taşınmak istediğini söylemedi?

Tanık: Hayır böyle bir şey söylemedi.

Avukat v. Gordon: Bir ev kiraladığını hissetmediniz mi? Ev tutmamış olsaydı, Cumartesi akşamına kadar taşınacağını söylemezdi, ama söyledi.

Tanık: Evet.

Avukat v. Gordon: Bayan Dittmann, sanık evinizi kiraladığı zaman ev henüz boş değildi, değil mi? Aynı gün mü taşındı, ya da kaç gün sonra taşındı?

Tanık Dittmann: Pazar sabahı. Kiraladıktan birkaç gün sonra, şöyle böyle üç-dört gün sonra. Çünkü kiraladığı sırada oda doluydu.

Başkan: (Çevirmene) Tanık Apélyan'm üç hastalık nöbetini duyduğunu; sanığm kendisine Augsburger Caddesi'nden sağlık nedenleriyle taşındığını söylediğini sanığa aktarın. (Yapıldı.)

Avukat v. Gordon: Dans kursunda kaç kişiydiniz?

Tanık Apélyan: Yaklaşık 60-70 kişi.

Avukat v. Gordon: Sanık genç hanımlarla konuşmaya çalışır mıydı? Bu konuda çekingen mi yoksa girişken miydi?

Tanık: Genel olarak pek girişken değildi. Belli bir damı yoktu, farklı hanımlarla dans ederdi. Onlarla sohbet etmeye çalışırdı, çünkü böylece Almancasım geliştireceğine inanıyordu.

Bilirkişi Liepmann: Sizce çok mu içe kapanık bir kişidir?

Tanık: Evet, içe kapanıktı, diğer insanlar gibi rahat ve neşeli bir kişi değildi.

Bilirkişi Liepmann: Katliamlar üzerine konuşmadığını söylüyorsunuz. Böylesine şeyler yaşamış birinin bu konuda hiç konuşmaması dikkat çekici değil mi?

Tanık: Bir keresinde, onunla sohbet ederken, Dr. Lepsius'un Ermenilerle ilgili kitabını okumak istedim, Tehleryan kitabı elimden alıp şöyle dedi: "Bırak, eski yaraları açmayalım!"

Bilirkişi Liepmann: Yani, o günleri hatırlamak istemiyordu?

Tanık: Kitabı elimden aldı ve dedi ki: "Kitabı bir yana bırakalım ve eğlenmeye bakalım."

Bilirkişi Cassirer: Dans kursu sırasındaki nöbetin belli bir nedeni olup olmadığını biliyor musunuz?

Tanık: Hayır. Bana sadece kötüleştiğini ve gitmemiz gerektiğini söyledi.

Bilirkişi Cassirer: Nöbet sırasında bağırdı mı ya da inledi mi? O inleme içinde bazı kelimeler de söyledi mi?

Tanık: Hayır. İnledi ama bağırmadı.

Bilirkişi Cassirer: Titriyor muydu?

Tanık: Evet. Ağzı köpürmüştü.

Bilirkişi Cassirer: Ağzındaki köpükler renkli miydi?

Tanık: Hayır.

Bilirkişi Cassirer: Titremesi yaklaşık ne kadar sürdü?

Tanık: Yaklaşık on dakika.

Bilirkişi Cassirer: Sonra hemen kendine geldi mi?

Tanık: Evet.

Bilirkişi Forster: Hastalık nöbeti için herhangi bir neden olmadığını söylediniz. Belki de sanık nöbetten kısa bir süre önce katliamı hatırlamıştır. Belki siz bunu bilmiyorsunuz?

Başkan: Hastalık nöbeti tekrar tekrar gelmişti zaten.

Bilirkişi Cassirer: Tanık nedenleri bilmediğini söyledi. Fakat belli bir sebebin olması ihtimali vardır. Belki de nöbetten kısa bir süre önce cesetler gözünün önüne geldi, katliamı hatırladı. Bu konuda herhangi bir şey biliyor musunuz?

Tanık: Hayır. Ama daha eskiden bana şöyle demişti: "Nöbetten önce burnuma bir koku geliyor, sonra da kendimi kaybediyorum."

Bilirkişi Störmer: Ermeni Konsolosluğu'nda bana, nöbetin çığlıkla başladığını söylemiştiniz. Bunu size hatırlatabilir miyim?

Tanık: Çığlık mıydı, inleme miydi, tam olarak söyleyemem. Her halükârda, kendini kaybedip yere düşüyordu. Başka bir şey söyleyemem.

***

Tanık Leon Eftiyan, Berlin'de oturur, 21 yaşında, Ermeni-Gregoryan Kilisesi'ne mensup.

Tanık yemininden sonra:

Başkan: Paris'ten Berlin'e ne zaman geldiniz?

Tanık: Şubat 1920'de.

Başkan: Ve bugüne kadar akrabalarınızın yanında mı kaldınız?

Tanık: Oranien Caddesi 75 numarada oturan eniştem Terzibaşıyan'ın yanında kalıyorum.

Başkan: Orada bir tütün dükkânı mı var?

Tanık: Evet.

Başkan: Kız kardeşiniz, yani eşi de orada mı oturur?

Tanık: Evet.

Başkan: Kız kardeşiniz de Erzincanlı mıdır?

Tanık: Hayır, Erzurumludur.

Başkan: Berlin'de sanıkla sık sık görüştüğünüz doğru mu?

Tanık: Evet.

Başkan: Sanıkla birlikte dans hocası Friedrich'in kurslarına katıldınız mı?

Tanık: Evet.

Başkan: Onu Augsburger Caddesi'ndeki evinde ziyaret ettiniz mi?

Tanık: İki ya da üç kez.

Başkan: Sanık Oranien Caddesi'ndeki akrabalarınıza geldi mi?

Tanık: Aşağı yukarı her hafta bir kez gelirdi.

Başkan: Akrabalarınızla sohbet eder miydi?

Tanık: Evet.

Başkan: Hastalığına ve nöbetlerine ilişkin gözlemleriniz oldu mu?

Tanık: Sinir hastalığı olduğunu söylerdi. Hep kederli görünürdü.

Başkan: Neden yakınırdı, hastalığının belirtileri nelerdi? Yani dağınıklığı, melankolik ve kederli olduğu yüzünden anlaşılır mıydı?

Tanık: Kederliydi.

Başkan: Dans derslerinde neşelenmez miydi?

Tanık: Zaten bunun için onu dans derslerine götürdük. Bir de Almanca öğrensin diye.

Başkan: Peki neden kederliydi? Bu onun tabiatından mı geliyordu?

Tanık: Evet.

Başkan: Acı hatıralarından, ana babasını ve kardeşlerini kaybettiğinden, katliamdan söz eder miydi?

Tanık: Kız kardeşim bu konuyu konuşmak isterdi, ama o istemezdi.

Başkan: Kız kardeşiniz ne zaman döndü?

Tanık: Bir yıl önce.

Başkan: Katliamda çok sayıda akrabanızı mı kaybettiniz?

Tanık: Annem ve babam katliamda öldüler. Ben 1912 yılında Erzurum'dan İstanbul'a geldim ve orada 1915 yılına kadar üç yıl okula gittim. Savaş çıktı, memlekete dönemedim. Ama sürgünün başladığından haberimiz oldu. Daha sonra anne ve babamın ve akrabalarımın bu katliamda öldüğünü, geriye sadece iki erkek kardeşimle kız kardeşimin kaldığını öğrendim.

Başkan: Anne ve babanızın öldüğü katliam hangisiydi?

Tanık: Erzurum'daki.

Başkan: Ne zaman olmuş bu?

Tanık: 1915/1916'da. Tam tarihini bilmiyorum.

Başkan: Bunları herhalde erkek ve kız kardeşlerinizden duydunuz?

Tanık: Kız kardeşim her şeyi tam olarak biliyor. Erzurum'daydı.

Başkan: Sanığın hastalığı ve sara nöbetlerine dair bir bilginiz yok mu?

Tanık: Duydum ama tanık olmadım. Hüzünlü bir insan olduğunu da duydum.

Başkan: Dans kursları sırasındaki nöbetten başka bir şey görmediniz mi?

Tanık: Hayır.

Başkan: Sık sık benzer nöbetlerin geldiğini anlattı mı size?

Tanık: Evet, kendini zayıf hissettiğini söyledi. Sokakta gelen nöbetlerin ayrıntılarını, nasıl düştüğünü, doğrudan kendisinden duydum.

Başkan: Bayan Stellbaum'dan taşınmak istediğini biliyor muydunuz?

Tanık: Hayır.

Başkan: Taşınmasına şaşırdınız mı? Bir hemşerinizin, Apélyan'ın yanında kalıyordu.

Tanık: Evde elektrikle aydınlanma olmadığı için taşınmak istediğini söylemişti.

Başkan: Bunu size ne zaman söylediğini hatırlıyor musunuz?

Tanık: Taşınmadan kısa süre önce.

Başkan: Ondan sonra hemen taşındı mı?

Tanık: Bir ay sonra.

Başkan: Mart başında Hardenberg Caddesi'ne taşındı. Size bundan ne zaman söz etti?

Tanık: Şubat başında.

Başkan: Taşınmak istediğini mi söyledi?

Tanık: Taşınacağını söyledi.

Başkan: Olay üzerine bildiğiniz bir şey var mı?

Tanık: Hayır.

Başkan: Talât Paşa'nın Berlin'de olduğunu biliyor muydunuz?

Tanık: Bundan hiç haberim yoktu.

Başkan: Bunu tam bilmiyor olsanız da söylenti şeklinde bir şeyler duymuş olabilirsiniz.

Tanık: İstanbul'da böyle söylentiler vardı.

Başkan: Siz 1920 yılının Ocak ayı sonunda Paris'ten Berlin'e geldiniz. Ve hep Berlin'de mi kaldınız?

Tanık: 1918 yılında ateşkes oldu, Talât Paşa'nın Berlin'de olduğu söyleniyordu. Ama kesin olarak bilinmiyordu.

Başkan: (Çevirmene) Sanığa, tanığın hastalık nöbetlerini bizzat görmediğini söylediğini aktarın. Sanığın her hafta bir kez kendisine geldiğini, genellikle katliam üzerine konuşmadıklarını anlattığını söyleyin. (Yapıldı.)

Avukat v. Gordon: (Tanığa) Sizin çevrenizde, Ermeni dehşetinin tek sorumlusu olarak Talât Paşa mı görülüyordu? Ermenilere yapılan zulmün sorumlusunun Berlin'de olduğuna inanıldığı halde, hiçbir Ermeni'nin bunu tespit etmek için çaba göstermemesini anlamıyorum. Hiç kimse bununla uğraşmadı mı? Onlar için çok önemli bir konu olması gerekirdi. Talât Paşa'mn burada olduğu üzerine söylentiler son zamanlarda mı çıkmıştı? Bu konuda duydukların hep İstanbul kaynaklı mıydı?

Tanık: Ben Talât'ın Berlin'de olduğunu bilmiyordum.

Sanık: Ben kendim de bilmiyordum.

Başkan: Sanık, ama siz Talât'la karşılaştınız. Böyle önemli bir karşılaşmadan niçin hemşerilerinize söz ediniz?

Sanık: Benimle alay edeceklerini düşündüm.

Başkan: Peki ama neden? Genellikle Talât sorumlu olarak görülüyorsa? Tanık Terzibaşıyan hep bu konuyu konuşmak istiyormuş. Ona niçin söylemediniz?

Sanık: Bu konuda konuşmadım.

Başkan: Neden kendinize sakladınız?

Sanık: Üzerinde konuşacak kadar ilgimi çekmiyordu.

Başkan: Ama biz ilgileniyoruz.

Sanık: Eğer konuşsaydım, bir sürü soru sorarlardı.

Başkan: Hemşerilerinizin huzursuz olmasını ve meraklı sorularla üstünüze gelmelerini istemediniz?

Sanık: Öyle bir durumdaydım ki, bu meselenin konuşulmasını istemiyordum.

Charlottenburg Sulh Ceza Mahkemesi Yüksek Adli Müşaviri tanık Schulze çağrıldı.

Tanık Schulze: Sanığın daha önce, ilk sorgusunda neler söylediğinin bugün burada tam manasıyla açıklığa kavuşturulması çok mu önemlidir? Bundan kaçınılmasını öneriyorum.

Avukat v. Gordon: Aynı görüşteyim.

Savcı: Yüksek Müşavir Bay Schulze'nin dinlenmesini talep ediyorum.

(Mahkeme tanığın dinlenmesine karar verdi.)

***

Tanık Schulze, Charlottenburg Sulh Ceza Mahkemesi Yüksek Adli Müşaviri, 53 yaşında, Protestan.

Yeminden sonra:

Başkan: Sanığın ilk resmi sorgusunu siz yaptınız. Bu konuda bir rapor vermenizi istiyorum.

Tanık: Sanığın söylediklerini oldukça iyi hatırlıyorum. Sanık, Talât Paşa'yı bilerek ve isteyerek, taammüden öldürdüğünü itiraf etmiştir. Nedeni sorulduğunda, ailesinin ya da ailesinin bir bölümünün Ermenistan'da öldürülmesinden Talât'ın sorumlu olduğunu söylemiştir. Bu nedenle, ailesinin ve akrabalarının intikamını almak için buraya, Almanya'ya, Berlin'e gelmiş.

Başkan: Bu kararı ne zaman almış?

Tanık: Memleketindeyken. Bir silah temin etmiş. Talât'ın oturduğu evi bulmak için uğraşmış. Bunu başardıktan sonra, Talât'ı gözetleyebilmek için oturduğu evin tam karşısındaki evi kiralamış. Talât'ı pencereden bile gözetleyebiliyormuş. Olayın olduğu gün onun dışarı çıktığını görünce silahını alıp onu izlemiş. Herhangi bir yanlışlık olmadığından emin olmak için, önce Talât'ın yanından geçmiş, sonra dönüp ona doğru yürümüş, doğrudan gözlerine bakarak Talât olduğundan emin olunca, arkadan başma ateş etmiş. Sanığın söyledikleri bunlardı.

Başkan: Yanlış anlamaları önlemek için soruşturmada gerekli özen gösterildi mi?

Tanık: Elbette.

Başkan: Çevirmen bu konuda ne diyor? Bu ifade doğru mudur?

Çevirmen Kalusdyan: Evet. Ama sanık o sırada henüz düşünecek durumda değildi.

Başkan: Sorgu 16 Mart'ta yapılmıştı?

Çevirmen: Sanığın başı hâlâ sarılıydı.

Başkan: Sayın Müşavir, bize biraz önce anlattıklarınız 16 Mart'taki tutanakla örtüşüyor.

Avukat v. Gordon: Sanığın o zaman hâlâ ateşi var mıydı?

Tanık: Sanık oraya toplananların kendisini yaraladığını söylemişti. Başında bir yara vardı. Ama son derece sakin bir hali vardı.

Başkan: Sanık, 16 Mart'taki sorgunuzda, daha 1915 yılında Erzincan'dan kaçmak zorunda kaldığınız sırada, Talât'ı öldürmeye karar verdiğinizi itiraf etmişsiniz.

Sanık: Böyle bir şey söylediğimi hatırlamıyorum.

Başkan: Yani uzun bir süredir planlanan bir eylem olduğunu söylemek istemiyor musunuz?

Sanık: Hayır, böyle bir şeyi nasıl söyleyebilirim?

Başkan: Ama bunu o zaman gerçekten söylemiş olmanız lazım. Çevirmen aracılığıyla ifade vermiştiniz ya.

Sanık: Belki başım yaralı ve sarılı olduğu için böyle bir ifade vermişimdir.

Başkan: Yani şunu demek istiyorsunuz ki, başınızdan yaralandığınız için bu mümkündür. Ama şu iki şey arasında çok büyük bir fark vardır: 14 gün önce mi bir karar almışım, yoksa yıllar önce karar verip bir silah almışım ve bu amaçla Berlin'e gelmişim. Arada çok önemli bir fark vardır. Verdiğiniz ifadenin anlamının farkında değil miydiniz?

Sanık: O gün ne söylediğimi bilmiyorum. Her şeye evet dedim.

Başkan: Sayın Müşavir Schulze, sanığın bu şekilde sorgulanmış ve bunun üzerine evet diye cevap vermiş olması mümkün müdür?

Tanık: Hayır, hayır, bu ifadeyi kendiliğinden vermiştir. Talât Pa-

şa'yı gözetlemek için uygun koşulları yaratmak amacıyla onun karşısındaki evi kiraladığını açıkça anlatmıştır.

Başkan: Sanık bugün de bunu söylemektedir. Ama eylemi uzun zamandır hazırladığını kabul etmiyor.

Tanık: Sanık buraya hem okumak için hem de intikam almak için geldiğini söylemiştir ve bu ifade tutanağa da net olarak geçmiştir.

Başkan: Tutanak okunsun mu?

Avukat v. Gordon: Önemli değil. Ben sanığa şu soruyu sormak istiyorum: Belki de eyleminin verdiği coşkuyla, "Evet, yaptım, tabii ki yaptım, çünkü yemin etmiştim" demiş olabilir mi? Belki de bir iç huzuruna kavuşarak böyle abartılı bir ifade vermiş ve bütün sorulara evet demiş olabilir misiniz? Belki de şöyle mi dediniz: "Uzun yıllar izledim, bunu yaptığım için memnunum."

Sanık: Bilmiyorum.

Avukat Niemeyer: Sorgu çevirmen aracılığıyla yapılmıştır. Böyle bir sorgunun teknik olarak çok farklı şekillerde yapılması mümkündür. Ya sorguya çekilen rahat rahat, uzun konuşur ve sonra çevirmen bütün söylediklerini çevirir ya da sorular titizlikle, tek tek ve çok net bir biçimde formüle edilir, çevirmen bu soruları teker teker çevirir, sanık cevap verir ve çevirmen bu cevapları çevirir. Bugün buradaki duruşma, çevirmen aracılığıyla sorgu yöntemine bir örnek teşkil etmektedir. Çevirmenin becerisi sayesinde her şey öyle hızlı akıyor ki, insan sanık kendisi konuşuyor sanabilir. Bay Zachariantz adeta sanığın dudaklarını okuyor. Bugüne kadarki çevirmenlerde böyle bir şeyi çok az gördüm. Çoğu zaman adım adım, yavaş ve çok kesin belirlenmiş biçimlerde yapılır bu iş. O gün sanığın çevirmen aracılığıyla sorgusunda hangi yöntemin kullanıldığını bilmek istiyorum.

Tanık: Hatırladığım kadarıyla, sanığa bütün olan biteni sakin sakin anlattırdım, sonra özel sorular sordum. Genel olarak böyle oldu. Daha fazla ayrıntı söyleyemem. Her halükârda sükûnet içinde konuşmasını sağladım. Çevirmene, soruları sanığa ve cevapları ba-

na çevirmesini söyledim. Sanığa eylemin gerekçesine ilişkin sorular da sordum.

Avukat v. Gordon: Şu soruyu sorabilir miyim: Acaba Bay Çevirmen çok heyecanlı mıydı? Bunu hatırlayabiliyor musunuz?

Tanık: Çevirmenin işinden memnundum.

Avukat v. Gordon: Çevirmen sanık hakkında hayranlıkla konuşmadı mı? Bunu anlatır mısınız lütfen.

Tanık: Çevirmen çok sakindi. Ama sanığa, bir sürü tatlı, şekerleme, çikolata vs. getirdi. "Ne oluyor; katile bir de şekerlemeler mi vermek istiyorsunuz?" dedim. Bunun üzerine, "Ne, katil mi?! O hepimizin hayran olduğu büyük bir adamdır!" dedi.

Avukat v. Gordon: Bu ifade çok önemli.

Başkan: Şu anda Bay ve Bayan Terzibaşıyan ile iki çevirmenin dinlenmesi kaldı. Eğer savunma avukatları başka tanıkların dinlenmesinden feragat edebilirse, dört tanık oluyor.

Avukat v. Gordon: Bu konuda bugün bir açıklama yapamayacağımız için üzgünüm. Sanığın çıkarı açısından bunu mümkün görmüyoruz. Konuyu yarın sabah ele alacağız.

Bilirkişi Störmer: Tabipler Meclisi Başkan Vekili'nden bir kart aldım ve yarın yapılacak bir oturuma katılmak zorundayım. Bunun dikkate alınmasını rica ediyorum. Yarın saat 10'da buradan ayrılmam gerekiyor. Ayrıca, şimdi yeniden artmış olan, ciddi siyatik hastalığım var. Acılarımı dindirmek için önce bir doktora gidip iğne yaptırmak istiyorum. Yoksa bugün burada oturamam. Yarın burada bulunabilmem şüpheli.

Başkan: Bu durumda, son dört tanığın ifadelerinden bir izlenim edinene kadar diğer sorgulamaları ertelemeyi öneriyorum.

Avukat v. Gordon: Usule ilişkin itirazlarla davanın uzamaması için çaba göstereceğiz, ama kanıt toplamayla ilgili başvuru yapma hakkımızı saklı tutmak isteriz.

Avukat Niemeyer: Tıbbi Müşavir Bay Störmer'in ayrıntılı bir bilirkişi raporu vermesini öne almak mümkün değildir. Tıbbi bilirkişi raporu, ancak beş bilirkişinin sanığın kişiliği hakkındaki düşüncelerinin ortaya konması bağlamında ve o çerçevede anlamlıdır.

Avukat v. Gordon: Ama bunun için dinç olmamız gerekir, çünkü bilirkişiler büyük olasılıkla bize uzun açıklamalar yapacaklar.

Başkan: Sayın Müşavir, sizin için bu mümkün mü?

Dr. Störmer: Burada kaldığım süre boyunca görevimi yapacağım. Yarın bunu başarıp başaramayacağımı bilmiyorum.

(Duruşmaya yarım saat ara verildi.)

***

Tanık Çevirmen Vahan Zachariantz, Berlin-Wilmersdorf'ta oturur, 38 yaşında, Ermeni Gregoryan kilisesine mensup, tüccar; sanıkla akrabalığı ve yakınlığı yok.

Yeminden sonra:

Başkan: Alman-Ermeni Topluluğu yönetim kurulu üyesisiniz ve sanığı, Ermeni Konsolosluğu'na geldiği zaman tanıdınız?

Tanık: Hayır, İran Konsolosluğu'nda. İran Konsolosluğu'nda memurdum. Bir gün orada Konsolos vekiliyle konuşurken, konsolosluk sekreteri vize almak isteyen bir adamın geldiğini söyleyerek ne istediğini anlamamı rica etti. Adamın pasaportunu elime alınca Ermeni olduğunu anladım. Almanya'dan oturma izni almak için bir vizeye ihtiyacı olduğunu söyledi. Bunun üzerine, polise başvurması gerektiğini söyledim. Sekreter bunun üzerine telefonla polisle bağlantı kurdu.

Başkan: O zaman sanığa yardımcı oldunuz mu?

Tanık: Hayır.

Başkan: Daha sonra başka vesilelerle görüştünüz mü?

Tanık: Evet, adresimi almıştı.

Başkan: Sanık o zamanlar Augsburger Caddesi'nde mi oturuyordu?

Tanık: Evini bilmiyordum, onu hiç ziyaret etmedim. Hasta olduğunu ve bir sinir hastalıkları doktoruna ihtiyacı olduğunu söyledi. Bir doktora gitmiş ama bir profesör istiyormuş.

Başkan: Bunun üzerine onunla birlikte Prof. Cassirer'e mi gittiniz? Bu ne zamandı?

Tanık: Tam olarak bilmiyorum. Sanırım Prof. Cassirer biliyordur.

Başkan: Prof. Cassirer ne tanı koydu?

Tanık: Tehleryan'm sarası olduğunu, ama bunu ona söylememem gerektiğini belirtti.

Başkan: Muayene sırasında yanında mıydınız?

Tanık: Evet.

Başkan: Sonraki muayenelerde de hazır bulundunuz mu?

Tanık: İki kez yanındaydım.

Başkan: Sanık size de, bir kez sokakta sara nöbetine tutulduğunu söylemiş miydi?

Tanık: Evet.

Başkan: Size neler söylediğini anlatın.

Tanık: Jerusalemer Caddesi'nde, küçük bir bankanın önünde sara nöbeti tuttuğunu, insanların ona yardım ettiğini ve onu metroyla eve götürdüklerini anlattı.

Başkan: Durumunu ayrıntılı olarak anlattı mı?

Tanık: Hatırlayamıyordu.

Başkan: Sanık size ailesinin durumundan da söz etti mi?

Tanık: Hayır. Ama Prof. Cassirer'e, ilk nöbeti, yıkılmış baba evini gördükten sonra geçirdiğini söylerken ben de oradaydım.

Başkan: Herhalde bu vesileyle, onunla bu konuyu konuşmuşsunuzdur?

Tanık: Özellikle sanık gibi katliamdan doğrudan etkilenmiş, acı çeken kişilerle bu konuyu konuşmam. İnsanları heyecanlandırmak istemiyorum.

Başkan: Sanığın bizzat yaşadıkları üzerine ya da akrabası olup olmadığı konusunda konuşmadınız mı?

Tanık: Hayır.

Başkan: Onunla katliam üzerine bile hiç konuşmadınız mı?

Tanık: Hayır, çünkü katliamdan acı çektiğini biliyordum ve acılarını hatırlatmak istemedim.

Başkan: Nerden biliyordunuz?

Tanık: Çünkü Prof. Cassirer'e bir kez bu yüzden nöbet geçirdiğini söylemişti.

Başkan: Augsburger Caddesi'nde oturduğu süre içinde sanıkla arkadaşlık ilişkiniz oldu mu?

Tanık: Hayır.

Başkan: Bay Eftiyan ve Bay Terzibaşıyan'la tanışıyor musunuz?

Tanık: Terzibaşıyan'ı eskiden tanırım.

Başkan: Yani, Prof. Cassirer'e giderken sanığa iki kez yardımcı oldunuz. Ama sara nöbetine doğrudan tanık olmadınız?

Tanık: Hayır.

Başkan: Dolayısıyla bu konuda bir şey söyleyemezsiniz?

Tanık: Hayır.

Başkan: Talât Paşa'nın Berlin'de olduğunu biliyor muydunuz?

Tanık: Hayır, şahsen bilmiyordum ama gazeteler Almanya'da olduğunu yazıyordu.

Başkan: Hangi gazeteler yazdı?

Tanık: Hatırlamıyorum. Alman, Fransız, Ermeni, Rus ve İran gazetelerini okurum. Bu gazetelerden onun Almanya'da yaşadığını okumuştum.

Başkan: Talât Paşa ya da başka bir Türk'le karşılaşmak Ermeni cemaati için önemli bir olay değil midir? Böyle bir şey olunca bunu bütün cemaat bir anda öğrenmez mi? Sanık Talât Paşa'yı gördüğünü size anlatmadı mı?

Tanık: Hayır.

Başkan: Sanığın sağlık durumuyla ilgili kişisel gözlemleriniz oldu mu?

Tanık: Onunla birlikte olmak için pek fırsat bulamadım. Sık sık dalgındı, kafası başka yerdeydi, gözünü bir yere diker hareketsiz kalırdı.

Başkan: Başka ilişkiniz olmadı mı?

Tanık: Bir kez birbirimizle birkaç kelime konuştuk.

Başkan: Sanıkla birlikte toplantılara gittiniz mi, gezinti vs. yaptınız mı?

Tanık: Hayır.

(Tanığa başka soru sormak isteyen yok.)

Başkan: (İkinci çevirmen Kalusdyan'a) Sanığa lütfen, tanığın onu İran Konsolosluğu'nda tanıdığı, Berlin'de kalması için yardımcı olduğu ve Prof. Cassirer'deki muayene sırasında kendisine iki kez eşlik ettiği şeklindeki ifadesini aktarın. Tanık, ana babasının öldüğü katliam konusunu sanıkla konuşmadığını da söylemiştir.

(Yapıldı.)

Sanık: O zaman Prof. Cassirer'e, ana babamın harap evini görünce düştüğümü ve o zamandan beri de bu nöbetlerin geldiğini söylemiştim.

Başkan: Tanık ayrıca sizin sara nöbeti geçirdiğinizi hiç görmediğini de söyledi.

***

Tanık tüccar ve çevirmen Georg Kalusdyan, Berlin'de oturur, 29 yaşında, Ermeni-Gregoryan Kilisesi'ne mensup, sanıkla akrabalığı ve yakınlığı yok.

Tanık yemin etti:

Başkan: Olay ve sanık hakkında bir şeyler biliyor musunuz?

Tanık: Sanık dükkânıma gelip bir şeyler satın alırdı. Onu bu vesileyle tanıdım.

Başkan: Bu ne zaman oldu?

Tanık: Olaydan yaklaşık üç-dört hafta önce.

Başkan: Onunla yakın bir ilişkiniz oldu mu?

Tanık: Tanıştıktan sonra, hasta olduğunu anlatınca çikolata yemesini tavsiye ettim. Çikolata satın aldı. Sağlığına kavuşursa eğitimini sürdürmek istediğini de anlattı.

Başkan: Bu ne zaman oldu?

Tanık: Olaydan yaklaşık üç-dört hafta önce. Daha ayrıntılı bilgi veremem.

Başkan: Size de nöbet sırasında kendini kaybettiğini söyledi mi?

Tanık: Hayır.

Başkan: Onu daha önceden tanımıyor muydunuz?

Tanık: Hayır.

Başkan: Yani onu ilk kez dükkânınızda gördünüz, öyle mi?

Tanık: Evet, dükkânımda.

Başkan: Daha sonra onunla sık sık buluştunuz mu?

Tanık: Daha sonra bir kez daha dükkânıma gelmiş olabilir.

Başkan: Onu hiç evinde ziyaret ettiniz mi?

Tanık: Hayır.

Başkan: Onun kimlerle görüştüğü hakkında bilginiz var mı?

Tanık: Hayır. Onunla, mahkemedeki ilk sorgusu sırasında çevirmen olarak çağrıldığımda tekrar karşılaştım.

Başkan: Daha önce dinlenen bir tanık gibi siz de onun büyük bir adam olduğunu söylediniz mi?

Tanık: Benim gözümde o büyük bir adamdır.

Başkan: Siz de katliamda aile bireylerinizi kaybettiniz mi?

Tanık: Anne ve babam 1896'da Antep'te öldüler.

Başkan: Bunu kendi gözlerinizle mi gördünüz? O zamanlar daha 2,5 yaşmdaydınız.

Tanık: 1896'da beş yaşındaydım. Katliamlar sürekli tekrarlandığı için, hafızamda çok canlı kalmıştır.

Başkan: O zaman ana babanızın her ikisi de mi ölmüştü?

Tanık: O zaman, babam, annem, dedem, bir kardeşim ve amcam öldü. Bunlar aile içinde hep anlatılırdı. Her şeyi kendim gördüm. Dedemin öldürülüşünü gördüm.

Başkan: Bu 1896'da oldu. Çocukluk hatıraları bu kadar canlı olabilir mi?

Tanık: Çok fazla etkilenince olur.

Başkan: Her şeyi böyle birbirinden ayırt edebilir misiniz?

Tanık: Olaylar sürekli, tekrar tekrar anlatılınca, hatıralar da canlı kalıyor.

Başkan: Demek ki bu olayı içinizden olumlu buluyor ve bir insanın böyle davranmasını tam anlamıyla onaylıyorsunuz?

Tanık: Elbette.

Başkan: Sanığın hâkim önünde yaptığı itirafı doğru buluyor musunuz?

Tanık: O zaman, çok basit bir nedenle bunu doğru bulmamıştım, çünkü sanığın durumu ifade vermesi için uygun değildi; başı hâlâ sargılıydı. Bunu yaptım, şunu yaptım, onu öldürdüm dedi. Eylemi tasarlayarak mı yaptığı sorusuna da, "evet, tasarlayarak" diye cevap verdi.

Başkan: Demek siz de 16 Mart tutanağında yazılanları doğruluyorsunuz? Ama sanığın bunu, sırf bir şeyler söylemiş olmak için söylediği şeklinde bir izleniminiz vardı. Bu kuşkunuzu ifade ettiniz mi? Bu bir şekilde dile getirildi mi?

Tanık: Zaten bu nedenle tutanağı imzalamadım.

Başkan: (Tutanağı kontrol ederek) Bu tutanak gerçekten de çevirmen tarafından imzalanmamış.

Avukat v. Gordon: Tutanağı imzalamayı ret mi ettiniz?

Tanık: Evet.

Başkan: Tutanağın altında Tehleryan vs. gibi isimler var ama çevirmenin adı yok.

Tanık: Sanığın belki de aklının başında olmadığını, ne dediğini tam olarak bilmediğini, bu nedenle o gün ifadesinin alınmasının uygun olmadığını söylemiştim.

Avukat v. Gordon: Sanığın ateşi olduğu yönünde bir izleniminiz var mıydı?

Tanık: Onu muayene etmedim, ama gazetelerde ateşinin olduğunu okumuştum. Ayrıca, başı da sargılıydı. Ama bir şeyi fark ettim. İçi huzur doluydu. Şöyle dedi: "Onu ben öldürdüm."

Başkan: Peki tutanağı imzalamayı reddetmeniz üzerine tartışıldı mı? Yani hâkim size "Tutanağı imzalamak istiyor musunuz?" diye sordu mu?

Tanık: Hâkime, sanığın söylediği her şeyi düşünerek söylediğinden emin olmadığım için tutanağı imzalamayacağımı belirttim.

Başkan: Bu durumda tutanağın tutanak olarak kabul edilmesi mümkün müdür?

Avukat Niemeyer: Bu belgenin tutanak olarak değerlendirilmesi bence mümkün değildir. Bu bir sorgu tutanağı değildir, çünkü sorguyu çevirmenin çevirdiği belirtilmemiştir.

Başkan: Yani sanığı dükkânınızda tanıdınız ve sorgu dışında onunla herhangi bir ilişkiniz olmadı?

Tanık: Hayır.

Başkan: Sanık, tanığın tutanağı imzalamak istemediğini hatırlıyor musunuz?

Sanık: Hatırlamıyorum.

Başkan: Tanığa başka sorusu olan var mı? –Hayır, yok.

Sanığın dans dersi aldığı Friedrich'in ifadesinin alınmasını önemli bulan var mı?

Avukat v. Gordon: Kursta olanlar açıklığa kavuştuğu için tanığın dinlenmesinden vazgeçilebilir.

Dans hocası Friedrich'in dinlenmesine gerek olmadığına karar verildi.

***

Tanık Terzibaşıyan, tütüncü, Berlin'de oturur, 29 yaşında, Katolik, sanıkla herhangi bir akrabalığı ve yakınlığı yok.

Tanık yemin etti.

Başkan: Sanığı tanıyor musunuz?

Tanık: Evet, 19 Aralık 1920'den beri.

Başkan: Yani, sanık Paris'ten Berlin'e geldiğinde, Bay Eftiyan aracılığıyla size geldiği günden beri mi?

Tanık: Evet.

Başkan: Bay Eftiyan sanığı Paris'ten tanıyor, doğru mu?

Tanık: Doğru.

Başkan: Oranien Caddesi 75 numarada bir dükkânınız var?

Tanık: Evet, bir tütüncü dükkânı.

Başkan: Siz Ermeni'siniz, eşiniz de Ermeni?

Tanık: Evet.

Başkan: 1914'ten beri Berlin'desiniz?

Tanık: Evet.

Başkan: Katliamı bir şekilde yaşadınız mı?

Tanık: Hayır, ben bir şey görmedim.

Başkan: Daha eski yıllarda da mı?

Tanık: Hayır.

Başkan: Peki ana babamz?

Tanık: Babam İstanbul'da, annem daha önce eceliyle öldü. Ama memleketim Erzurum'daki bütün akrabalarım ve tanıdıklarım öldürüldü.

Başkan: Sanıkla sık sık görüşür müydünüz? Evinize ya da dükkânınıza gelir miydi?

Tanık: Evet.

Başkan: Eski olayları konuşur muydunuz?

Tanık: Hayır. Ben bunları hiç konuşmadım. Bu konu konuşulunca eşim de ben de kötü oluyoruz.

Başkan: Yani geçmişteki kötü hikâyelerin hatırlatılması size zor geliyor?

Tanık: Evet.

Başkan: Bu yüzden mi bu konuyu konuşmadınız?

Tanık: Evet.

Başkan: Talât'ın Berlin'de olduğunu biliyor muydunuz?

Tanık: Evet, diğer insanlar gibi.

Başkan: Ne zaman öğrendiniz?

Tanık: 1919'da, savaştan sonra.

Başkan: Sanığa Talât'ın burada olduğunu söylediniz mi?

Tanık: Bundan hiç söz edilmedi.

Başkan: Sanığın sağlık durumu hakkında ne biliyorsunuz?

Tanık: Bize geldi ve kendini iyi hissetmediğini, hasta olduğunu söyledi. Bir doktora gitmek istiyordu.

Başkan: Doktor buldu mu?

Tanık: Evet, bir arkadaşla.

Başkan: Profesör Cassirer mi?

Tanık: Evet.

Başkan: Sanıkta sara nöbetine tanık oldunuz mu?

Tanık: Hayır. Bize çok hasta olduğunu söyledi. Birkaç kez eşim ona yemek pişirdi ve bizdeyken ilaç aldı.

Başkan: Yani tedavi ediliyordu?

Tanık: Evet.

Başkan: Sanıkla ilgili dikkatinizi çeken başka bir şey oldu mu?

Tanık: Hayır, olmadı.

Başkan: Neşeli, hareketli biri miydi yoksa daha çok üzüntülü ve sıkıntılı mıydı?

Tanık: Bazen neşeli, bazen üzüntülüydü, ama daha çok üzüntülüydü.

Başkan: Dans dersinden söz etmiş miydi?

Tanık: Bize hep dans kursuna giden Eftiyan ile birlikte gelirdi.

Başkan: Evinizin dışında da onunla görüşür müydünüz?

Tanık: Hayır. Sadece evimde.

Başkan: Berlin'deki Ermeni cemaati ne kadardır?

Tanık: Bilmiyorum.

Başkan: Yüz kişi kadar mı?

Tanık: Aşağı yukarı.

Başkan: İlişkileriniz nasıldır? Yardımlaşır mısınız?

Tanık: Evet, tabii ki birbirimize yardım ederiz.

Başkan: Yani, Ermeni cemaatini tanıyorsunuz?

Tanık: Birçok kişiyi tanırım ama çoğunu tanımam.

Başkan: Sanık size Talât'la sokakta karşılaştığını anlattı mı?

Tanık: Hayır, anlatmadı.

Başkan: Tanıştığınız günlerde sanığın halinde bir değişiklik olduğunu fark ettiniz mi?

Tanık: Hayır, hiçbir şey fark etmedim.

Başkan: Neden Hardenberg Caddesi'ne taşındığını size söyledi mi?

Tanık: Hayır.

Başkan: Siz ona sordunuz mu?

Tanık: Evet. Augsburger Caddesi'nin artık hoşuna gitmediğini söyledi. Hasta olduğunu ve daha iyi bir ev istediğini anlattı.

Başkan: Tanığa başka sorusu olan var mı? -Olmadığı görüldü.

***

Tanık Cristine Terzibaşıyan, bir önceki tanığın eşi, 26 yaşında. Sorgu çevirmen aracılığıyla yapılacak.

Yeminden sonra:

Başkan: Olayla ilgili hiçbir şey bilmiyor musunuz?

Tanık: Hayır.

Avukat v. Gordon: Tanığa o korkunç olaylarla ilgili sorular sorulmasını talep ediyorum. Özellikle şu soruyu: Savaş sırasında memleketinde miydi ve nerede ikamet ediyordu?

Tanık: Erzurum'daydım.

Başkan: Memleketiniz orası mı?

Tanık: Evet.

Başkan: Orada da tehcir oldu mu?

Tanık: Haziran 1915'te oradaki insanları bir araya toplayıp şehri terk etmeleri gerektiği bildirildi.

Başkan: Ermenilerin göç etmek zorunda olduğu, ilanlarla mı duyuruldu?

Tanık: Jandarma ve memurlar önce zenginleri haberdar etti. Savaş bölgesinde olduğu için şehri terk etmemiz; sivil halkın oradan uzaklaştırılması gerektiği söylendi. Zenginler haberi tehcirden sekiz gün önce alırken diğerleri sadece bir saat önce aldı. Sonradan bunun bir aldatmaca olduğu; sadece Ermenilerin gönderildiği anlaşıldı.

Başkan: Bütün halk bir seferde mi sürgün edildi?

Tanık: Dört seferde.

Başkan: Dört grupta mı?

Tanık: Sekiz gün içinde dört grupta.

Başkan: Geride kalanlar, daha önce yola çıkan kafilelerin akıbetini öğrendi mi?

Tanık: Hayır.

Başkan: Nereye gidileceği söylendi mi?

Tanık: Önce Erzincan'a gidecektik.

Başkan: Siz kaçıncı grupla sürgün edildiniz?

Tanık: İkinci grupla.

Başkan: Anlatır mısınız; grupta kaç kişi vardı, nasıl oldu, nereye kadar gittiniz, sonra ne oldu?

Tanık: Ailem 21 kişiden oluşuyordu. Sadece üç kişi sağ kaldı.

Başkan: Ne büyüklükte bir gruptu?

Tanık: 500 aile.

Başkan: Aile üyeleriniz nasıl öldü?

Tanık: Ailem 21 kişiden oluşuyordu. Sadece üç kişi kaldı geriye.

Başkan: Bütün grup kaç kişiydi?

Tanık: Bizim ailemiz 21 kişiydi. Üç kağnı kiraladık, alabileceğimiz kadar yiyecek ve para aldık. Erzincan'a gideceğimizi sanıyorduk. Annem babam, en büyüğü 30 yaşında olan üç erkek kardeşim, en küçüğü altı aylık olan üç erkek çocuk, evli kız kardeşim ve kocası, en büyüğü 22 yaşında olan altı çocuk. Hepsinin öldüğünü kendi gözlerimle gördüm. Sadece üç kişi kurtuldu. İstanbul'dan gelen emir üzerine öldürüldüklerine yemin ederim.

Başkan: Nasıl yani?

Tanık: Şehri terk edip Erzurum kalesinin kapısına vardığımız sırada jandarmalar geldi ve silah aradı. Bıçaklara, şemsiyelere falan el koydu. Erzurum'dan Bayburt'a geldik. Bu şehirden geçerken yığınla ceset gördük. Cesetlerin üzerine basmak zorunda kaldım, ayaklarıma kan bulaştı.

Başkan: Cesetler Erzurum'dan daha önce yola çıkan gruplara mı aitti?

Tanık: Hayır, Bunlar Bayburtluların cesetleriydi. Sonra Erzincan'a vardık. Bize orada başımızı sokabileceğimiz bir yer vereceklerini söylemişlerdi ama orada kalmamıza izin verilmedi. Su içmemize bile izin vermediler. Hatta öküzlerimizi bile vermek zorunda kaldık, onları dağlara doğru sürdüler.

Başkan: Aile üyelerinizin öldürüldüğü katliam nasıl oldu?

Tanık: Yolumuza devam ederken kafileden 500 genci ayırdılar. Benim erkek kardeşlerimden birini de. O kaçabildi ve benim yanıma geldi. Yanımda kalabilsin diye ona kız elbiseleri giydirdim. Diğer gençler bir araya toplandı.

Başkan: Onlara ne oldu?

Tanık: Hepsini birbirine bağlayıp suya attılar.

Başkan: Nereden biliyorsunuz?

Tanık: Kendi gözlerimle gördüm.

Başkan: Yani ırmağa mı atıldılar?

Tanık: Evet, ırmağa atıldılar. Akıntı öyle göçlüydü ki, suya atılanların hepsini sürükleyip götürdü.

Başkan: Geride kalanlara ne oldu?

Tanık: Bağırdık, ağladık, ne yapacağımızı bilemedik. Ama ağlamamıza bile izin vermediler. İtip kakarak yürüttüler.

Başkan: Kim yaptı bunları?

Tanık: 30 jandarma ve bir bölük asker.

Başkan: Bu arada sizi dövdüler mi?

Tanık: Evet.

Başkan: Aile üyelerinize başka neler oldu?

Tanık: Sırtımızda taşıyabildiklerimizle birlikte Malatya'ya geldik. Bizi dağlara götürdüler, orada erkeklerle kadınları birbirinden ayırdılar. Kadınlar 10 metre kadar öteden erkeklere yapılan her şeyi kendi gözleriyle gördü.

Başkan: Erkeklere ne yapıldı?

Tanık: Baltalarla öldürülüp suya atıldılar.

Başkan: Kadınlar ve erkekler gerçekten bu şekilde katledildi mi?

Tanık: Sadece erkekler bu şekilde katledildi. Biraz karanlık olunca jandarmalar geldi ve en güzel kadın ve genç kızları kendileri için karı olarak seçti. Bana da bir jandarma geldi ve kendisine karı yapmak istedi. Boyun eğmek istemeyenler, teslim olmak istemeyenler süngülendi, bacakları birbirinden ayrıldı. Hatta hamile kadınların karınları yarılıp bebekleri çıkarılarak atıldı. (Mahkeme salonunda büyük bir hareketlenme.)

(Tanık elini kaldırarak) Yemin ederim ki böyle oldu.

Başkan: Nasıl kurtuldunuz?

Tanık: Erkek kardeşimin de kafasını uçurdular. Annem bunu görünce yere düştü ve hemen orada öldü. Daha sonra bir Türk bana geldi ve beni kendine karı yapmak istedi, ben buna yanaşmayınca çocuğumu alıp bir kenara fırlattı.

Başkan: Bu durumdan nasıl kurtuldunuz?

Tanık: Uzakta bir yerde duman yükseldiğini gördüm, dumana doğru yürüdüm ve orada erkek kardeşimi ve doğurmak üzere olan karısını buldum. O akşam orayı terk etmemiz istendi. Hamile olduğu için yengemi orada bırakmak zorunda kaldık.

Başkan: Daha sonra Zamzeg'e mi geldiniz? Kaç kişiydiniz?

Tanık: 600 kadar.

Başkan: Ailenizden kaç kişi vardı?

Tanık: Babam, iki erkek kardeşim ve ben.

Başkan: Yani siz de Zamzeg'e kadar ulaştınız?

Tanık: Evet. Babam hastalandı. Hastaların birlikte gidemeyeceğine, ırmağa atılacağına dair bir emir gelince babamı çadırından alıp götürdüler. Daha sonra erkek kardeşim onu geri getirdi. Ama babam aynı akşam öldü.

Başkan: Ya iki erkek kardeşiniz?

Tanık: Onlar hayatta kaldı.

Başkan: Bütün bunlar gerçekten oldu mu? Fantezi değil, öyle mi?

Tanık: Anlattıklarım gerçeğin çok azıdır. Gerçeğin tamamı çok daha kötüydü.

Başkan: Zamzeg'de mi kaldınız?

Tanık: Zamzeg'de kalamadım. Sonra Suriçi'ne gitmemiz gerektiği söylendi. Sonunda hepimizi bir dağa götürüp üzerimizde kalan son şeyleri de aldılar.

Başkan: O zamanlar kimin bütün bu dehşetin sorumlusu olduğu düşünülüyordu?

Tanık: Enver Paşa'nın emriyle oluyordu. Askerler, tehcir edilenleri diz çöktürüp "Yaşasın Enver Paşa" diye bağırmaya zorluyordu, çünkü Enver Paşa hayatta kalmalarına izin vermişti. (Mahkeme salonunda hareketlilik)

Avukat Niemeyer: Mahkeme salonundaki hareketler, tanığın anlattıklarının inanılmaz şeyler olduğunu birkaç kez göstermiştir. Ama böyle binlerce rapor bulunmaktadır. Tanığın anlattıklarına dair en ufak bir şüphenin bile kalmaması için, şimdi bilirkişilerden Dr. Lepsius ve Ekselans Liman von Sanders'e, o zamanlar Türk polisinin ve ordusunun yapısının nasıl olduğunu sormak istiyorum.

Avukat v. Gordon: Benim şimdiye kadar bilmediğim bu sarsıcı olaylar bugün burada bu şekilde ortaya konduktan sonra, sanırım diğer tanıkların dinlenmesinden vazgeçebiliriz. Ama belki sizler de adı geçen iki bilirkişinin dinlenmesini onaylarsınız. Ayrıca, Manchester'dan Berlin'e gelen, muhteşem bir kişiliğe sahip Piskopos vekili Balakyan'ın dinlenmesini de talep ediyorum. Bütün o korkunç

olayları yaşadı, gördü ve bütün Ermeni toplumunun Talât Paşa'yı suçlu bulup bulmadığını da ondan öğrenebiliriz. Talât Paşa'nın gerçekten suçlu olup olmadığı ayrı bir meseledir.

Savcı: Ben de sözü edilen her iki bilirkişinin Türk polis ve jandarma teşkilatının genel durumu hakkında dinlenmesinin çok iyi olacağını düşünüyorum.

Başkan: Bay Çevirmen, lütfen sanığa, Tanık Terzibaşıyan'ın katliam hakkında bilgi verdiğini söyleyiniz.

Çevirmen Zachariantz: O söylenenleri anladı ya.

Başkan: (gülerek) Tabii ki.

Bilirkişi Raporları

Bilirkişi Dr. Lepsius'un Raporu

Bilirkişi Dr. Johannes Lepsius, yazar, 62 yaşında, Protestan.

Yeminden sonra:

Başkan: Konunun ne olduğunu biliyorsunuz. Çok fazla gerilere gitmemenizi ve sadece şu konu üzerinde konuşmanızı rica ediyorum: 1915 Ermeni katliamı sırasında böyle korkunç şeyler bu boyutlarda yaşandı mı? Sizin araştırma ve gözlemlerinize göre, tanıkların anlattıkları hususlar ve sanığın kendi kişisel yaşadıklarıyla ilgili söyledikleri inandırıcı mıdır? Tehcir kafilelerinin gözlenmesi ve korunması nasıldı? (Son soruya General Liman von Sanders cevap vermiştir.)

Bilirkişi Lepsius: Genel tehcir kararı Jöntürk komitesi tarafından alındı. Dahiliye Nazırı Talât Paşa (ve öte yandan Harbiye Nazırı Enver Paşa) tarafından planlandı, Jöntürk teşkilatının yardımıyla uygulandı. Tehcir; 1915 Nisan ayında karar verilen genel tehcir, yani genel gönderme işi, Türkiye'deki bütün Ermeni halkı kapsadı. Bunun çok az istisnası vardı, onlara ayrıca değineceğim. Savaş öncesinde Türkiye'de 1.850.000 Ermeni vardı. Elbette Türkiye gibi

bir ülkede mutlak kesin istatistik söz konusu olamaz. Verdiğim rakam, mevcut istatistiklere dayanmakta ve Ermeni Patrikhanesi'nin tahminleriyle de örtüşmektedir. Ermeni nüfus savaştan önce, Türkiye'nin Avrupa kesiminde (İstanbul, Edirne, Tekirdağ) ve Asya kesiminde (Anadolu, Kilikya, Kuzey Suriye, Mezopotamya) yaşıyordu. Ermenilerin en büyük bölümü Doğu Anadolu'da; eski vatanları olan dağlık bölgelerdeki Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Sivas ve Harput vilayetlerinde yaşıyordu. Batı Anadolu'da, İstanbul'un karşı kıyısında, Marmara Denizi'nin güneyinde nüfusun önemli bir bölümünü oluşturuyorlardı. Güney Anadolu'da Toroslar'ın iç bölgesiyle Kilikya ve İskenderiye Körfezi çevresindeki ve Kuzey Suriye sınırındaki bölgeler de eski Ermenistan topraklarıydı.

Bütün Anadolu Ermenileri, yukardan gelen emir üzerine Mezopotamya çölünün kuzey ve doğu kenarına; Deyrü'z-Zor, Rakka, Meskene, Resülayn ve Musul'a kadar sürüldü. Tahminen 1.400.000 Ermeni sürüldü.

Bu sürgünün anlamı neydi?

Talât tarafından imzalanan bir kararnamede bunun anlamı ortaya konmaktadır: "Sürgünün hedefi hiçtir." Bu emir gereği, Doğu Anadolu vilayetlerinden güneye sürülen nüfusun sadece yüzde 10'u sürgünün hedef noktasına ulaştı, kalan yüzde 90'ı –kadın ve kızlar jandarmalar tarafından satılmadı veya Türkler ve Kürtler tarafından kaçırılmadı ise–, yollarda öldürüldü veya açlık ve yorgunluktan öldü. Batı Anadolu'da, Kilikya'da, Kuzey Suriye'de yaşayan Ermeniler ise çölün kenarlarına sürüldü. Bu şekilde oluşturulan toplama kamplarına zamanla birkaç yüz bin kişi toplandı, bunların büyük çoğunluğu sistemli bir açlık ve dönemsel katliamlarla yok edildi. Ama toplama kamplarına sürekli yeni kafileler geldi ve bu kadar insana yer bulunamayınca insanlar gruplar halinde çöle götürülüp vahşice katledildi. Türkler, İngilizlerin Güney Afrika'da Boerlere yaptıkları örnek alınarak toplama kampı fikrinin oluşturulduğunu söylüyordu. Resmi açıklamalarda sürgünün sadece bir tedbir oldu-

ğu söyleniyordu. Ama yetkili kişiler özel görüşmelerde, bunun aslında Ermeni halkını yok etmek için yapıldığını açıkça belirtiyordu.

Size söylediklerim, İmparatorluk Büyükelçiliği'nin ve Dışişleri Bakanlığı'nın dosyalarından çıkardığım belgelere dayanmaktadır. Bunlar, içerdeki Alman konsoloslarının ve İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği'nin raporlarıdır.

Burada iki rapor dinlediniz: Tehleryan ve Bayan Terzibaşıyan tehcir sırasında yaşadıklarını anlattılar. Kişisel olarak yaşanmış olan ve gerçeğe dayanan ayrıntılara sahip böyle yüzlerce rapor yayınlanmıştır; çoğu Alman, bir kısmı da Amerikan ve İngiliz basınında çıkmıştır. Olgulardan şüphe edilemez. Tehcir sırasında uygulanan yöntemler her yerde, Tehleryan ve Terzibaşıyan'ın burada anlattığı gibidir. Aksi takdirde insanın kendine şu soruyu sorması gerekirdi: Bu kadar kısa bir süre içinde bir milyon insanı öldürmek nasıl mümkün oldu?! Bu ancak, Talât Paşa ve arkadaşlarının yargılandığı İstanbul'daki askeri mahkemede de kanıtlandığı gibi, en vahşi yöntemlerle mümkündü. Mahkeme, başkan olarak bir tümgeneral ile mahkeme üyeleri olarak aralarında savaşın ünlü komutanlarının da bulunduğu üç tuğgeneral ve bir yüzbaşıdan oluşmuştu. İddianamedeki beş suçlamadan birincisi Ermeni katliamlarına ilişkindi. Savaş mahkemesinin 5 Temmuz 1919 günkü kararıyla, Talât, Enver, Cemal ve Dr. Nazım asıl suçlular olarak idam cezasına çarptırıldı.*

Ermenilerin yok edilmesiyle ilgili kararlar, valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar; yani en yüksek hükümet yetkilileri ve yerel otoriteler eliyle uygulandı. Emirleri uygulamak istemeyen memurlar işten atıldı. Örneğin Halep Valisi Celal Paşa tehcir emrini kendi vilayetinde uygulamayı reddetti. Talât tarafından görevinden alınarak Konya'ya gönderildi. Konya'da da aynı şekilde davrandı, Ermenileri korudu ve tehcire karşı çıktı. Bunun sonucu tekrar görevden alındı ve işsiz kaldı. O Türkiye'nin en önemli ve en adil valilerinden bi-

* İngiliz emperyalizmi güdümünde kurulan Nemrut Mustafa Divanı'nın uygulamaları. (Y.N.)

riydi. Başka bir vali; Diyarbakır Valisi Reşit Bey ise, tehcir emrini uygulamayan iki kaymakamını kiralık katillere öldürttü. Hükümetin uygulamalarına karşı çıkan Türk halkına, memurlara ve askerlere de terör uygulandı. Örneğin 3. Ordu Komutanlığı, Ermenilere yardım eden her Türk'ün, evinin önünde öldürülmesini ve evinin yakılmasını emretti. Eğer bir memur Ermenilere herhangi bir biçimde destek olursa derhal görevden alınıyor ve askeri mahkemeye sevk ediliyordu.

Başlangıçta var olan 1.850.000 Ermeni'nin 1.400.000'i tehcir edildi. Geriye 450.000 kaldı. Bunlardan genellikle İstanbul, İzmir, Halep'te yaşayan 200.000'i tehcirin dışında tutuldu. Halep'teki Ermenilerin sürgün edilmesini önlemede Alman Konsolos Rößler'in büyük payı olmuştur. Oysa Rößler, müttefiklerin yayın organlarında Ermeni katliamını örgütlemekle suçlanmıştı. İzmir'deki Ermenilerin sürgün edilmesini ise, olağanüstü şüpheli bulunan ve biraz sonra dinleyeceğiniz General Liman von Sanders önlemiştir. Mareşal von der Goltz da aynı şeyi yapmıştır. Bağdat'a geldiği zaman, Ermenilerin Bağdat'tan Musul'a gönderildiğini ve oradan da Fırat'a sürüleceğini; yani ölüme gönderileceğini öğrendi ve Musul Valisi'ne tehciri yasakladığını açıklattı. Musul Valisi tehcir için yeniden emir aldığını bildirince istifasını verdi. Enver Paşa ancak bundan sonra ısrar etmekten vazgeçti ama von der Goltz'a şunu da yazdı: "Başkumandanlık yetkileriniz size Türkiye'nin içişlerine karışma hakkı vermemektedir."

İstanbul'da Ermenilerin tehcirini büyükelçiler önlemiştir. İzin verirseniz burada bir noktayı belirtmek istiyorum. Ermeni katliamının, Ermeni tüccarların Türkleri sömürmesinin sonucu olduğu; bu nedenle Türk halkının duyduğu öfkeyle Ermenilere karşı harekete geçtiği sık sık yazılmaktadır. Birincisi, ne 1895-96 katliamının ne de son katliamın kendiliğinden bir halk hareketinden doğmadığı kanıtlanmıştır. Hem o zamankinde hem de sonuncuda söz konusu olan, Türk Hükümeti'nin idari tedbirleridir. Ana ticaret merkezleri olan İstanbul, İzmir ve Halep'te Ermeni tüccarlar zarar görmemişlerdir, çünkü bir

ölçüde hayatlarını satın alabilecek durumdaydılar. Buna karşılık, Ermeni nüfusunun yüzde 80'ini oluşturan Anadolu'daki köylü ve zanaatkârların çok büyük bir bölümü çöle sürülerek yok edilmiştir.

Ermeni nüfusun kalanı; Doğu vilayetlerinden yaklaşık 250.000 kişi, Rusların doğu sınırındaki vilayetleri işgal etmesi sayesinde tehcirden kurtularak Kafkasya'ya göç etmiştir. Ruslar o zamanlar Van Gölü'nün batı kıyısına kadar ilerlemişti. Daha sonra geri çekilirken Ermenileri de götürdüler. Elbette bunu Ermenileri çok sevdikleri için yapmadılar. Çünkü Ruslar,yeniden aynı vilayetlere doğru ilerlerken Ermeni ailelerin yurtlarına dönmesine izin vermedi. Çar Nikolai Nikolayetiç'in Genelkurmay Başkanı ve o dönemin Kafkasya Cephesi Kumandanı Yanuşkeviç, Türkiye'ye karşı geniş bir askeri kuşak oluşturmak amacıyla, Ermenilerden boşaltılan bölgelere, Ermenilerin yerine Kürtleri ve Kazakları yerleştireceğini açıkladı. Rus Kadet Partisi önderi Milyukov o zaman Duma'da çok sert bir suçlamada bulundu: "Rus hükümeti daha önce Türklerin yaptığını yapıyor: 'Ermenisiz bir Ermenistan' istiyor." Ne olursa olsun; Rusların ilerlemesi 250.000 Ermeni'nin canını kurtardı, geri çekilmesi onları yurdundan etti. Ermeniler şimdi Kafkasya'da dar bir alanda yaşıyor ve yıllarca açlık ve sefalet çekti.

Kaçınılmaz olarak şu soruyu sormak gerekir: Böyle bir şey tarihi olarak nasıl mümkün olabildi?

Ermeni sorunu yerli bir sorun değildir; o bölgenin özelliklerinden doğmamıştır. Avrupa diplomasisinin bir ürünüdür. Ermeni halkı, Rusya ve İngiltere'nin politik çıkarlarının kurbanıdır. Bu iki devletin doğudaki rekabeti Kırım Savaşı ve Berlin Kongresi'ne kadar uzanır. Londra ile Petersburg arasındaki diplomatik satrançta Ermeniler piyon oldu; kâh öne sürüldü, kâh geri çekildi. İnsani nedenler, "Hıristiyanların korunması" sadece bahaneydi. Abdülhamid, İngiltere, Rusya ve Fransa'nın dikte ettirdiği reform planını 1895'te imzalamak zorunda kaldığında ve bir dizi Ermeni katliamıyla cevap verdiğinde, Lord Salisbury Ermeni sorununun İngil-

tere için halledildiğini açıkladı. Prens Labanov da Padişah'a, rahat olmasını, Rusya'nın reformların uygulanmasını önemsemediğini bildirdi. Padişah bu tavırlardan gereken sonucu çıkardı. Zaten reform planına yol açan 1894'teki Sason katliamı bin Ermeni'nin hayatına mal olmuştu. Reformları izleyen 1895/96 katliamında ise 100.000 Ermeni öldü. 1913 reformlarından sonra yapılan 1915/18 katliamında bir milyon kurban verildi. Bu 1894-1895-1915: 1.000-100.000-1.000.000 çizelgesi dünya katliamlar tarihinde pek de benzeri olmayan bir ateş eğrisidir. Bu tabloya bir de 1909 yılında 25.000 kurban verilen Kilikya katliamı girer.

Altı büyük devlet tarafından imzalanan Berlin Antlaşması'nın 61. maddesine; İngiltere'nin Hıristiyanların korunması ve Ermeni reformları konusunda garantörlük üstlendiği 1878 Kıbrıs Anlaşması'na; Padişahın İngiliz-Rus-Fransız reformlarının altındaki imzasına rağmen, büyük güçlerin hiçbiri, korumaları altındaki insanları kurtarmak için ya da katillerin cezalandırılması için parmağım kımıldatmamıştır. Ermeniler bugüne kadar İngiltere, Rusya ve Fransa arasındaki diplomatik oyunun bir aracı olmuştur. Alman belgelerinin yayınlanmasıyla kanıtlanacağı gibi, Almanya, Berlin Kongresi'nden beri, Ermeni sorununda her zaman hoşgörülü ve anlayışlı davrandığı için, bütün dünyada, padişahın ve Türk hükümetinin bütün kötülüklerini destekleyen güç olarak karalanmıştır.

İngiltere ve Rusya'nın diplomatik oyunları, önce Padişah ve Jöntürklerin, Ermenileri Türkiye'deki en tehlikeli etnik grup olarak görmesine yol açtı. Abdülhamid bundan şu sonucu çıkardı: "Avrupa'nın Bulgaristan'dan yana çıkmasıyla Bulgaristan'ı kaybettim. Şimdi Ermenileri destekleyerek önce Doğu Anadolu'yu ve arkasından bütün Türkiye'yi parça parça almak istiyorlar." İşte Ermenilere yapılan katliamların, çılgınca kovuşturmaların nedeni.

Buna rağmen, Ermeni reformları büyük güçlerin siyasal programında kaldı. 1913 yılında yeniden gündeme geldi. Rus ve Alman elçileri pazarlıkları sürdürdü. İngiltere kendini geri çekti. Bu görüşme

sonucu, Babıâli'nin imzaladığı ve Ermenilerin de hoşnut olduğu bir reform planı oluşturuldu. İki Avrupalı genel müfettiş reformları denetlemekle görevlendirilecekti. Buna fırsat olmadı; savaş patladı ve her ikisi de geri gönderildi. Ben 1913 yılında İstanbul'daydım. Görüşmeler sırasında Jöntürkler olağanüstü öfkeliydi. Ermeni reformları sorununun büyük güçleri tekrar meşgul etmesine kızıyorlardı, Almanya ile Rusya'nın anlaşması sonucu reformların Ermenilerin istediği biçimde düzenlenmesine ise daha da fazla köpürüyorlardı. O zamanlar Jöntürk tarafı şöyle diyordu: "Eğer siz Ermeniler, reformlardan elinizi eteğinizi çekmezseniz, öyle şeyler olacak ki, bunun yamında Abdülhamid'in katliamları çocuk oyuncağıdır!"

Jöntürkler ile Ermeniler devrimi birlikte yapmışlardı. Önderleri birbirleriyle dosttu ve seçimlerde birbirlerini karşılıklı destekliyorlardı. Savaşın ilk aylarında aralarında her şey barışçıl görünüyordu. Ama 24/25 Nisan gecesi İstanbul'da birdenbire bütün İstanbul'u şaşkına çeviren bir olay oldu: En iyileri arasından 235 Ermeni aydını tutuklandı, hapishaneye kondu ve sonra Anadolu'ya sürüldü. Sonraki günlerde bunlara birkaç yüz kişi daha eklendi ve sayıları toplam 600'ü buldu. Bunlardan sadece 15 kişi hayatta kalabildi. Bunlar İstanbul'un Ermeni aydınlarıydı. Aynı zamanda Talât'ın dostu olan Meclis-i Mebusan üyesi Vartkes Efendi henüz serbestti. Tutuklamaların gerekçesini öğrenmek için Talât'a gitti. Talât Vartkes'e şöyle dedi: "Zayıf günlerimizde boğazımızı sıktınız ve Ermeni reformlarını gündeme getirdiniz. Biz de şimdi içinde bulunduğumuz avantajlı durumdan yararlanarak sizin halkınızı öyle dağıtacağız ki, reform fikrini elli yıl kafanızdan atacaksınız." Vartkes şöyle cevap verdi: "Yani Abdülhamid'in eserini devam ettirmek mi hedefleniyor?" Talât şöyle cevap verdi: "Evet."

Söyledikleri gibi yaptılar. İstanbul'daki savaş mahkemesinin duruşmaları, *Takvim-i Vekai*'ye göre, tehcir kararının Jöntürk komitesi tarafından alındığını ve komitenin ruhu ve en güçlü kişisi olan Talât'ın imha emrini verdiğini ve bu dehşeti azaltmak için hiçbir

şey yapmadığını kanıtlamıştır. Türk ve Alman belgelerine dayanılarak dosyalar dolusu kanıt bulunabilir.

Bütün bu açıklamaları, diplomatik oyunların önce Abdülhamid'i ve sonra da Jöntürkler'i Ermenilere karşı bu ölçüde şüpheciliğe sürüklediğini ve sonunda Ermenileri yok etmekten başka çare olmadığı sonucuna varmalarına yol açtığını göstermek için yaptım. Binlerce, on binlerce Ermeni, görgü tanıklarının biraz önce anlattığına benzer biçimlerde yok edilmiştir.

Avukat Werthauer: Rusya ile İngiltere arasındaki diplomatik oyunların Ermenilerin katledilmesine katkıda bulunduğunu söylediniz. Neden?

Bilirkişi Lepsius: Çünkü Ermenilerin bağımsızlığını istiyormuş gibi davranarak Türklere korku saldılar. Böyle bir durum Türkiye'nin varlığını tehdit ederdi.

Avukat Werthauer: Türklerin Müslüman, Ermenilerin Hıristiyan olması ve aralarındaki nefretin asırlar öncesine dayanması neden olarak gösterilirdi eskiden.

Bilirkişi Lepsius: İçinde Hıristiyanlara yer olmayan, Türkçü ve İslamcı bir imparatorluk yaratma fantezisi ilk defa bu komite ve Enver Paşa döneminde ortaya çıkmıştır.

Avukat Werthauer: Yani "Saf Alman", "Saf Rus" ya da "Saf Türk" der gibi, Türk olmayan her şey yok edilmek mi istendi?

Bilirkişi Lepsius: Evet.

Avukat Niemeyer: Durum şöyle değil mi: Türkiye'nin hâkim olmak istediği topraklarda yaşayan son Hıristiyan topluluk Ermenilerdi. Balkan milletleri ve Türkiye'nin geçmişte hâkim olduğu halklar daha önce sırayla ayaklanmış ve Türk hükümranlığından kurtulmuştu. Aynı şeyi Ermenilerin de yapmasını önlemek için onları yok etme kararı alındı?

Bilirkişi Lepsius: Evet. 1918 yılında İstanbul'da elçi olan Kont Metternich, 30 Haziran tarihli raporunda şöyle yazmaktadır: "Ermenilerin işi bitti. Jöntürk haydutları şimdi, Yunanistan'ın Türki-

ye'ye karşı harekete geçeceği anı bekliyor. Rumlar, Türkiye'nin kültürel unsurlarından birini oluşturuyor. Ermeniler gibi onlar da yok edilecekler." Kont Metternich durumu böyle görüyordu.

Bilirkişi Mareşal Otto Liman Von Sanders'in Raporu

Bilirkişi General Otto Liman Von Sanders, Ekselans, 66 yaşında, Protestan.

Yeminden sonra:

Liman Von Sanders: Bay Dr. Lepsius'un söylediklerine askeri açıdan bazı şeyler eklemek istiyorum.

Bence Ermenistan'da olup bitenleri ve "Ermeni katliamları" olarak özetlenen olayları ikiye ayırmak gerekir. Benim görüşüme göre birincisi, Jöntürk hükümetinin Ermeni tehciriyle ilgili emridir. Bunun için; bu kararın kendisi için Jöntürk Hükümeti sorumlu tutulabilir, ama sonuçlarından sadece kısmen sorumludur. İkincisi, Ermenistan'da meydana gelen çatışmalardır. Bunun birinci nedeni, Ermenilerin Türk hükümetinin silahları teslim etme emrine uymak istemeyip direnmesidir. İkinci neden ise, hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde kanıtlanmıştır ki Ermeniler, kısmen Rusların safında Türklere karşı savaşmıştır. Bu tabii ki çeşitli çatışmalara neden olmuş, her zamanki gibi zayıf tarafın yok olmasıyla sonuçlanmıştır. Bunların birbirinden ayrılması gerektiğine inanıyorum. Hükümet tehciri emretmiştir. Ve bunu, askeri nedenlerle Ermenilerin Doğu Anadolu'dan uzaklaştırılmasım zorunlu gören en yüksek askeri ve sivil yetkililerin raporlarına dayanarak yapmıştır.

Bütün bu konularda Almanlarla ilgili o kadar çok yanlış iddia ileri sürüldü ki, Kafkasya'daki bütün ordu komutanlarının ve generallerin her zaman Türklerden oluştuğunu burada vurgulamak isterim. Bu komutanlar ve sivil görevliler, biraz önce söylediğim şeyi İstanbul'a rapor etmişlerdir ve bunun üzerine çıkartılan tehcir emrinin uygulanması da düşünülebilecek en kötü ellere kalmıştır. Türk jandarmasının savaştan önce gerçekten çok iyi olduğu da burada

vurgulanmalıdır. 85.000 askeri vardı ve seçkin bir birlikti. Daha sonra dağıtılarak orduyla birleştirildi ve genellkle en iyi unsurlardan oluşmayan yardımcı jandarma birlikleri kurulmuş oldu. Bunların bir kısmı haydut, bir kısmı da işsizdi. Bu insanlar arasında disiplin tabii ki çok zayıftı. Ermeni kafilelere yapılan dehşet verici şeylerden söz ederken bu durumun da hesaba katılması gerekir. Bunu yapanlar Türk askerleri değil, o zamanlar zorunluluk sonucu kurulmuş olan yedek jandarma mensuplarıydı. Ayrıca şu da dikkate alınmalıdır ki, güzergâh öylesine kötü idi ki, orada sadece Ermeniler ölmedi, birçok Türk askeri'de, açlıktan, hastalıktan, Türk yönetimindeki örgütleme eksikliğinden dolayı öldü. Orada binlerce Türk askeri öldü. Sadece benim ordumda Gelibolu seferinden sonra bitkin düşen binlerce asker yetersiz beslenmeden ölmüştür.

Bütün bunları burada göz önünde tutmak gerektiğini düşünüyorum.

Ayrıca, Ermenilere refakat eden bu personelin bir kısmının, birtakım bulanık "cihat" düşüncelerinin etkisinde olduğu; her bir Ermeni'de bir Hıristiyan gördüğü; onlara acımasız davranmanın kazanç olacağım düşündüğü gözden kaçırılmamalıdır. Alt tabakadaki memurlar da bu eğilimi tahrik etmiş olabilir. Ermenilerle ezelden beri düşman olan Kürtlerin baskm düzenleyip onları katlettiğinden burada daha önce söz edilmişti.

Bildiğim kadarıyla, Alman hükümeti o günün koşullarında yapabileceği her şeyi yapmıştır. Ama bu onun için çok zor bir işti. Elçi Kont Matternich'in Ermenilere yapılanları en kararlı biçimde protesto ettiğini ben özel olarak biliyorum.

Bay Dr. Lepsius bize duyulan ölçüsüz şüpheden söz etmişti. Bizimle ilgili şunu söyleyebilirim ki, hiçbir Alman subay Ermenilere karşı yapılanlarda yer almamıştır. Tersine, yapabildiğimiz her yerde buna karşı çıktık. Şunu da belirtmek isterim ki, ben şahsen hiçbir zaman Talât'ın imzasını taşıyan ve Ermenileri ilgilendiren herhangi bir emir almadım. Benim aldığım emirler Enver Paşa'nın im-

zasını taşıyordu ve daha hafif içerikliydi. Bu emirler bazen çok saçma olurdu ve uygulanamazdı. Örneğin bir keresinde bütün Yahudileri ve Ermenileri ordudan uzaklaştırma emri geldi. Elbette bu emir uygulanmadı, çünkü Ermenilerle Yahudilere çevirmen olarak ihtiyacımız vardı. İnsan orada sık sık anlamsız emirler alıyordu.

Şubat 1916'da, Edirne Valisi de Ermenileri ve Yahudileri Edirne'den sürmek istediği sırada, müdahale etme imkânı buldum. Bavyeralı Üsteğmen Willmer durumu bana bildirince oraya gittim, durumu inceledim. Orada bizi Avusturya Konsolosu temsil ediyordu. Gerçekten de vali sürgün emri vermişti. İstanbul'a gittim ve Elçi Kont Matternich ve Elçi Pallavicini aracılığıyla uygulamanın durdurulmasını sağladım. Başka bir sefer İzmir'e geldim. Orada vali, sürgün etmek üzere, bir gecede 600 Ermeni'yi yatağından toplamış, vagonlara doldurmuştu. Müdahale ettim ve valiye eğer bir tek Ermeni'ye dokunurlarsa askerlerim jandarmalarınıza ateş açacaktır, dedim. Bunun üzerine sürgün durduruldu. Gerçek budur. Dr. Lepsius'un kitabında da bu olay anlatılmıştır.

Benim şahsen yaşadıklarım esas olarak bunlardır. Şunu da vurgulamak isterim ki, ben ne Ermenistan'a ayak basmışımdır ne de yakınına gitmişimdir, ne Türk tarafı Ermenilere yapılan uygulamalar konusunda beni dinlemiştir ne de bana bu konuda bir soru sorulmuştur. Tersine, iç siyasal ilişkiler konusunda fikir edinmeyelim diye her şey bizden gizlenmiştir.

Biz Alman subayların –ve sanırım ben buna bütün alman memurlarını da ekleyebilirim- bu türden uygulamalara katıldığımıza ilişkin iddialar, yabancı basının en büyük iftiralarından biridir. Tersine, sorumluluğumuz gereği, yapabildiğimiz her yerde Ermenilere sahip çıktık.

Bu emirlerden Talât'ın şahsen ne ölçüde sorumlu olduğunu söyleyemem. Ermeni tehciriyle ilgili asıl emir, bildiğim kadarıyla, 20 Mayıs 1915 tarihli olandır. Her halükârda, fikir olarak komite tarafından yaratılmış ve Bakanlar Kurulu'nda oybirliğiyle onaylanmış-

tır. Uygulama ise, dediğim gibi, valilerin, alt kademedeki memurların ve en başta da korkunç jandarmanın elindeydi.

Her halükârda, burada görevim gereği şunu belirtmeliyim ki, Türkiye'de bulunduğum beş yıl içinde, Ermenilere karşı Talât tarafından imzalanmış herhangi bir emir görmedim ve böyle bir şeyin var olduğuna tanıklık edemem.

Bilirkişi Metropolit Kirikoris Balakyan'ın İfadesi

Bunun üzerine, Manchester'dan Berlin'e duruşma için gelmiş olan Metropolit Krikoris Balakyan'ın tanık olarak ifadesi alındı.

Tanık 42 yaşında, Ermeni Ulusal Kilisesi mensubu. Almanca az konuşmasına rağmen çevirmene gerek görülmemiştir.

Yeminden sonra:

Tanık Krikoris Balakyan: Olay üzerine bir şey söyleyemem, sanığın kişiliği üzerine de bir şey söyleyemem çünkü onu hiç tanımadım.

1914 yılında, Dünya Savaşı başladığı sırada Berlin'deydim ve doğrudan İstanbul'a dönmek üzere, 1914 yılı Eylül ayı ortasında Berlin'i terk ettim.

Orada, yaklaşık altı-yedi ay sonra, 21 Nisan 1915'te, 280 Ermeni aydınıyla birlikte polis tarafından tutuklanıp sürgüne gönderildim.

36 saatlik bir tren yolculuğu sonunda Ankara yakınlarında bir yere geldik. Kafilemizden yaklaşık 90 kişi Ayaş'a gönderildi. Kalan yaklaşık 190 kişi, Ankara'dan 24 saat ötede olan Çankırı'ya sürüldü ve oraya götürüldü. Bu insanlar, daha sonra yaklaşık 25, 15, 10 ve 5'er kişilik gruplar halinde tekrar Ankara'ya götürüldü, dövülerek öldürüldü. Bu yaklaşık 190 kişiden sadece 16'sı kurtuldu.

Çankırı'da Türkçe konuşan 250 kişinin yaşadığı 40 kadar Ermeni evi vardı. Bunlar politikadan tamamen uzak duran tüccarlardı. Bu 25 kişiyle İstanbul'dan sürgün edilen 16 kişi, İstanbul'daki Dahiliye Nazırı'nın telgraf emriyle Deyrü'z-Zor'a götürülecekti.

Ama Kastamonu Valisi Reşad Paşa Dahiliye Nazırı'mn emrini uygulamayı reddetti. Bunun üzerine derhal görevden alındı. Onun vekili emri uygulamak ve bizi tehcir etmek istedi. Ona yaklaşık 800 Türk altını verdik. Bu adam, İttihat Komitesi Sekreteri Yunus Bey'di. Bunun üzerine bizi sürgüne yollamadılar ve yaklaşık 1916 Şubat'ına kadar orada kaldık. Sonra 82.000 kadın, çocuk, erkek Ermeni'yi öldürdüğünü duyduğumuz Ankara Valisi Reşad Paşa'nın yerine Kastamonu'ya gönderildi. Bu yeni Vali Dahiliye Nazırı Talât Paşa'nm emirlerini uyguladı ve bizi de Deyrü'z-Zor'a sürdü. Ermeniler çok sakin oldukları, kendi anadillerini konuşamadıkları, daha çok Türkçe konuştukları halde Vali bunu yaptı. Ama siyasal nedenlerle Ermenileri bütün Anadolu'dan temizlemek istiyorlardı. Önce 48 yetişkin erkek sürüldü. Kadınlar ve çocuklar da birlikte götürülecekti. Bize, kadınları ve çocukları birlikte götürmek isteyip istemediğimiz soruldu. Bunun üzerine onları birlikte götürmemeyi önerdim. –Daha sonra onların öldürüldüğünü öğrendik.– Çorum, Yozgat, Boğazlıyan, Kayseri, Tormarsa, Hacen, Sis, Kars, Bozar, Osmaniye, Hasanbeyli, İslahiye üzerinden sürüldük. Bu en kanlı güzergâhlardan biridir. Sadece Yozgat ile Boğazlıyan arasında kadın ve çocuklarla birlikte yaklaşık 43.000 Ermeni yok edilmiştir. Biz de öldürüleceğimizden korkuyorduk çünkü yapılanın resmi adı "tehcir" olsa da, bu aslında örgütlü bir imha politikasıydı. 15-16.000 Türk altını paramız vardı ve Doğu'daki genel âdetler doğrultusunda "bahşiş" ile her şeye ulaşabileceğimizi; bu parayla hayatımızı kurtarabileceğimizi sanıyorduk. Yanılmamıştık. Eğer bugün buradaysam bu bahşiş sayesindedir.

Bize elbette çok kötü davrandılar. Açtık, ırmak, su gördüğümüz ve susuzluğumuzu gidermek istediğimiz zaman izin vermiyorlardı. İki gün hiçbir şey yemedik. Kendi paramızla bir şeyler satın almamıza bile izin verilmedi. Hiçbir zaman uyuyamadık. Buna rağmen durumdan memnunduk ve şöyle düşündük: Bizi öldürmezlerse bu bile bir şanstır.

En kanlı yerlerden biri olan Yozgat'a gelirken, dört saatlik bir mesafede bulunan bir vadide uzun saçları olan birkaç yüz baş gördük; kadın ve genç kızların başları. Bizim başımızda Şükrü adında bir jandarma yüzbaşısı vardı. (Yaklaşık 48 erkektik ve bizimle birlikte belki 16 atlı jandarma vardı.) Yüzbaşıya sordum: Ben Ermeni erkeklerinin öldürüldüğünü ama kadınlarla kızlara dokunulmadığını duymuştum. Evet dedi, eğer kadın ve kızları değil de sadece erkekleri öldürürsek 50 yıl içinde yine birkaç milyon Ermeni olacak. Yani, iç ve dış huzursuzluk olmaması için kadın ve çocukları da öldürmek zorundayız.

(Kusura bakmayın, dört-beş yıldır Almanca tek kelime sarf etmediğim için artık Almancayı akıcı bir şekilde konuşamıyorum. 1901 yılından beri Ermeni din adamıyım. Ermenistan'daki ilişkileri, halkımı iyi tanırım ve Türk siyasetini de iyi bilirim.)

Yani kadın ve çocukların neden öldürüldüğünü sordum. Yüzbaşı çok basit bir şekilde açıkladı: Hepsini öldürdük ama şehirde değil. Bu yasaktı çünkü Abdülhamid 1895-96'da şehirdekilerin hepsini öldürme emri vermişti. Avrupa halkları, bütün uygar dünya bunu duydu ve izin vermek istemedi. Şimdi, mahkeme önüne hiçbir tanık çıkmasın diye geride hiç kimse kalmamalı. (Tanrı'ya çok şükür ki, bazı tanıklar var.)

Yüzbaşı bana şöyle dedi: Bunları size rahatça söyleyebilirim çünkü siz de çöle gidecek, orada açlıktan ölecek ve bu gerçeği günışığına çıkarma fırsatı bulamayacaksınız.

Bize bütün ayrıntıları anlattı. Önce Yozgat'tan ve bu şehrin çevresinden 14.000 erkek toplanmış ve vadilerde öldürülmüş. Öldürülen erkeklerin geride kalan ailelerine, onların sağ salim Halep'e vardıkları, orada iyi oldukları, hükümetten ailelerinin de oraya getirilmesini istedikleri söylenmiş. Evleri orada hazır, aileleri bekliyormuş. Hükümet oraya gitmelerine izin vermiş, taşınabilecek her şeyi alabilirlermiş... Bunun üzerine aileler her şeyi; altınlarını, gümüşlerini, mücevherlerini, halılarını, taşınabilir her şeyi almış.

Bunları, kafileleri oraya götüren, jandarma kumandanı olarak, Yozgat'la Boğazlıyan arasında 40.000 Ermeni'yi bizzat öldürten yüzbaşının kendisi anlattı. Yani kadınlar kocalarının hayatta olduğuna inandılar, onların yanına gitmek için hazırlıklarını yaptılar. 380'i kağnı, kalanı at arabası olmak üzere yaklaşık 840 araba vardı. Birçok kadın ve çocuk da yürüyerek gitmek zorundaydı. Yaklaşık 6.400 kadm ve çocuk Halep'e göç ediyordu.

O zaman Yüzbaşıya sordum: Bunu neden yaptınız? Şöyle dedi: Eğer şehirlerdeki kadın ve çocukları da öldürseydik, servetin nerede olduğunu; toprağın altında mı olduğunu yoksa imha mı edildiğini bilemezdik. Bu nedenle, bütün ziynet eşyalarını birlikte götürmelerine "izin" verdik. Yaklaşık dört saat yol aldıktan sonra –yüzbaşı böyle anlattı- üç tane su değirmeninin bulunduğu bir vadiye geldik. Yanımızda yaklaşık 25-30 Türk kadın vardı, bunlar Ermeni kadın ve kızlarının üstünü başmı aramaya, ziynet eşyalarını ve paraları almaya başladı. Öyle çok kadın ve kız vardı ki –yaklaşık 6.400- Türk kadınların bu işi yapması yaklaşık dört gün sürdü.

Arama bittikten sonra, Yüzbaşı Ermeni kadınlara, yeni bir emrin geldiğini, "af" çıktığını, kadınların yeniden evlerine dönebileceğini söyledi.

Dönüş yolunda, bir saatlik mesafede, büyük bir alan vardı. Arabalar ve at arabaları daha önceden yollanmıştı. Kadınlar bunun nedenini sordu. Onlara, af çıktığı, geri dönebildikleri, Yozgat'a kadar sadece dört saatlik yol olduğu için artık arabaya ihtiyaçları olmadığı söylendi.

(Bunu Yüzbaşı kendisi anlattı. Burada anlattığım gibi kendiliğinden anlatmadı bunları. Cevap alabilmek için ona sürekli soru sordum. Belki duyduklarımı kullanabilirim diye düşünüyordum.)

Kadınlar "af" nedeniyle Yozgat'a geri dönmek istedikleri sırada, bu bölgenin köylerine pek çok jandarma gönderildi ve köylüler "cihat"a çağrıldı. Yaklaşık 12-13.000 köylü balta ve demirden aletler-

le geldi. Herkesi öldürmelerine, sadece en güzel kızları birlikte götürmelerine izin verildi.

Avukat v. Gordon: (sözünü keserek) Burada bunların çoğunu dinledik. Ben esasa ilişkin şeyleri duymak istiyorum.

Tanık: Lütfen soru sorun.

Avukat v. Gordon: Çankırı'da bulunduğunuz sırada, bir profesörünüzle birlikte Vali'ye gidip sizin için bir şey yapmasını rica ettiniz mi? Vali size, Talât Paşa'nın kendisine yönelttiği bir soruyu da içeren bir telgraf gösterdi mi?

Tanık: Eğer izin verirseniz anlatacaklarımı iki dakikada bitiriyorum. Sonra size cevap vereceğim.

Kısacası, herkesi; kadınları, çocukları, herkesi hiç esirgemeden öldürdüler. Yüzbaşıya hiç vicdan azabı çekip çekmediğini, Tanrı'ya, insanlığa, uygarlığa karşı kendini sorumlu hissedip etmediğini sordum. Yüzbaşı, ben sorumlu değilim, İstanbul'dan emir aldım, dedi. Ben bir jandarma yüzbaşısıyım. Cihat ilan ettiğimiz için, bize bütün erkekleri öldürme emri verildi. –sözümü hemen bitiriyorum.–

Eğer bir asker savaşta birini öldürürse, dedi Yüzbaşı, suçlu olmaz. Ben de işte böyle davrandım, kıyımdan sonra namaz kılarak suçlu olmaktan kurtuldum.

Evet, dedim, ama insan sadece erkeklerle savaşmalı, masum kadınlara ve çocuklara karşı cihat ilan etmemeli.

(Avukat v. Gordon'un sorusuna cevaben:)

Türk gazetesi *Sebat*'ın genel yayın yönetmeni ve İstanbul'daki Türk üniversitesinde profesör olan Diran Kelekyan Efendiyle konuşurken bana şöyle dedi: Benimle birlikte Vali yardımcısı Asaf Bey'i ziyaret etmek istemez misiniz? Ben, sanırım saklanmamız ve kendimizi göstermememiz daha iyi olur, dedim. O şöyle dedi: Hayır, korkmayın, o benim öğrencimdir, elimi öper ve bana çok büyük saygı gösterir. Bu kötü durumu anlayabilmek için bu konuyu sık sık konuştuk.

Yani, daha önce Kilikya'da Osmaniye Vali yardımcısı olan Asaf Bey'i ziyaret ettik. Bizi büyük bir nezaketle karşıladı. İstanbul'a gidebilmek için ne yapmamız gerektiğini sorduk. Şöyle cevap verdi: Sevgili Hocam, ne yapacaksanız hemen yapın, sonra çok geç olacak.

Elbette niçin geç olacağını sorduk. Anadolu'da katliamların başlayıp başlamadığından hiç haberimiz olmadığını söyledik. Hiçbir şey bilmiyorduk. Bizden iki saatlik mesafede olanları bile bilmiyorduk. Asaf Bey şöyle cevap verdi: Başkalarına söyleyemem ama siz (Bay Kelekyan) benim hocamsınız ve (bana dönerek) siz de bir din adamısınız. Sizin dinsel konumunuza çok büyük bir güvenim vardır, sır tutarsınız. Size bir telgraf göstereceğim. Böylece Bay Kelekyan'a bir telgraf gösterdi ve bunu yasaklamadığı için ben de okudum. Kelime kelime hepsini söyleyemem ve bu telgrafın gerçek olup olmadığını da araştıramam. Sadece notlar aldım. Bütün bunları kanıtladığım bir kitabım yayımlanacak. Ama halen vali yardımcısı olan bir kişinin gösterdiği bir telgrafın gerçek olduğundan şüphelenmem için bir neden yoktur. Telgrafın içeriği aşağı yukarı şöyle idi:

"Ermenilerden kaçının öldürüldüğünü, kaçının hâlâ sağ olduğunu acele telgrafla bildirin. Dahiliye Nazırı Talât."

Bunun ne anlama geldiğini önce anlamadım. Bütün bir halkın katliamlarla yok edilmesi benim için imkânsızdı. Böyle bir şey tarihte hiç görülmemişti. Bay Kelekyan Asaf Bey'e şöyle sordu: Bu ne demek, anlamıyorum. Siz akıllı bir insansınız diye cevap verdi Asaf Bey, siz genel yayın müdürüsünüz... Telgrafın anlamı şudur: Neden bekliyorsunuz? Katliamı yapın!

Bay Kelekyan ağlamaya başladı ve şöyle dedi: Henüz çocuklarımı hayatta tek başına durabilecek kadar büyütemedim. Benimle kiliseye gelerek beni takdis etmenizden (beni kastediyor) başka yapacak bir şeyimiz yok.

Asaf Bey şöyle dedi: İki hafta içinde İstanbul'da olmaya çalışın, çok çalışın. Ben 15 gün daha buradayım, sonra görevimi bırakıyorum. 1909 yılında Osmaniye'deydim, o zamanlar Adana'da büyük

katliamlar oldu. Ermenilere kötü davranmakla suçlandım, çok büyük zorluklarla kurtuldum. Tekrar Ermeni katliamına katılmak istemiyorum çünkü savaştan sonra bir gün gelecek ve bütün yüksek mevkideki sorumlu kişiler yurtdışına kaçmak zorunda kalacak. Ondan sonra bu katliamdan bizi sorumlu tutacaklar ve belki de asacaklar.

Bir jüri üyesi: Telgrafın altında kimin imzası vardı?

Tanık: Telgraftaki imza "Talât" idi. Bunu kendi gözlerimle gördüm.

Avukat v. Gordon: Peki sizi kim kurtardı? İngilizler mi, Ruslar mı, Fransızlar mı, ya da başka kim?

Tanık: Bu kötü bir hikâyedir. Beş yılda yaşadıklarımı elbette haftalarca, aylarca anlatabilirim.

Avukat v. Gordon: Burada çok kısa ve çok açık anlatmanızı istiyoruz.

Tanık: İslahiye'den Ayranbahçe'ye kadar kaçtım. Alman mühendislerin tünel inşa ettikleri Amanos Dağları'na geldim. Bu Alman mühendisler, Almanya'da eğitim gördüğümü ve Almanca bildiğimi duyunca bana karşı çok nazik davrandı. Sakalımı kesmemi ve cüppemi çıkarmamı, Avrupalılar gibi giyinip şapka takmamı söylediler. Dört ay orada kaldım. Bana nazik davranan ve yardım eden mühendisler Morf ve Klaus idi. Amanos Dağları'nda yaklaşık 8.000 Ermeni çalıştırıldı ve Almanlar tarafından korundu. Ama bu Ermenilerin sürgüne gönderilmesi gerektiğine ilişkin emir gelince ve bunlar Bahçe ile Maraş arasında öldürülünce ben tekrar Alman mühendislerin tünel inşa ettikleri Toros Dağları'na kaçtım. Orada özellikle Başmühendis Leutenegger bana karşı çok dostça davrandı. Türk memurlar benim sahte isim kullandığımı, Ermeni, bir Ermeni din adamı olduğumu öğrenince tekrar kaçmak zorunda kaldım ve Adana'ya geldim. Orada da Alman mühendislerin yanında kaldım. Beş ay boyunca Başmühendis Winkler'in koruması altında merkez bürodaydım. Askerler bana bir Alman üniforması verdi, asker selamı vermeyi öğrendim ve Alman askeri gibi davrandım.

Burada Alman mühendislere en derin şükranlarımı sunmalıyım. O zor koşullarda Alman mühendislerinden aldığım yardımları, yürekten teşekkür ederek hatırlıyorum.

Müttefikler Şam'ı aldıkları ve Halep'e ilerledikleri zaman, Türkler Adana'daki Ermenilere şöyle dedi: "Bizim düşmanımız olan müttefiklerle birlikte bizimle alay etmeyin, bize kötü şeyler yapmayın diye sizi hayatta bırakmayacağız." Adana'da hâlâ yaşayan birkaç bin Ermeni'yi Sis ve Haçin Dağları arasında yok etmek istiyorlardı.

Son enerjimi kullanarak bu dehşetten kurtulmaya ve Almanya'ya gelmeye çalıştım.

Bana bir üniforma veren bir Alman subayı buldum, bir Alman askeri üniforması içinde, Alman askerleriyle birlikte trenle İstanbul'a geldim.

Oraya geleli dört gün olmuştu ki, Bulgarlarla İtilaf Devletleri arasında ateşkes yapıldı. Savaşın bittiğini, artık kaçmama gerek olmadığını düşündüm. Yine de 1918 yılının Ekim ayında af çıkarılana kadar tanıdıklarımın evlerinde saklandım. Kasım 1918'de Türkiye'yi terk ettim ve gerçeği günışığına çıkarmak amacıyla, Ermenilere yapılan mezalim üzerine raporlarla birlikte Paris'e gittim.

Avukat v. Gordon: Ekselans Limon von Sanders bizi derin bir vicdani çelişki içine soktu. Mezalimden Talât Paşa'nın değil, sürgünü uygulamakla görevli alt kademelerin sorumlu olduğunu söyledi. Bu, Ermenilere hâkim olan genel düşünceyle ve Dr. Lepsius'un kanaatleriyle çelişmektedir. Tanığa bir soru daha sormak istiyorum: Ermeniler arasında bu katliamın sorumlusunun Talât olduğu konusunda kesin bir kanaat hâkim değil midir?

Tanık: Bu sadece genel bir görüş değil, aynı zamanda gerçektir de. Ben İstanbul Ermeni Patrikhanesi Ruhani Meclisi üyesiydim ve Türklerin ilişkilerini öğrenme fırsatım oldu. Elbette Talât'ı da şahsen tanıdım. Tam bir yetkiye sahipti. Her şeyi tam bir bilinçle yaptı. Biz Ermeni Patrikhanesi olarak bir şey istediğimiz zaman bize hep şunu söylerdi: "Başka bakanlara gitmenize gerek yok, doğru-

dan bana gelin, ama bir şey yazmanıza gerek yok; her şeyi bana şahsen söylersiniz. Ben de onu yaparım!" Bütün sorumluluğu üstlenmiş ve sanki hiç hesap vermeyecekmiş gibi davranırdı.

Avukat Niemeyer: Bay tanık, Talât'ın "Ermeni sorununun çözümünde Abdülhamid'n 30 yılda yaptığını ben bir günde yaptım" sözünün Ermeniler arasında dolaştığını biliyor musunuz?

Başkan: Bu sözü biliyor musunuz?

Tanık: Ne denmek istendiğini tam olarak anlamadım.

(Başkan tekrarladı.)

Tanık: Yalnız 30 yılda değil. Talât 500 yılda olmayanı yaptı! 1915'te Çankırı'da iken ve Eylül ayında Ermeniler öldürülüp bütün Anadolu Ermenilerden temizlendiği sırada, Rus-Türk savaşı cephesinden bir binbaşı Çankırı'ya geldi, İstanbul'a gitmek istiyordu. Büyük bir gururla bize şöyle dedi: Tarihi bir halkı iki ay içinde öldürdük!

Başkan: Bu düşünce Ermeniler ve Türkler arasında her yerde hâkim miydi?

Tanık: Evet.

Başkan: Talât tarafından 15 ayda imha edilen Ermeni sayısının pek çok yılda öldürülenden daha fazla olduğu doğru mu?

Tanık: Evet. Ama bana sorulan sözü Talât'ın ağzından duymadım.

Avukat v. Gordon: (Ekselansları Liman von Sanders'e hitaben) Ekselansları, olumlu bir anlamda olmasa da, yine de mezalim için alt kademelerin sorumlu tutulması gerektiğini söylediniz?

Bilirkişi Liman von Sanders: Tehcir için değil, olan korkunç şeyler için.

Avukat v. Gordon: Buna karşı en azından görevimi yerine getirerek Halep azınlık okulları müdürlüğünden elde edilmiş beş adet orijinal telgrafı (Bkz. Ekler s.133 vd., 3, 8, 13, 19 ve 21 nolu telgraflar) sunmak istiyorum.*

* "Andonyan Telgrafları" diye anılan bu telgrafların uydurma olduğu 1983 yılında Şinasi Orel ve Süreyya Yücel tarafından kesin olarak kanıtlandı. (Y.N.)

(Müşavir v. Gordon bu telgrafları Mahkeme kürsüsüne koymak istiyor.)

Bu telgraflardan ikisini, kanıt olarak kabul edilmesi talebiyle okumak istiyorum. Dr. Lepsius bu telgrafları incelemiştir.

Başkan: Bu telgrafları şimdi okursanız kanıt bölümünü öne almış olursunuz.

Avukat v. Gordon: Ama telgraflarda ne yazdığını söylemek zorundayım. Bu beş telgrafta, çocuklar dahil bütün Ermenilerin yakalanma emrini bizzat Talât'ın verdiği görülmektedir. Önce, ana babasına ne olduğunu hatırlayamayacak yaştaki çocuklara bir şey yapılmaması emri verildi. Daha sonra, Mart 1916'da, bu emir sertleştirildi ve yetimhanelerdeki çocukların uzaklaştırılarak yok edilmesi istendi çünkü bu çocuklardan sadece Türkiye'ye zararlı unsurlar çıkabilirdi. Bu telgraflar, İngiliz işgalinden sonra Ermeni delegasyonuna gösterilmiştir ve onları Halep müdürlüğünden bizzat almış olan tanık Andonyan gerçek olduklarını söyleyebilir. Sanığın, Ermenilere uygulanan bu dehşetin sorumlusunun Talât olduğuna yüzeysel olarak değil de, sağlam nedenlere dayanarak ve yüreğinin derinliklerinden inanmasını ben şahsen mümkün ve hatta olası görüyor ve jüri üyelerinin de sanığa inanacaklarını umuyorum. Eğer bu kanaate vardıysanız kanıtları sunma talebimi geri çekebilirim.

Savcı: Bu talebin reddedilmesini rica ederim. Bay Başkan aslında burada Ermenilere yapılan dehşetten Talât'ın sorumlu olup olmadığı konusunda uzun uzadıya açıklamalar yapılmasına izin vermiştir. Ama bu soru anlamlı değildir. Çünkü benim görüşüme göre, sanığın, bu dehşetin sorumlusunun Talât'ın olduğuna inandığından kesinlikle şüphe edilemez. Böylece gerekçe tamamen aydınlatılmıştır. Ben de Talât'ın suçlu olup olmadığı hususunun bu mahkeme salonunda açıklığa kavuşturulmasının kesinlikle mümkün olmayacağı görüşündeyim. Çünkü bunun için tarihi bir yargıya varılması gerekirdi ki, bunun için önümüzde duranlardan daha başka malzemelere ihtiyaç vardır.

Avukat Niemeyer: Talât'ın, sorumlu en yüksek hükümet yetkilisi; sadrazam olduğuna dikkatinizi çekmek isterim. Her şeyi o belirliyordu. Her şeyden Talât sorumluydu; başka türlüsü düşünülemez.

Avukat v. Gordon: Savcılığın bu tavrından ve jürinin izleniminden sonra, benim için zor da olsa, bu dilekçeyi geri çekmek zorundayım. (Bkz. Ek s.133.)

Başkan: Böylece dilekçe halledilmiştir.

Jüri üyesi Ewald: Tanık Bay Balakyan'a bir soru sormak istiyorum. Valiye gittiğinizi söylediniz. Bu bir vali miydi yoksa belediye başkanı mı? Telgraf Talât Paşa'dan mıydı?

Tanık: Elbette. Bunu kendi gözlerimle gördüm.

Avukat v. Gordon: Vali yüksek devlet temsilcisidir, vilayetlerde en yüksek memurdur.

Başkan: Bir kez daha sormak istiyorum; başka tanıkların dinlenmesi talebinden vazgeçiliyor mu?

Avukat Werthauer: Bugün tıbbi bilirkişilerin raporlarının dinlenmesini talep ediyorum.

Bilirkişi Störmer: Beni bugün dinleyebilirseniz size çok müteşekkir olurum. Son derece kısa konuşmayı hedefliyorum.

Avukat Niemeyer: Öyleyse bugün bütün tıbbi bilirkişilerin dinlenmesini talep ediyorum.

Başkan: O halde sanığa, başka tanık dinlenmesini isteyip istemediğini soruyorum.

Sanık: Yazar Aram Andonyan'ın dinlenmesini istiyorum. (Bkz. Ek s.132.)

Başkan: Jüri üyeleri, sizin bu eylemi işlerken Talât Paşa'nm katliamdan sorumlu kişi olduğuna inandığınızı düşünüyor.

Bunun üzerine sanık başka tanık dinlenmemesini kabul etti. (Bkz. Ek 129-133.)

Şimdi tıbbi bilirkişilerin sorgusuna geçilecektir.

Bilirkişi Dr. Robert Störmer, Adli tabip, Yüksek Tıbbi Müşavir, 57 yaşında, Protestan, Berlin'de oturur.

(Daha önce etmiş olduğu ve her zaman geçerli bilirkişi yemini hatırlatıldı)

Bilirkişi Störmer: Baylar, iddia makamı ve sorgu hâkiminin görevlendirmesi üzerine şimdi sunacağım bilirkişi raporumu hazırladım ve bunun için sanığa eski hayatına dair sorular yönelttim, fiziki muayenesini de yaptım. Bütün işler sırasında, bugün burada görev yapmakta olan Ermeni çevirmenden yararlandım.

Sanığın saralı olduğuna ve fiilinde hastalığının önemli bir rol oynadığına inanıyorum.

Şimdi sanığın daha önceki yaşamına ilişkin tespitlerimi kısaca tekrarlamak istiyorum. Sanık, Erzincanlı manifaturacı bir babanın oğludur. Çocukluğu tıbbi açıdan önem taşımamaktadır. Sanık, görgü tanığı olduğu, bugün burada yeterince anlatılan 1915 katliamına kadar ciddi bir hastalık geçirmemiştir. Bana, yürek sarsan bir şekilde ana babasının ve kardeşlerinin öldürüldüğünü anlattı. Bir Türk'ün baltasının kardeşinin kafasına indiği ve ikiye ayırdığı anı, dehşetli bir korkuyla hatırlıyor. Kendisi de yara almış. Çok önemli olmasa da başından yaralanmış, sol kolunda ve dizinde de yara izleri taşıyor. Bu öldürme eylemlerinin korkunç etkisiyle birleşen bedensel yaraları ve çektiği sıkıntılar fikirlerini ve bilincini esir almış. Üç gün boyunca bilinçsizdi ve sonra, üzerinde cesetlerle ve burnunda ceset kokusuyla uyandı. Bunlar onu sonsuza kadar takip edecektir, ruhuna yerleşecektir. Okuduğu her korkunç olayda, özellikle katliamı her hatırlayışında bu ceset kokusunun burnuna dolduğunu söyledi. Bu öyle bir koku ki, kendini ondan asla kurtaramıyor.

Sanık bu katliamdan sonra bir süre orada burada dolaşmış ve dağlarda Kürtlere sığınmıştır. 1916 yılında –tarihini tam hatırlamamaktadır– ilk sara nöbetini geçirdiğini öne sürüyor. Ama bu olayı

tam olarak hatırlayamadığı için konunun üzerine gidilememiştir. 1917 yılında Erzincan'a döndü ve şehri harap bir halde buldu. Ana babasının evi de yerle bir olmuştu. Ve bunları görünce ilk ciddi sara nöbetini geçirdi. Bu nöbeti en ayrıntısına kadar anlatmasını sağladım. Ani bir yorgunluk hissi duymuş, bitkin düşmüş, kendini kaybetmiş. Çaresiz ve ne yapacağını bilmez bir şekilde uyanmış, kendine geldiğinde müthiş bir susuzluk ve sürekli uyuma isteği hissetmiş. Aslında bütün nöbetler benzer şekilde; aşağı yukarı Şema F'ye göre olmuş. Sanık ana babasının viran olmuş evinde yeri kazdığını ve onların sakladığı epeyce miktarda altını çıkardığını söyledi. Bu parayla Avrupa'ya gitmiş. Ama ondan önce, 1918'de, ateşli bir bağırsak hastalığı nedeniyle Tiflis'te hastanede yatmış. Bu, pekâlâ tifüs de olabilirmiş. Ama gerçekten tifüs müydü, bilemem, çünkü hem daha sonra bunu tespit etmek zordur, hem de bir yargıya varmak için sanığın durumunu çok iyi anlatması gerekirdi, ama bunu yapabilecek durumda değildi. Sonra Avrupa'ya yöneldi ve 1920 yılında Paris üzerinden Cenevre'ye ve oradan da Berlin'e geldi. Önce Augsburger Caddesi 51 numarada Bayan Stellbaum'un evinde oturdu ve sonra 1921 yılı başlarında Hardenberg Caddesi 37'ye taşındı. Talât Paşa'yı gözetleme imkânı olup olmadığını tespit etmek amacıyla bu evi bizzat inceledim. Oda zemin kattadır ve oradan Talât Paşa'nın oturduğu evin balkonu gözetlenebilir.

Sanığa nöbetlerin ne kadar sık olduğunu sordum ve her birini ayrıntılarıyla anlattırdım. Nöbetlerin düzensiz aralıklarla geldiğini, aylarca hiç olmazken sonra birkaç hafta arayla tekrar tekrar geldiğini söyledi. Nöbet öncesinde yorgunluk ve baş dönmesi oluyormuş. Paris'te on ay içinde dört kez nöbet geçirmiş, ama durumuna bakarak nöbet geleceğini fark ettiğinden, her seferinde güvenlikli bir yere gitmeyi başarmış ve böylece sokak ortasında çiğnenmekten ya da başka türlü zarara uğramaktan kurtulmuş. Yorgunluktan sonra daima burnuna ceset kokusu geliyormuş. Görenler, bilincini kaybettiğinde sarsılıp titrediğini söylemişler. Sanık, nöbetin gelişi-

ni ve aşamalarını çok iyi hissetmektedir. Eğer nöbet kokuyla başlarsa, arkasından kramp ve çırpınma gelmekte ve kendini kaybetmektedir. Üçüncü aşamada ise, nöbet sonrası etkiler; sancılar ve organlarda ağrılar olmaktadır. Kendini gevşemiş ve yorgun hissetmekte ve bu durum daha sonra yerini susuzluk duygusuna ve derin bir uykuya geçme haline bırakmaktadır. Paris'te bu türden dört nöbet geçirmiş. Cenevre'de hiç geçirmemiş, Berlin'de ise, biri Jerusalemer Caddesi'nde, orada oturan bir tüccarı ararken geçirdiği olmak üzere, birkaç kez olmuş. Kaza metroya yakın olmuş ve bir banka görevlisi onu evine götürüp merdivene bırakmış. Sanık sonra yukarı çıkmış ve ev sahibesi Bayan Stellbaum, ifadesinde de söylediği gibi, onu sarhoş sanmış ve yanağında da bir yara fark etmiştir. Ama sonra sarhoş olmadığı, alkol kokmadığı anlaşılmış. Sonra hemen yatmış ve daha sonra mide bulantısından yakınmıştır.

Bütün bu ayrıntıları burada anlatmam gerekiyordu, çünkü sara hastalığı tanısını bunun üzerine inşa ediyorum. Ayrıca, sanığın bedeni zayıftır; her iki ciğerinde bir tür tüberküloz geçirmiştir. Muayene sırasında sadece ben ve çevirmen olduğumuz ve her şey sakin bir şekilde yapıldığı halde, biz kendisini heyecana sevk edecek hiçbir şey yapmadığımız halde, sanığın bütün vücudu şiddetli bir şekilde titremiştir. Küçük bir odadaydık ve hiç kimse bizi rahatsız etmedi.

Sanığın oldukça canlı refleksleri var. Ama göz kapaklarında refleks yoktur. İdrar tahlili oldukça fazla protein olduğunu göstermiştir.

Bütün bunlar istek ve iradeyi etkileyecek şeyler değildir. Ama bunlar, sanığın bedensel olarak hasta bir insan olduğu yargısını haklı kılmaktadır. Bay çevirmen, benim bütün tıbbi sorularımı sanığa aynen aktarma nezaketini göstermiştir. Bu sayede, sanığın ruhsal durumunu da çok iyi anladığımdan şüphem yoktur. Bütün muayene boyunca, sanık bu katliamdan, gençliğinin mahvedildiğinden, ruhunun altüst oluşundan söz ettiği zaman, söylediklerinin yüreğinin en derinlerinden geldiği izlenimini edindim. Sanığın en ağır sarsıntıyı ruhen geçirdiğini söyleyebilirim. Her iki ev sahibesinin de burada

anlattığı melankolik duruma düştüğü zaman kendini uduna vermesi, karanlığı yeğlemesi, ağır bir ruhsal çöküntü içinde olduğunu göstermektedir. Eğer adil bir karar verilecekse, bunun da dikkate alınması gerekir. Burada söz konusu olan, sanığın sadece dehşet verici olayları ve erkek kardeşinin öldürüldüğünü hatırlaması değil, aynı zamanda çok haklı olarak bizzat kendisiyle ilgili hissettikleridir. Gençliği, insanlığa inancı, adalete inancı tamamen sarsılmıştır.

Benim kesin inancıma göre sanık, zihinsel faaliyetlerini ve ruhsal durumunu etkileyen bir sara hastalığından muzdariptir. Ruhsal alanda sara hastalığının özelliklerinden biri de iradenin ve sebat etmenin direncidir; böyle bir şey başka alanlarda pek sık görülmez. Bir planı tasarlamak, karar almak, en ince ayrıntısına kadar planı hazırlamak ve uygulamak, bu hastalığın özelliklerindendir. Bu tür hastalar kafalarına koyduklarını her koşulda mutlaka uygular. Sanığın, nefret ettiği düşmanını bulmak ve planını en iyi şekilde uygulayabilmek için her türlü yolu ve aracı denemekten geri durmaması bu şekilde açıklanabilir.

Bu fiilin gerçekleştirilmesinde bir olay rol oynamıştır. Sanık, rüyasında tekrar annesini gördüğünü ve rüyalarının sadece bununla dolu olduğunu söylemiştir. Bir keresinde annesi önünde durmuş ve ona şöyle demiştir: "Nasıl yani; sen benim oğlum olmak istiyorsun ve o Talât Paşa Berlin'de ve sen onu öldürmek, öcümü almak için hiçbir şey yapmıyorsun, öyle mi?" Elbette kendime, bir yanılsamanın mı söz konusu olduğunu sordum. Ama onun için böyle değildi. Tehleryan'ın düşüncelerinin en ince farklarını bile aktaran Çevirmen Beyin çevirileri sayesinde, sanığın bir yanılsama yaşamadığını, canlı bir hayal gördüğünü, uyanık durumdayken bir rüya gördüğünü tespit ettim. Bu, sara hastalarında sık olur.

Yani hastalığın sanık üzerinde reddedilmez bir etkisi olduğunu görüyoruz. Ama özgür bir iradenin mümkün olmadığı söylenecekse, fiille hastalık arasında doğrudan bir ilişkinin kurulması gerekir. Ama ben böyle bir şey bulamam. Bununla birlikte, hastalığın, bü-

tün kişiliğini ruhsal açıdan etkilediğini ve amacına ulaşmasında onu daha inatçı ve sebatkâr yaptığını kabul ederim. Ancak, özgür iradenin mevcut olmaması söz konusu değildir, çünkü olayın meydana geldiği 15 Mart günü öğleden önce saat 11'de sanık ne sara nöbeti geçirmişti ne de böyle bir nöbetin yan etkileri altındaydı. Ayrıca, bütün muayene boyunca böyle bir konudan bahsedilmedi ve bu yönde yaptığım bütün girişimler de sonuçsuz kaldı. Sanığın olay günü ruhsal olarak çok gergin olduğunu, iç dünyasında çöküntü yaşadığını, cesaretini toplamak için konyak içtiğini reddetmiyorum. Odasından gözetledikten sonra, silahı kapıp sokağa fırladı. Onun Talât Paşa olduğundan tamamen emin olduğunu ama onu arkadan vurduğunu, ona önden yaklaşsaydı Talât Paşa'nın dikkatli davranacağını, tabancayı göreceğini ve böylece suikastın sonuçsuz kalacağını bana açıkça anlatmıştır. "Bu nedenle onun çevresinden dolaştım" dedi bana. Üstündekileri dikkatli bir şekilde incelemiş ve şapkayla palto arasında bir yere kurşunu sıkmış. İşte bu noktada, uzun bir zamandır hazırlanan bir kararın uygulamasını gördüm. 15 Mart günü öğleden önce, sara hastalığıyla yakın ilişkili bir şeyin söz konusu olduğunu gösteren bir işaret olmadığı için, Ermenistan'da yaşadığı o korkunç olayların eylem üzerinde reddedilmez bir etkisi olmasına rağmen, bu etkinin sanığın özgür iradesini devre dışı bırakacak ölçüde olmadığı sonucuna vardım.

Başkan: Sanık, gözünün önünde beliren resimlerin çok canlı olduğunu kabul ediyor mu?

Sanık: Sanki cesetler gerçekten canlı imişler gibi gözümün önüne geldi.

Başkan: Eylemi yaparken bilinçli hareket etmediğinizi mi iddia etmek istiyorsunuz?

Sanık: Talât Paşa'yı evden çıkarken gördüğümde annemin bana söylediklerini hatırladım.

Avukat v. Gordon: Sanık eylemi tasarlayarak yaptığını reddetmek mi istiyor?

Başkan: Evet. Çevirmen beyden, bilirkişinin kendisini eylemden sorumlu tuttuğunu sanığa aktarmasını rica ediyorum. (Yapıldı.)

Avukat v. Gordon: Sanık, çok konyak içtiğini itiraf etti mi?

Bilirkişi Störmer: Hayır itiraf etmedi. Bu sadece ev sahibesi Bayan Dittmann tarafından söylendi.

Bir jüri üyesi: Yaşadıklarının korkunç görüntüsü yüzünden belki düşüncelerinde bir kopuş meydana gelmiş ve hastalıklı bir duruma düşmüş olabilir mi?

Bilirkişi Störmer: Bütün bunları kendi kendime sordum. O gün, eylemi yapma fırsatı doğunca, sanık elbette çok anlaşılır bir telkinin etkisine girmişti. Ne var ki, psikiyatrideki anlamında bir yanılsama söz konusu değildi.

Avukat Werthauer: Ama o sabah bir sara nöbeti gelmiş olsaydı da bu görüşte mi olurdunuz?

Bilirkişi Störmer: Bu yönde araştırma yapmak için her şeyi denedim. O gece kötü uyuyup uyumadığını, gece çok terleyip terlemediğini sordum.

Avukat Werthauer: Benim sorum bu değildi. Sanığın o gece sara nöbeti geçirdiği belgesiyle kanıtlanabilseydi, sizin görüşünüze göre yine de eyleminden sorumlu tutulabilir miydi?

Bilirkişi Störmer: Eğer sara nöbeti geçirmiş olsaydı, iradesi elbette daha fazla etkilenmiş olurdu, ama yine de özgür iradenin yokluğu söz konusu olmazdı.

Bir jüri üyesi: Sanığın o gece bir sara nöbeti geçirdiğini bilmemesi mümkün değil midir?

Bilirkişi Störmer: Elbette mümkün. Akıl hastanesinde böyle şeyler yaşıyoruz, hasta bunu bilmiyor.

Başkan: Yani sara hastalığında da olabilir?

Hâkim Dr. Lachs: Nöbetler arasındaki dönemlerde sorumluluğu yok ya da çok sınırlı mı saymak gerekir?

Bilirkişi Störmer: Evet, sınırlı. Yıllar önce bir ağır ceza davasında bu soru bana sorulduğunda, şöyle bir karşılaştırma yaptım: Sara

hastasını bir yanardağa benzetiyorum. Çırpınışlarıyla, tam bilinç kaybıyla, ağlamalarıyla ve sağa sola savrulmalarıyla sara nöbeti bir yanardağın kabarması gibidir. Saranın kötü yanının göründüğü umutsuzluk aşaması ise yanardağın iki patlama arasındaki durumuna benzer. Daha iyi bir benzetme bilmiyorum.

Hâkim Dr. Lachs: Bir sara hastası nöbetler dışında ruhsal olarak zor durumda değil midir?

Bilirkişi Störmer: Çok ender. Hastaların en çok beşte birinde nöbetler zihinsel bozukluğa yol açar.

Hâkim Dr. Lachs: Ama siz biraz önce belli ruhsal sarsıntıların olduğunu söylediniz ve ruhun acı çektiğini belirttiniz.

Başkan: Bay Bilirkişi bunu söyledi, ama 15 Mart 1921 için bundan bir sonuç çıkarmıyor.

Avukat Werthauer: Bizim için belirleyici olan sadece ruhsal saradır.

Avukat Niemeyer: Olay anındaki ruhsal durumunun nasıl olduğunu Bay Bilirkişi söyleyemez.

***

Bilirkişi Dr. Hugo Liepmann, Tıbbi Müşavir, Üniversitede fahri öğretim üyesi, 58 yaşında, Berlin'de oturur.

Bilirkişi yemininden sonra:

Bilirkişi raporumu bugünkü duruşmaya ve geçen hafta cezaevinde sanıkla ilgili olarak yaptığım üç araştırmaya dayandırıyorum.

Hemen söylemek isterim ki, sanık ender görülen bir dürüstlük içindeydi, hiçbir şeyi örtbas etmedi, herhangi bir poz da takınmadı. Üstelik çok çekingen. Belli bir umursamazlık içinde ve ne olacaksa olsun; artık hayatla bir ilgisi olmadığını anlatmak istiyor. Ama bütün bunlar ondan ortalığa taşmıyordu; ondan bir şeyler öğrenmek için sürekli deşmek gerekiyordu.

Burada söz konusu olan, bir delinin işlediği fiil değildir ve hatta bir sara hastasının bilinçsizliği sırasında işlediği bir fiil de değildir.

Böyle bir ihtimal kesinlikle yoktur. Sara kavramının sanığın ruhsal hayatını anlamamıza yarayacak sihirli kelime olduğuna inanmıyorum. Bundan ziyade, genel olarak psiko-patoloji denen, daha az bilinen bir alana bakmak gerekmektedir. Bu alana bakarken durumu meslektaşım Bay Störmer'den farklı gördüğümü de söylemeliyim.

Burada söz konusu olan, yetenekli bir kişinin geçirdiği ağır ruhsal sarsıntının etkileri ve "baskın fikir" meselesidir.

Güçlü bir kişi, sarsıcı bir şey; utanç verici, hayal kırıklığı yaratan bir şey yaşarsa, içinde bir öfke birikir ve patlar. Bazılarında bu durum sekiz günde geçer, bazılarında aylar sonra. Ama her halükârda diner.

Ancak, daha hassas karakterler vardır ve yaşadıkları o korkunç olaylar onları raydan çıkarır ve olay yatışmaz, tersine uğursuz bir şekilde ruhlarına kazınıp kalır. Böyle bir olayın hatırlanması "baskın fikir" diye adlandırılır. Bu fikir, insanı sürekli meşgul eder, sürekli deşer, yavaş yavaş esir alır, ona hâkim olur, sürekli orada hazırdır ve insanı sık sık kendi dediğini yapmaya zorlar. Şimdi, Tehleryan'ın da böyle baskın bir fikrin etkisi altında olduğunu, yaşadığı korkunç şeylerin hatırasından kurtulamadığını ayrıntılarıyla kanıtlayacağım. Önce şunu belirtmeliyim ki, ailesinin yaşadığı korkunç olaylar onun raydan çıkmasına sebep olmuştur. Ruhsal olarak ağır bir şekilde yaralanmıştır ve bu yara, onun bir daha ruhsal dengesini bulmasını engellemiştir. Düşünün ki, 17 yaşında bir adam olağan hayatın yörüngesinden çıkarılmıştır. Ondan sonraki altı yıl –1915'ten 1921'e kadar– huzursuz, köksüz göçebe hayatı yaşamıştır. Kürtlerin yanındaydı, sonra uzun süre belli bir işi olmaksızın Tiflis'te. Bir şeyler öğrenmeye çalışıyordu. Ama kendini toparlayamadığını söyledi. Yeniden memleketine gitti, yeniden Tiflis'e, sonra İstanbul'a. Sonra Selanik'e, Paris'e, Berlin'e. Huzursuz, belli bir işi olmadan yaşadı ve "Hiçbir şeyi toparlayıp biriktiremedim, hafızam tükendi" diyorsa, ona inanmalıyız. Onun hem duygusal hayatını hem de zihinsel hayatını etkileyen bir ruhsal hastalığın söz konusu olduğunu kabul

edebiliriz. Ama her şeyden önce, bu fikrin, bu baskın fikrin esiri olmuştu. Yanında birisi olduğu zaman, arkadaş çevresi içinde olduğu zaman bu feci olayları geçici olarak unuttuğunu, ama yalnızken hatıraların yeniden ortaya çıktığını ve onu ruhen olumsuz etkilediğini söylediği zaman ona inanıyorum. Ve inanıyorum ki, bu hatıralar canlılığını, onun gördüğüne inandığı hayallerden ve duyduğuna inandığı akrabalarının cesetlerinin kokusundan alıyor.

Ama bu hayallerin ne kadar canlı olduğuna çok da önem vermiyorum. Son on yılda yapılan araştırmalar, ağır akıl hastalarındaki yanılsamaların her zaman çok canlı bir karaktere sahip olmadığını göstermiştir. Daha önemli olan, bunların ruhsal durum üzerindeki etkileridir.

Bu ruhsal sarsmtıların sanık üzerindeki diğer etkileri nelerdir? Nöbetlerdir. Bu nöbetleri çok kesin olarak "sara" diye kabul edemem; öyle de olabilir. Dil ve dudak ısırma gibi gerçek sara nöbetinin bazı işaretleri sanıkta görülmemektedir. İdrar kaçırma da olmamış. Sara hastalığında genellikle görüldüğü gibi kendini kanatıncaya kadar dövmemiştir.

Benim görüşüme göre bunlar sara nöbeti değil, psikasteni nöbetleriydi.

Bu nöbetler, beyindeki fiziki bir hastalık sonucu değil, ruhsal sarsıntı sonucu olan nöbetlerdir. İki durum, psikasteni nöbetinin söz konusu olduğunu, hiç şüpheye yer bırakmayacak şekilde göstermektedir. Buna konuşmamın sonunda değineceğim.

Dolayısıyla ben meslektaşım Bay Störmer gibi, sanıkta iki şeyin; bedensel bir sara ile ruhsal hayatın yan yana gittiği sonucuna varmıyorum. Tersine, bu nöbetler kuvvetli ruhsal sarsıntıların ifadesidir, psikasteni nöbetleridir ve bunlar şiddetli ruhsal yaralanmaların bir ifadesi olduğu için önem taşımaktadır.

Şimdi: Geçmişle ilgili bütün hatıralar sanıkta böyle baskın olduğuna göre, bu hatıralar bütün diğer düşünce ve duyguları bir kenara attığına göre, aynı fikrin başka bir tezahürü; yani annenin görün-

mesi, özel bir öneme sahiptir. Fiiliyle ilgili olarak kendisini konuşturmaya çalıştığımız sırada, Tehleryan'a, kendi işini bizzat görme, öldürme, hâkim rolü oynama konusunda kendinde bir hak görüp görmediği sorusunu sorduk. Sürekli aynı şeyi söyledi: Bunu ona annesi dikte etmişti ve bu durum kendisi için meseleyi bitirmişti. Hıristiyanlığının onu engelleyip engellemediğini sordum, Hıristiyanlığın öldürmemeyi emrettiğini bildiğini, ama annesinin ruhu ona göründükten sonra doğru yolda olduğuna inandığını söyledi. Yani, annesinin ona görünmesi onun için her şeyin üstündeydi ve bütün diğer tartışmaları bitirdi.

Bütün bunlardan sonra şunu söylemeliyim: Bir psikopat, ruhsal durumunun baskısı altında hareket etmiştir. Bazı hastalıklı anları onu baskı altına aldı ve özgür iradesini önemli ölçüde sınırlandırdı.

"Baskı" diyorum, "zorlama" demiyorum.

En azından kendi adıma şu sonuca varıyorum (bu çok zor, adım adım ulaşılan bir karardır): Özgür iradesi önemli ölçüde sınırlanmıştı. Tehleryan, psikasteni nöbetleri ve baskın fikirleriyle bir psikopattır. –Cezai ehliyetinin sınırlılığına ilişkin ceza kanunu maddesinin uygulanması talebi ne yazık ki henüz ulaşmadı, yoldadır.– Şimdi sonuca geliyorum: Sanık psikopat olduğu ve baskın fikirlerin etkisi altında bulunduğu için "cezai ehliyeti sınırlıdır".

Ama tanıkların da burada anlattığı gibi, sanığın bütün hareketlerine baktığımda, bana cezai ehliyetten tamamen yoksun gibi, kaçıp kurtulamayacağı bir zorlamanın altındaymış gibi görünmüyor. Dolayısıyla bence 51. madde kapsamına girmemekle birlikte ona yakın bir yerdedir; üzerindeki baskıya direnmek için özel ahlaki çabalara ve mücadeleye ihtiyacı vardır.

"Tasarlayarak" mı hareket etmiştir? Hukuki bir konuda bir kanaat belirtmekten kaçınıyorum. Bununla birlikte, kendimi, sanığın nasıl bir durumda olduğunu belirtmekle yükümlü buluyorum. Ve şunu söylemeliyim: Baskın fikirli bütün hastalar –Psikiyatr Wernicke bu konuya dikkat çektiğinden beri- çok araştırılmıştır. Söz konu-

su fikrin ortaya çıkması her zaman dùyguları şiddetle tahrik eden bir şeye bağlıdır. Kabul etmeliyim ki, katliam görüntüleri gözünün önüne geldiği ve Talât'la ilgili düşünceleri tekrar ortaya çıktığı zaman, sanık bir acı fırtınasına kapılır ve artık nedenleri ve sonuçları soğukkanlı bir şekilde tartmak denen şey mümkün olmaz.

Şimdi fark ettim: Hastalığın heyecan sarası olduğu –yani aslında sara değil, psikasteni nöbetleri olduğu– konusunda neden bu kadar ısrarlı olduğumu açıklamadım. Birinci nöbet, babasının evini ziyaretinden, harabeleri gördükten sonra geçirdiği ruhsal sarsıntı sonucu olmuş. Yani büyük bir ruhsal olaydan sonra. Ayrıca, her nöbetin katliam görüntüleri ve ceset kokuları ardından geldiğini söylemiştir. Yani nöbetler hep heyecan dolu olayların hatırlanmasından sonra meydana gelmiştir. Özellikle bu nedenle "heyecan sarası"; yani psikasteni nöbetlerinin söz konusu olduğunu düşünüyorum.

Koku sanrıları da gerçek sarada olduğu gibi uyarıcı belirti anlamına gelmez.

***

Bilirkişi Prof. Dr. Richard Cassirer, 43 yaşında, Yahudi.

Bilirkişi, bilirkişi yeminini etti.

Bilirkişi raporumu, olaydan önce, Şubat ayında sanığı iki kez muayene etmem sebebiyle ve bugün bu duruşmada edindiğim izlenimlere dayanarak veriyorum. Sanığı son muayeneyle bugünkü duruşma arasında hiç görmedim. Sanık ilk olarak 5 Şubat'ta ve ikinci olarak 18 Şubat'ta muayeneye geldi ve bir çevirmen aracılığıyla hastalığına ilişkin şikâyetlerini anlattı. Sağlıklı bir aileden geliyor ve ailesinde sara hastalığı bulunmuyor. Bana olağanüstü ruhsal sıkıntılarından pek söz etmedi. İlk nöbeti 1917 yılında, ikinciyi bir yıl sonra geçirdiğini, her üç-dört ayda bir nöbet geldiğini, gittikçe daha da sıklaştığını ve bu nedenle bana geldiğini söyledi.

Önce bir huzursuzluk duyduğunu, titrediğini ve berbat bir ceset kokusu duyduğunu ve sonra bilincini kaybettiğini anlattı. Bu birkaç dakika sürüyor ve sonra yorgun düşüyordu. Başından itibaren ısrar-

la, asla dilini ısırmadığını, idrar kaçırmadığını belirtti. Ve bu durumdayken ağzından köpük geldiğini ona söylediklerini anlattı. Yaptığım muayene, sinir sistemiyle ilgili herhangi bir nesnel sonuç vermedi. Sinirler önemli ölçüde kasılmıştı. İdrarda kan muayenesi de yaptım, ama sonuç olumsuzdu. Bu kısa muayeneden sonra, şikâyetlerine dayanarak; nöbetlerin sıklaşmasından ve berbat bir koku duyduğundan hareketle, ki bunlar gerçek sarada sıkça görülür, gerçek sara olabileceğini tahmin ettim ve bu tanıyı koydum. Yanılmıyorsam sanığa onun zihinsel faaliyetini engelleyecek bir ilaç verdim. Ama daha bundan önce yorgun düştü ve kısmen bu nedenle randevusunu iptal etti.

Bugün burada, duruşmada duyduklarımdan sonra, muayenehanemde yaptığım muayene sonucu koyduğum gerçek sara tanısında ısrar edemem. Ben de şimdi gerçek bir sara hastalığının; bedensel bir saranın değil, daha çok hastanın ruhsal hayatıyla yakından ilgili nöbetlerin söz konu olduğu yolundaki görüşe eğilim duyuyorum. Savaş nedeniyle bu tür nöbetlerin özelliklerini daha yakından gördük, tanıdık. Olağanüstü yoğun ruhsal heyecanların yetenekli ve sinirli insanlarda, psikasteni ya da heyecan sarası nöbeti dediğimiz böyle nöbetlere yol açtığını gördük.

Ben de Tıbbi Müşavir Bay Liepmann'la aynı nedenlerle sanığın hastalığının heyecan sarası olduğu sonucuna varıyorum. En önemli neden, bütün psikolojik kişiliğinin hastalıklı bir şekilde değişmiş olmasıdır. Psikolojisinin böyle hastalıklı değişimi, hastada sadece bu nöbetleri ortaya çıkarmakla kalmamıştır ve nöbet dışındaki zamanlarda da açıkça görülmektedir. Bu ruhsal dengesizlik zemininde anormal psikolojik görüntüler ortaya çıkmıştır; burada bize anlatıldığı gibi, en başta annenin hayali olmak üzere. Burada söz konusu olan, hiç şüphesiz gerçek sanrı değil, tam uyanık olmayan bilincin hayallerle bulanmasıdır. Ruh halindeki anormallikler; tanıklardan dinlediğimiz gibi, sanığın içinde bulunduğu sürekli sıkıntılı durum vb. de bunun bir parçasıdır. Sanık şu sözleriyle çok tipik bir

açıklamada bulunmuştur: Kötü olduğum zaman annemin görüntüsü geliyor karşıma. Yani, yorgun olduğu zaman, durumu çok kötü olduğu zaman, gergin olduğu zaman, düşünce ve duygularıyla dolu olduğu zaman annesinin resmi beliriyor. Annesinin görünmesi durumu, tamamen psikopatça bir durumdur.

Ben de sanığın ciddi bir psikopat haline geldiği sonucuna varıyorum. Bir insanın yaşayabileceği en ağır ruhsal sarsıntıların etkisiyle psikopat olmuştur ve bu psikopatlık kendini psikasteni ve heyecan sarası nöbetleri şeklinde göstermiştir. Bu hastalık, kendi başına, ruhsal dengenin çok ciddi bir şekilde bozulduğunun bir işaretidir. Bu fiile götüren olaylar işte bu zeminde gelişmiştir: Sanık ana babasının katilinin karşısına çıkmış, ondan öç alma düşüncesine sarılmıştır. Bu ağır ruhsal bozukluk, sağlıklı bir insanı böyle bir eylemden alıkoyacak olan iradede bir dizi zaafa yol açmıştır. Çok ağır hayaller, sahte görüntüler sanığı etkilemiştir. Böylece ben de şu sonuca varıyorum: Sanıkta böyle bir fiili işleme düşüncesini yaratan normal güdülerin yanı sıra, bunu gerçekleştirmesini mümkün kılan patolojik güdüler de mevcuttur. Eğer normal bir ket vurma iradesi mevcut olsaydı, bu fiil de işlenmeyecekti. Ben de bir bilinçsizlik durumunun kesinlikle söz konusu olmadığını düşünüyorum.

Sanığın bu eylemi yapmasında çok hastalıklı anlarının önemli bir rol oynadığı kanısındayım. Ancak ben de cezai ehliyetin tamamen kaldırılmasını gerektiren 51. maddenin uygulanmasını gerektirecek bir durum olduğunu iddia etmek istemiyorum. Ama sanık bu duruma çok yakın bir yerde durmaktadır ve bu iki durum arasındaki sınır biz psikiyatrlar için çok da keskin ve belirgin değildir.

Avukat Werthauer: Sanığın bilinçli özgür iradesiyle hareket ettiği konusunda bir nedene dayanan şüpheniz var mı?

Bilirkişi Cassirer: İradesinin tamamen devre dışı olmadığından şüphem yok.

Avukat Werthauer: Yani irade dışı olmadığından hiç şüpheniz yok?

Bilirkişi Cassirer: İradesinin tamamen devre dışı olmadığını düşünüyorum.

Avukat Werthauer: Sadece şunu sormak istiyorum: Tıbbi olarak şüphe var mıdır?

Bilirkişi Cassirer: Hayır.

Avukat Werthauer: Başka deyişle, özgür iradenin mevcut olduğu konusunda şüphe yoktur.

Avukat Niemeyer: Birinci bilirkişiye sorduğum soruyu bu bilirkişiye de sorabilir miyim: Eylem anında durumun nasıl olduğu bilinebilir mi?

Bilirkişi Cassirer: Bu bilinemez, sadece tahmin edilebilir.

***

Bilirkişi Prof. Dr. Edmund Forster, Berlin Üniversitesi Sinir Hastalıkları Kliniği Başhekim Yardımcısı ve Başhekim Prof. Dr. Bonhöffer'in vekili, 42 yaşında, Protestan.

Bilirkişi yemininden sonra:

Tıbbi Müşavir Prof. Dr. Liepmann ve Prof. Dr. Cassirer'in bilirkişi raporlarına esas olarak katılıyorum. Her ikisi de bu alanda otoritedir. Bununla birlikte, birkaç noktanın daha aydınlatılması gerektiğini düşünüyorum. Sanığın neler çektiğini duyunca, insan ister istemez, katil olarak gördüğü Talât'ı öldürmesi gerektiği duygusuna kapılıyor. Şimdi birinci soru: Normal bir insan da bunu yapar mıydı? Normal bir insan da katili öldürebilirdi, ama bu düşüncenin eyleme dönüştürülme şekli herhalde çok farklı olurdu. Nitekim, aynı şeyleri yaşamış ve belki de aynı intikam duygularına sahip başka Ermeniler bu suçu işlemediler. Elbette eylemin kendisi sanığın hasta olduğunu kanıtlamaz.

İkinci soru: Böylesine en kötü şeyleri yaşamış bir insan mutlaka ruhsal hasta olmak zorunda mıdır? Hayır. Belki de bu konuda en iyi yargıya ben varabilirim, çünkü savaş sırasında tehlikeli bölgelerde

bulundum. Tecrübeler, bir insanın, akıl hastası olmadan pek çok kötü olaya dayanabildiğini göstermektedir. Belki uzman olmayan kişilere inanılmaz gelecektir, ama nesnel istatistikler ruhsal hastalıkların savaş sırasında artmadığını göstermektedir. Sadece psikopat eğilimli insanlarda savaş yüzünden hastalık işaretleri daha fazla görülmüştür. Benden önceki bilirkişi gibi ben de sanığın kesinlikle psikopat bir kişiliğe sahip olduğu görüşündeyim. Bu nedenle, yaşadığı çok kötü şeylere patolojik reaksiyonlar göstermiştir. Prof. Liepmann ve Prof. Cassirer gibi ben de gerçek bir sara hastalığının değil, heyecan sarasının söz konusu olduğunu düşünüyorum. Yaptığım iki ayrıntılı muayene ve tanık ifadelerinin sonucunda, nöbetlerde sadece heyecan sarasının söz konusu olabileceği kanısına vardım. Sanık o kışkırtıcı görüntülerden önce nöbet geçirmemiştir. Şimdi çok net bir biçimde anlatıyor: Yaşadığı o korkunç olayların görüntüsü gözünün önüne geldiği zaman cesetleri de görmekte ve ceset kokusu almaktadır. Sonra nöbet geliyor ama sarada olduğu gibi çığlık atma ya da kramplar olmuyor, sadece titriyor. Yani bağırmak yerine inleme ve arkasından baygınlık. Bu nöbetlerin işleyişi şöyle: Yaşadığı o dehşeti tekrar öyle canlı yaşıyor ki, bayılıyor. Gerçekte yaşadığı şeyler gözünün önünde öyle canlı beliriyor ki, gerçektekiyle aynı etkiyi yaratıyor. Aç bir insanın biftek düşündüğü zaman ağzından su akması gibi bir şey. Gerçekte biftek yediği zaman olanlar, onu düşündüğü zaman da aynen meydana gelmektedir.

Ne var ki, böyle korkunç olayları yaşamak zorunda kalan herkes böyle nöbetler geçirmez. Sadece patolojik yapısı olan bir insan geçirir. Ve sadece psikolojisi hasta olan bir insanda, böyle hatıralarla, böyle baskın fikirlerle karakter değişikliği olur. Ben de Prof. Liepmann gibi, bu baskın fikirler yüzünden sanıkta, dâhi Alman psikiyatr Karl Wernicke'nin tanımladığı anlamda bir kişilik değişikliği olduğu görüşündeyim. Baskın fikir temelinde bir psikoz düşü-

nüldüğünde, göz önüne öncelikle mızmız bir kişi gelir. Bilgisiz bir kişi, mızmızlığın ne kadar hastalıklı bir şey olduğunu; kendi hakkını aramak için sürekli yeni aşağılanmalardan yakındığım kolayca görür. Sanıktaki baskın fikirler farklıdır. Artık "adalet" bulamamaktadır. Aile bireyleri ölüdür. Bana, hayatın artık onun için hiçbir anlamı olmadığını söyledi. Ona, evlenebileceğini, bir meslek sahibi olabileceğini söyledim. Cevabı "ne için evlenecekmişim" oldu. Adalet bulmak istemiyordu. Öç almak istemiyordu, ama tekrar tekrar patolojik hayallerinin; annesinin talebinin zorlamasıyla karşılaşıyordu. Bu eylem onun karakterine aykırı olduğu için sürekli yalpalıyordu. Sürekli şöyle diyordu: "Ben katil değilim ama annem bunu yapmam gerektiğini söyledi." Böylece bütün kişiliği değişti.

Burada patolojik bir kişiliğin söz konusu olduğundan şüphem yok. Hayali olarak vurgulanan olaylar bu kişiliği marazi bir şekilde etkilemiş ve bunun sonucu olarak bu suç işlenmiştir.

Şimdi şu soru sorulacaktır: 51. maddenin koşulları geçerli midir? Hastalıklı güdülerin mevcut olduğu kesindir.

Baskın fikirler sonucu ortaya çıkan psikozlarda, "akıl hastası mı, değil mi?" sorusuna evet ya da hayırla cevap verilemez.

Her fanatik, güçlü bir fikrin girdabına kapılmış her insan, bir nebze baskın fikirden muzdarip bir psikopattır. Ancak, buradaki durum sözünü ettiğimiz akıl hastalığıyla farklılıklar göstermektedir.

Sanıktaki patolojik değişiklik öylesine şiddetlidir ki, 51. maddenin koşulları geçerli olabilir mi? şeklindeki soruya evet ya da hayır diye cevap vermek çok zordur. Bu, sınırı nerede çekmek istediğinize bağlıdır. Ben 51. maddenin sınırlarını çok dar tutma eğilimindeyim, çünkü kanun, özgür iradenin kesinlikle olmamasını şart koşmaktadır. Önümüzdeki olayda, baskın fikirlerin sanık üzerinde öylesine hastalıklı etkilerini gördük ki, 51. maddenin üstünün kolayca çizilemeyeceği söylenmelidir. Hatta ben, özgür iradesinin olmadığını söyleme eğilimindeyim.

Soru: Gerekçeli bir şüpheniz var mı? Böyle bir soru uygun düşmez. Hastalıkla ilgili olarak kesinlikle bir şüphem yoktur. Tıbbi kanaatlerimi hukuki şekle nasıl uyduracağım konusunda şüphelerim var. Ama bu nihayet benim meselem değildir. Bu daha çok jüri üyelerinin meselesidir; benim tıbbi kanaatimi hukuki ifadeler ve sorularla nasıl birleştirecekleri onların meselesidir.

Avukat v. Gordon: Bir soru: Bu eylemle sanığın bir patlama yaşamış olmasını ve sonuç olarak bundan böyle bu saranın, bu heyecan sarasının kaybolmasını, hiç nöbet gelmemesini, yani hastalığın bir şekilde bitmesini ihtimal dahilinde görüyor musunuz?

Bilirkişi Forster: Sanmıyorum. En azından, önceden kesin bir şey söylenemez. Ama tecrübeler bu tür baskın fikirlerin ancak o kişi tamamen farklı bir çevreye girdiği zaman; artık baskın fikirlerin nedenleriyle hiçbir teması olmadığı zaman kesildiğini göstermektedir. Örneğin, Berlin'de bir eylem yapmış kişi sonra Güney Amerika'ya göç eder ve orada belki tarımla uğraşırsa yavaş yavaş unutabilir. Ama eski bir tanıdık ortaya çıktığı ve eski şeylere dokunduğu anda yeniden eski duruma gelecektir.

***

Bilirkişi Dr. Bruno Haake, sinir hastalıkları uzmanı, Schöneberg'de oturur.

Bilirkişi yemininden sonra:

Burada sunulan ayrıntılı bilirkişi raporlarından sonra çok kısa konuşabilirim. Sanığı bu yılın 4 Şubat günü muayenehanemde gördüm. Yanında burada Bay Apélyan olarak yeniden tanıdığım bir bey vardı. O zamanlar hastalığın sara olduğu izlenimini edinmiş ve kayıtlara da öyle geçmiştim. Ama bugün ben de, ruhsal sarsıntının etkisiyle ortaya çıkan heyecan sarasının söz konusu olduğu görüşündeyim. Burada belirtmek isterim ki, sanık gibi bu tür hayallerin zorlaması altındaki bir heyecan sarası hastası benim görüşüme gö-

re özgür irade sahibi değildir. Benden önce konuşan beyden biraz daha ileriye giderek özgür irade söz konusu değil miydi sorusuna evet cevabını vermek istiyorum.

Tıbbi bilirkişilere başka soru sormaya gerek yoktur.

Fransızca çevirmeni, Berlin Friedenau'da oturan bilirkişi Prof. Pfeffer'in sorgusundan vazgeçildi.

Başkan: Belki genel olarak başka kanıt toplanmasından feragat edileceği yolunda bir açıklama yapılabilir mi?

Avukat Werthauer: İmparatorluk Mahkemesi'nin bizim için yetkili olan iki numaralı ceza mahkemesi, genel bir feragat belirtildiği zaman reddedilmiş olanlar da dahil daha önceki bütün dilekçelerin ortadan kalkacağı görüşündedir. Dolayısıyla, genel bir feragat dilekçesi asla vermem; sadece bazı durumlarda, kanıta bakarak feragat etmem söz konusu olabilir.

Avukat v. Gordon: Buna katılıyorum.

Sanık: Aynı görüşteyim.

Bunun üzerine duruşma Perşembe* günü saat 9'a ertelendi.

* Duruşma tutanağında yanlışlıkla perşembe denmiş, 3 Haziran 1921 Cuma günüdür. (Ç.N.)

İKİNCİ DURUŞMA GÜNÜ

3 Haziran 1921, Cuma, sabah, saat 9.00

Bölge Mahkemesi Başhâkimi Dr. Lehmberg saat 9.15'te oturumu açtı.

Başkan: Duruşmaya devam ediyoruz. Bir karara varmak için gerekli olan kişiler duruşmada hazır bulunuyor.

İddianamede belirtilen kanıtların incelenmesi tamamlanmış ve davanın tarafları bir bölümünden feragat etmiştir.

Bu durumda, kanıtların incelenmesi aşamasının sonunda, tarafımdan hazırlanmış soruların okunmasına geçiyorum:

1. Sanık Salomon Tehleryan, 15 Mart 1921 günü Charlottenburg'da bir kişiyi; Talât Paşa'yı kasten öldürmekten suçlu mudur?

Bu, öldürme eylemine ilişkin bir sorudur. Cinayete ilişkin soru 2 numaralı soruyla ifade edilmektedir. Eğer 1. soruya evet cevabı verilirse bu soru da cevaplandırılmalıdır:

2. Sanık öldürme eylemini tasarlayarak mı yapmıştır?

Eğer birinci soruya evet ve ikinci soruya hayır cevabı verildi ise şimdi 3. soru geliyor:

3. Hafifletici sebepler var mıdır?

Bu soruların genişletilmesi talebi var mıdır? Eğer böyle bir şey yoksa, sözü Birinci Savcı'ya veriyorum.

Avukat v. Gordon: Bizim tarafımızdan belirtilen tanıkların hepsi geldi. Bunlara, sorgularından feragat edildiğinin bir şekilde resmi olarak bildirilmesi gerekir. Ayrıca, sanığın kişisel ve ailevi du-

rumu üzerine ifade vermesi gereken Bay Vosganyan da Sırbistan'dan gelmiş bulunuyor. Ancak, sanırım bütün jüri üyesi beyler sanıkla ilgili bilgilerin doğru olduğu kanaatine varmıştır. Dahası, mahkemeye davet ettiğimiz, olay yerinde fotoğraf çekmiş olan tanık Armin T. Wegner'in de hazır olduğu bana bildirilmiştir. Ancak sanırım, sizin anlayışımızla söylersem, başka bir şeye ihtiyacımız yoktur; bilmemiz gerekenleri biliyoruz.

Bir jüri üyesi: Bay Başkan, bir soru: Seyirciler arasında bulunan bir Hintli şöyle dedi: Bütün bu kavgaların ve cinayetlerin kaynağı ekonomik değil dinseldir.

Başkan: Baylar, fiille doğrudan bir ilişkisi olmasa da, nedenleri derinlemesine inceleyebilmek amacıyla ve yaşanmış o korkunç olayların yarattığı etkileri açıklığa kavuşturmak ve burada bütün bunların ifade edilmesi için geniş bir imkân tanıdım. Ve sanırım bugün artık bu konu üzerinde durmamıza gerek yoktur.

Avukat v. Gordon: Jüri üyesi beylerin böyle bir isteği varsa bunu karşılamak gerekir. Bilirkişi olarak Bay Dr. Lepsius'a söz verilmesini talep ediyorum.

Başkan: Bay Dr. Lepsius düşüncelerini ayrıntılı olarak anlattı.

Bir jüri üyesi: Genel olarak tam manasıyla kanaat oluşturduk, ama sadece bu konuda bir açıklama isterdim.

Başkan: Bence konuyla ilgili olmayan böyle bir noktada kanıt toplama aşamasına dönülmesine izin vermek istemiyorum.

Avukat v. Gordon: Yabancıların şu ya da bu jüri üyesiyle bu konuyu konuştuklarını duyduk ve bir jüri üyesi bu konuda açıklama istiyorsa bunun yapılmasına izin vermek gerekir.

Başkan: Dinsel bir güdü ya da başka bir güdü. Tanıklardan biri, olanların Türkiye devleti için bir zorunluluğun sonucu olduğunu söyledi. Önümüzdeki olay için böyle bir şeye ihtiyacımız yok.

Avukat v. Gordon: Ama belki bu konuda ben bir şey söyleyebilir miyim?

Başkan: Lütfen bu noktayı son konuşmanıza bırakın Saym Müşavir. Bugün gelen tanıklara teşekkür ederim. Davanın tarafları onların sorgusundan feragat etmiştir. Elbette isterseniz duruşma salonunda kalabilirsiniz.

Sözü şimdi iddianame üzerine konuşması için Birinci Savcı'ya veriyorum.

Savcı'nın Konuşması

Savcı: Sayın Jüri Üyeleri! Bu ceza davasına özel bir anlam veren şey, onun adli tarafı değildir. Aynı şekilde, yurtiçinde ve dışında dikkatle bu mahkeme salonuna çevrilen ilgi de değildir. Önemi başka şeylerden kaynaklanmaktadır. Bu fiilin psikolojik nedenleri dünya savaşı zamanına kadar dayanmaktadır. O uzaktaki Anadolu'da meydana gelen vahşi ve kanlı olaylara dayanmaktadır ve kulaklarımız dünya savaşının gök gürültülerini yeniden duyduğunu sanmaktadır. Ayrıca, kurbanının kişiliği de fiilin özel bir önem kazanmasına yol açmaktadır: Adı sanı bilinmeyen, tanınmayanlar kitlesinden bir el kalktı, kendisi de bir halkın evladı olan; milletler arasında o muazzam dövüş sırasında vatanının kaderini yönlendirmiş ve Alman halkının sadık bir müttefiki olarak tarihin zirvesine çıkmış olan bir adamın üzerine indi.

Ama Sayın Jüri Üyesi Beyler, bu izlenimler ve yeniden uyanan hatıralar bizlerin; savcı ve ceza hâkimlerinin, kanunun emri olan o dar yoldan; fiili ve faili sadece ceza hukuku açısından ele alma yönteminden ayrılmamıza izin vermez. Hukuki olarak bu dava çok da zor bir dava değildir. Tehleryan, 15 Mart 1921 günü Charlottenburg'da bir tabancayla Talât Paşa'yı öldürdü. Çok iyi hedef almıştı, ölüm hemen gerçekleşti ve sanığın bu ölümü istediğinden hiç şüphe yoktur. Bu hareketi iradesiyle tasarlamıştır, fiilinin başarıya ulaşmasından memnun olduğunu da açıklamıştır zaten. Bir insanı

öldürmek Alman kanunlarına göre suçtur. Öldürülen insanın Alman ya da yabancı olması fark etmez. Failin bir yabancı olmasının da hiçbir önemi yoktur. İmparatorluk ceza kanununun 3. maddesine göre, bu kanun Alman İmparatorluğu topraklarında işlenmiş bütün suçlarda geçerlidir. Beyler, sanık, tutuklandığı sırada; kendini öfkeli seyircinin yumruklarının tehdidi altında gördüğü sırada, birkaç kez enteresan bir şey söylemiştir: "Almanya için bir zararı yok, ben Ermeni'yim, o Türk." Yani; biz ikimiz de yabancıyız, bu iş Almanları ilgilendirmez sözlerinin Alman kanunlarında yeri yoktur. Öldürülenin ve sanığın yabancı olmaları ceza hukuku açısından hiçbir anlam taşımaz. Dolayısıyla, fiili suç olmaktan çıkaracak herhangi bir durum söz konusu değilse, ki bunun üzerinde daha sonra duracağız, sanık kanunlarımıza göre cezayı hak etmiştir.

Ama öncelikle şu noktayı incelemek gerekir: Bu ölüm bir cinayet sonucu mu, yoksa planlanmamış bir adam öldürme fiili sonucu mu olmuştur? Çünkü kanun bu iki tür fiili birbirinden ayırmaktadır ve siz de biliyorsunuz ki, cinayet mevcut kanuna göre ölüm cezası verilebilecek en büyük suçtur. Buna karşılık, öldürme fiilinde kasıt yoksa ceza daha hafif olur. Bir fiilin cinayet sayılması için gerekli önkoşul, tasarlanmış olmasıdır. Ve tasarlanmış eylem şu demektir: Fail, fiili işlerken sakin, kafası açık, kavrayışı yerinde bir durumdadır; fiilin anlamının, onu buna iten sebeplerin, kullandığı araçların, doğacak sonuçların, ahlaki noktaların ve fiili işlemeye karşı olabilecek sebeplerin bilincindedir, bunları düşünmüştür, tartmıştır ve bütün bunlardan sonra kararını vermiştir.

Şimdi soruyorum: Tehleryan Talât Paşa'yı tasarlayarak mı öldürmüştür? Ve kendiliğinden şu soruya da geliyorum: Hangi sebeplerle böyle davranmıştır? Burada siyasal bir fiilin söz konusu olduğu şüphesizdir. Sanığın hareket nedeni siyasal nefrettir, siyasal intikamdır. Uzak yerlerdeki olaylar burada sizin gözlerinizin önüne serildi. Ermeni halkına korkunç şeyler yapıldığına şüphe yoktur. Aynı şekilde sanığa ve ailesine de korkunç şeyler yapıldığından hiç

şüphe yoktur; ailesi öldürülürken sanık bunu seyretmek gibi bir talihsizlikle karşı karşıya bırakılmıştır.

Ayrıca sanığın, kendisinin, ailesinin ve birçok yurttaşının kaderinden Talât Paşa'yı sorumlu tuttuğundan, onu sadece resmi şeylerden sorumlu Dahiliye Nazırı olarak görmeyip kişi olarak da bu suçun sorumluluğunu taşıdığını düşündüğünden hiç şüphe yoktur.

Baylar, bu hareketin nedenlerinin tespiti, ceza hukuku açısından fiille ilgili bir yargıya varmak için yeterlidir.

Ancak, toplanan kanıtlar başka bir soruyu; Talât Paşa'nın gerçekten bu suçların kişisel ve manevi sorumlusu olup olmadığı sorusunu da getirmektedir. Talât Paşa'nın sorumlu olup olmamasının, fiilin ceza hukuku açısından değerlendirilmesinde hiçbir önemi olmadığını düşünmekle birlikte, sanığın Talât Paşa'nın sorumlu olduğu yolundaki görüşünün gerçeğe uygun olup olmadığının ya da bunun sanığın bir yanılgısı olup olmadığının incelenmesini gerekli görüyorum.

Baylar, Ermenilerin ve dostlarının, bu dehşet verici eylemlerde Talât Paşa'nın sorumluluk taşıdığı kanaatinde olduklarından şüphe yoktur. Ama Baylar, bu, Ermeniler ve dostları tarafından savunulan taraflı bir görüştür ve olayları tamamen farklı bir şekilde değerlendirecek pek çok tanığı burada sizin önünüze getirmek çok kolay bir iş olurdu. Türkiye'de bulunmuş ve olayları yakından bilen birçok Alman'la konuştum. Onlar tamamen farklı bir görüştedir. İstanbul hükümetinin Ermenilerin kökünün kazınmasını hedeflemesinin söz konusu olmadığını; devletin ve askerin çıkarları nedeniyle –belki de yanlışlıkla– o bölgeyi boşaltma emri verildiğini, ancak bunun son derece vahim sonuçlara yol açtığını anlattılar.

Başkan: (Sözünü keserek) Kanıtlarla doğrudan ilgisi olmayan noktalara gitmemenizi rica ederim. Başkalarının olaylarla ilgili görüşleri burayla ilgili değildir.

Savcı: (Devam ederek) Ama bu konuyu, her iki bilirkişinin raporlarında ortaya çıkan farklılıklar kapsamında ele alabilirim herhalde. Bay Prof. Dr. Lepsius'un çok ilginç ve kapsamlı açıklamala-

rının bence bir hatası vardı: Çok planlı ve sistematik olmakla birlikte, olaylarla ilgili bu tespitler, meydana geldikleri sırada ve olay yerinde yapılmış kendi kişisel gözlemlerine değil, daha sonraki raporlara dayanmaktadır.

Bu nedenle, diğer bilirkişinin; Bay General Liman von Sanders'in sözlerine daha fazla değer vermekte sanırım haklıyım. Kendisi o sıralarda orada yüksek bir mevkide idi ve olayları çok yakından gördü. Bilirkişi burada Ermenilerin bölgeden çıkarılmasını emreden İstanbul hükümetinin politikasıyla uygulamayı birbirinden net bir biçimde ayırmıştır. Ermenilerin ihaneti, İtilaf Devletleri'yle işbirliği içinde oldukları ve savaş koşulları izin verir vermez Türkleri arkadan vurmaya ve bağımsızlıklarını ilan etmeye kararlı oldukları konusunda raporlar vardı ve bunlar İstanbul'a ulaşınca, İstanbul hükümeti devletin çıkarları açısından, askeri çıkarlar açısından bölgenin boşaltılmasını zorunlu görmüştür; ancak bunu, emirlerin uygulanış tarzından ayırmak gerekir demiştir.

Baylar, Anadolu'nun zemininin, etnik gruplar arasında buradakine benzer ilişkilerin hâkim olduğu bir zemin olmadığı açıkça görülmelidir. Kendimi doğru ifade etmek istiyorum: En azından savaştan önce alışkın olduğumuz ilişkileri kastediyorum. Anadolu'daki gelenek vahşi, kanlıdır ve Bay Bilirkişi'nin de dikkat çektiği gibi "Cihat" ilan edilmiştir. Ve diğer ırklardan ve dinlerden olan halk Türklerin Ermenileri nasıl sürdüğünü görünce, bu elbette onlar için Ermenilerin üzerine çullanma konusunda bir işaret olmuştu. Ve artık insan doğasında bulunan bütün kötü güdüler; soygun ve cinayet ortaya çıkmıştı. Bay Bilirkişi, kullanılan jandarmanın da artık eskiden olduğu gibi seçkin bir birlikten değil, daha sonra kendi inisiyatifiyle bu cinayetleri işleyen ayaktakımından oluştuğuna dikkat çekmiştir.

"Bu caniyane hareketlerin kişisel ve manevi sorumlusu Talât Paşa'dır" şeklindeki ifadelerin haklı olmadığını tespit etmek amacıyla burada bir parantez açmak zorundayım. Sunulan belgelerin davada kullanılması beni yanıltamaz. Örneğin bizde de, devrimci

kargaşa sırasında, böyle yazı ve belgelerin tanınmış kişilerin imzasıyla ortalığa çıktığını, daha sonra bunların sahte olduğunun iddia edildiğini, ben bir savcı olarak biliyorum. (Bkz. Ekler, sayfa 133 vd.) İstanbul'da Talât Paşa aleyhine verilen ve burada da sözü edilen karar da beni şaşkınlığa düşüremez. Orada nesnel gerçekliğin tespit edilip edilmediğini bilmiyorum. Bu elbette mümkündür, ama eski sistem yıkılınca onun kahramanlarının yeni sistemde suçlu ilan edilmelerinin tecrübeyle sabit olduğunu da unutmamak gerekir. Baylar, İttifak Devletleri'nin dostu olan Jöntürklerin devrilip yerine İttifak Devletleri'nin düşmanı olan İtilaf Devletleri'yle birlikte hareket eden hükümetin getirildiği o hızlı ve keskin siyasal sistem değişikliğinin bir benzeri daha tasavvur edilemez. Yani daha önce belirtildiği gibi, nesnel gerçekliğin araştırılıp araştırılmadığını bilemeyiz. Dolayısıyla şunu tekrarlamalıyım: Sunulan kanıtlar, Talât Paşa'nın bu suçlardan manevi olarak sorumlu olduğuna dair en ufak bir kanıt bile getirememiştir!

Şimdi fiilin kendisine dönüyorum. Sanığı bu fiile yönelten nedenin, suçluluğuna, olayların sorumluluğunu taşıdığına inandığı adamdan intikam almak olduğunu daha önce belirtmiştim. Baylar, işlenen suçun ağırlığını dikkate aldığımız zaman bu, şüphesiz bayağı, sıradan bir güdü değildir! Bu, insani bir güdü olarak anlaşılabilir ve nefret etmeyi ve sevmeyi bilen insanlar olduğu sürece de böyle anlaşılacaktır.

Şimdi sorulara devam edersem: Sanık tasarlayarak mı hareket etmiştir; bu güdüden durumun böyle olduğu anlaşılıyor. Eğer sanığın, ana babasının Erzincan'daki evinin yıkıntıları üzerinde durduktan sonra Berlin'e gelene kadar nasıl bütün Avrupa'yı dolaştığını düşünürseniz, onun fanatik intikam fikrinin esiri olduğunu; sanki mıknatıslı bir akım tarafından kurbanının oturduğu evin kapısına kadar çekildiğini görürsünüz. Charlottenburg sulh ceza mahkemesindeki ilk sorgusunda belirttiği şey, benim görüşüme göre doğrudur ve gerçek olmadığına dair bende hiçbir şüphe uyandırmamaktadır. Çünkü o

zaman şöyle demişti: "Ana babamın evinin yıkıntılarını yeniden gördükten sonra intikam fikrine kapıldım ve bunu uygulamak istedim. Daha o zaman tabancayı satın aldım." Ama Baylar, bu husus üzerinde daha fazla durmayacağım. Buna karşı bazı tereddütler öne sürülebilir ve sanık kendisi de zaten bunu olayın heyecanıyla söylemiş olduğunu belirterek daha sonra geri almıştır. Ama ben sanığın sorgu hâkimi karşısında söylediklerine dayanıyorum ve bunlar burada söyledikleriyle de örtüşmektedir. Buna göre, Talât Paşa'yı öldürme kararı fiilden yaklaşık 14 gün önce alınmıştır ve sanığın tamamen planlı olarak, tasarlayarak adım adım eyleme doğru yürüdüğünü görmekteyiz. Evden nasıl taşındığını; bunu nasıl sağlık durumuyla gerekçelendirdiğini; Talât Paşa'nın evinin karşısında bir ev kiralamayı nasıl başardığını; onu nasıl gözlediğini; belki de Talât Paşa'nın dışarı çıktığı zamana göre kendini ayarladığını (bunun böyle olduğunu düşünebiliriz) ve 15 Mart günü tabancayı alıp onu nasıl izlediğini; sokağı nasıl karşıya geçtiğini –bence kurbanın biraz önünde gidiyordu–; ona önden nasıl yaklaştığını ve onun gerçekten Talât Paşa olduğuna ikna olduktan sonra bir köşede nasıl arkasına geçtiğini görüyoruz. Görüşüme göre tanık ifadeleri birbiriyle çelişmemektedir, çünkü o köşe geniş bir köşeydi ve sanığın arkadan geldiğini söyleyen tanık, belki de caddenin karşı tarafından geldiğini görmemiştir, çünkü o tam köşede, tanığın arkasındayken kaldırıma çıkmış, yanından geçmiş ve öldürücü kurşunu sıkmıştır. İyi nişan alınmıştı, ölüm derhal meydana geldi.

Sanığın tasarlayarak hareket ettiği, daha sonra polis karakolunda polis memurunun "Niçin ona önden ateş etmediniz?" sorusuna verdiği, "Evet ama o zaman suikast ortaya çıkacaktı, kendini savunacaktı, hareket edecekti, kurşunu tam isabet ettirmem mümkün olmayabilirdi" cevabından da bellidir.

Baylar, sanığın daha sonra da soğukkanlı ve düşünerek hareket ettiğini görüyoruz. Tabancayı atmış, kaçmaya çalışmış ve yakalandığı ve dayak yediği zaman da şöyle bağırmıştır: "Öldürdüğüm

adam bir Alman değildir, ben de Alman değilim, siz Almanların bu olaydan dolayı heyecanlanmasına gerek yok; sizin için önemli bir şey değil."

Baylar, bütün bunlar bizi şu sonuca götürmelidir: Bu fiil tamamen soğukkanlı bir şekilde, tasarlanarak ve bilinçli olarak işlenmiştir.

Buna ek olarak bir de sanığın karakterine bakalım. Sanık ateşli, kolay heyecanlanır bir insan mıydı? Tam tersine, içe dönük bir kişidir; sakin bir insandır; melankolik, pek neşeli olmayan; öfkeye kapılmayan, dertlerini içinde biriktiren bir kişidir. Bunlar da sanığın eylemi tasarlayarak yaptığını göstermektedir.

Cinayet unsurlarının nesnel olarak kanıtlandığı görüşündeyim. Ama Baylar, bütün bunlar sanığın cezalandırılması için yeterli olmayabilir. Cezai yeterliliği ortadan kaldıracak şartların olup olmadığı ve İmparatorluk Ceza Kanunu'nun 51. maddesinin uygulanıp uygulanamayacağı incelenmelidir. Bu maddeye göre, eğer fail bu hareketi yaparken bilinci yerinde değilse ya da o sırada özgür iradesini ortadan kaldıran zihnen hastalıklı bir durumda bulunuyorsa ceza verilemez. Yani kanun, zihinsel olarak sağlıksız bir kişinin eylemi söz konusu olduğu zaman ceza öngörmez; eylemi tıpkı bir insanın at çiftesiyle ölmesi gibi kaza olarak ele alır. Cezai sorumluluğu olan bir insan bulunmamaktadır ve sonuç olarak bir ceza vermek de söz konusu değildir. Şimdi soru şudur: Bu önkoşullar ya da onlardan sadece herhangi biri sanıkta mevcut mudur?

Baylar, bütün bilirkişiler aynı görüşte olsaydı mahkememiz de bu görüşe göre hareket edecekti. Ne yazık ki, bilirkişiler arasında görüş birliği bulunmamaktadır ve bu nedenle mahkeme, 51. madde koşullarının bulunup bulunmadığı konusunda kendisi karar vermek zorundadır.

Bilirkişilerden üçünün şöyle söylediğini duydunuz: 51. madde koşullarının bulunmadığı kanaatindeyiz. Sanık sara nöbetleri olan bir sara hastasıdır ama bu yeterli değildir. Çünkü bir saralı sadece nöbet sırasında bilincini kaybeder, başka zamanlar tamamen nor-

mal insanlar gibidir. Mahkeme ve bilirkişiler bu nedenle sürekli şu soruyu sormaktadır: Sanık sara hastası olduğuna göre, fiili işlerken nöbet geçiriyor muydu? Ya da olaydan hemen önce geçirmiş miydi? Eğer durum böyle değilse, onu tamamen normal bir insan olarak ele almak gerekir.

İlk üç bilirkişi böyle söylerken diğer bilirkişiler şöyle dedi: Bize sanki sanık fiili işlerken cezai ehliyete sahip değilmiş gibi görünüyor.

Yani mahkeme kendisi karar vermek durumundadır. Sanığın bu duruşmada görülen kişiliği de hesaba katılmalıdır ve sanırım burada bıraktığı izlenim, zihinsel durumun son derece iyi olduğu yönündedir. Cevapları hızlı ve isabetliydi. Meselenin nereye varacağının farkındaydı. Ama kişiliği, bildiğimiz kadarıyla, hayatının değişmesiyle birlikte şekillenmiş olmalı. Kişiliğinde kayda değer, dikkat çekici bir yan bulunmamaktadır. Sanık diğer genç insanlar gibi yaşamıştır. Bir iş yapmak zorunda değildi. Arkadaşlarını, hemşerilerini ziyaret etti, dans kursuna gitti ve dil dersi aldı. Ev sahibeleri onun sakin yaradılışlı olduğunu söylüyorlar. Yani, geçirdiği nöbetler dışında davranışları son derece normal ve düzgündü.

Ve bu nedenle, Baylar, sanırım 51. maddenin uygulanabilirliğini reddeden bilirkişilere katılmamız gerekiyor.

Baylar, yeni ceza kanunu –önümüzdeki adalet reformunda yeni bir ceza kanununun yürürlüğe gireceğini ve taslağın hazır olduğunu herhalde biliyorsunuz– cinayet suçu için idam cezasını öngörüyor ama hafifletici nedenlere de yer veriyor ve böyle hafifletici hallerin olduğu durumlarda idam cezası yerine hapis cezası verilmesini mümkün kılıyor. Mevcut kanun cinayet davalarında hafifletici sebeplere yer vermiyor ve dolayısıyla, şimdi sanığın cinayetten suçlu bulunmasını talep etmemin bazılarına çok sert gelmesini anlıyorum.

Ama Baylar, sadece faili değil mağduru da göz önünde bulundurmak gerekir. Burada bir kişinin, en güçlü olduğu bir yaşta hayattan koparıldığı da düşünülmelidir. Karısı, ailesi ve onun büyük bir

vatansever ve dürüst bir insan olduğuna inanan yurttaşları ve yoldaşları onun öldürülmesinden şikâyetçidir.

Ve nihayet Baylar, bugünkü kanunlara göre sanığın lehinde olan her şey af aşamasında mutlaka tam olarak dikkate alınacaktır.

Bu nedenlerle, Sayın Jüri Üyeleri, cinayet işlemekten suçlu mudur sorusuna evet cevabını vermenizi talep ediyorum.

Başkan: Çevirmenden sanığa, savcının jüri üyelerinden kendisini taammüden cinayet işlemekten suçlu bulmasını talep ettiğini söylemesini rica edebilir miyim? (Yapıldı)

Savunmalar

Avukat v. Gordon: Sayın Jüri Üyeleri, Bay Savcı burada size, eğer Tehleryan'ı cinayetten suçlu bulursanız ve böylece idam cezası verilmesinin yolunu açarsanız bunun çok da kötü bir şey olmayacağını, İmparatorluk Şansölyesi'nin kendisini affedeceğini söyledi.

Bu, sizi tam da bu noktada etkilemek için doğru bir yöntem değildir! Eğer suçlu bulursanız sanık idam cezasına çarptırılacaktır. Ve ondan sonra Alman İmparatorluğu'nun en yüksek yetkililerinin af konusunda nasıl bir karar vereceğini hiçbirimiz bilmiyoruz. Adil bir karar verilmelidir, meselenin çözümü affa havale edilmemelidir.

Yüksek Birinci Savcılık makamında bir anlamda meslektaşım olan bir kişiyi selamlamaktan sevinç duydum. Ancak, Tehleryan'ın değil de Talât Paşa'nın avukatlığına soyundu ve ne yazık ki bu işi sadece bazı beylerin kendisine anlattıklarına dayanarak yaptı. Baylar, ben onun yolunu izlemeyeceğim. Bunu bilinçli bir şekilde reddediyorum. Burada telgraflardan oluşan bir cephaneliğim var. (Bkz. Ekler, sayfa 133 vd.) Orada oturan bir tanığım var, şunu söylüyor: "Bu telgraflar gerçektir, onları ben bizzat aldım." (Ekler, sayfa 132 vd.) Duruşmada olan her şeyi kabullendim. Önce bir dilekçe verdim, sonra geri çektim, çünkü Tehleryan bütün halkıyla bir-

likte, Talât'ın bu mezalimin sorumlusu olduğuna kanaat getirmişti ve sizler de ona inandığınızı belirtmiştiniz; bu benim için yeterliydi. Bu yeterliydi ve duruşmada bir nesnel durum daha olduysa, bu, değerli Metropolit Balakyan'ın ifadesidir. Şöyle dedi: "Birlikte sürgüne gönderildiğimiz profesörümle valiye; Çankırı'nın en yüksek yetkilisine gittik. Bizim için bir şey yapmasını rica ettiğimizde bize bir telgraf gösterdi. Talât şöyle soruyordu: 'Sevk edilenlerden kaçı ölmüştür, kaçı hâlâ yaşıyor?' Bunun ne anlama geldiğini hepimiz anladık." Bu, caniyane olayların sorumlusunun Talât olduğuna dair hususun kanıtlar arasında yer aldığı yegâne andır. Bütün diğer şeylerden feragat ettik. Birkaç aydan kısa bir süre içinde 1 milyon 800 bin insandan 1 milyon 400 bininin sürgüne gönderildiği ve bunlardan 1 milyonunun öldürüldüğü ve çeşitli bölgelerden bahtsız insanların hiçbir koruma önlemi alınmaksızın aynı merkezlere gönderildiği basit gerçeğinin tartışmasız ortaya çıkması bizim için yeterliydi. Lütfen düşünün: Yukarıdan sistematik bir yönlendirme olmadan bu mümkün müdür? Türk hükümeti, buna karşı herhangi bir şey yapamayacak kadar zayıf mıydı? Buna inanmak istiyor musunuz? Öyleyse evet deyin!

Üçüncü kısa bir nokta: Bay Savcı, sanığın olaydan bir gün sonra, 16 Mart'ta yaptığı ve ilk kararı nerede aldığına ilişkin açıklamaya biraz şüpheli yaklaşmıştır. Ona göre sanık bu kararı yıllar önce, kırımdan hemen sonra almış olmalı vs. Baylar, bu ifadenin üzerinde duramayız. O ilk sorguya çağrılmış olan ve hayranlık içinde sanığın şahsında büyük bir adam gören çevirmen karşınızda oturmaktadır. Kendisi duygulanarak ifadesinde burada büyük bir şey meydana gelmiştir demiştir. Tehleryan'ın o sırada bitkin, yaralı ve ateşli olduğunu, kötü muamelenin etkisiyle, kendisinin aldığı korkunç kararın ve yaptığı eylemin etkisiyle her soruyu "evet" ile; "evet, beni rahat bırakın, ne yaptığımı biliyorum, yaptığım şey iyi bir şeydir, burada daha fazla bir açıklama yapmak istemiyorum" diye cevaplayacak bir ruh hali içinde olduğunu çevirmenin ağzından duydu-

nuz. Bunu, o zaman sanığın söylediklerini çevirmesi için bulunan çevirmen söylüyor. Çeviriyi yapan kişi burada açıkça şunu söyledi: Tam tersini sorsaydınız yine "evet" diye cevap verirdi. Ve sorgu tutanağını imzalaması gerektiğinde bu çevirmen şunu söyledi: Tam olarak doğru olmadığı için imzalamıyorum.

Yani, Mahkeme Başkanı'nm da zaman zaman ima ettiği gibi, sadece sözlü duruşma geçerlidir.

Tehleryan Pakariç'te doğdu ve dört yaşındayken Ermenistan'a, Erzincan'a geldi. Erzincan en büyük şehirlerden biridir ve Ermenistan'ın başşehri sayılan Erzurum'un 150-200 km. batısında, neredeyse Erzurum'a ulaşan Fırat'ın iki kaynağından birinin kenarındadır. Güneye; orta Fırat'a, Ermenilerin sürgün edildiği çöle giden yol üzerindeki uzun bir ovadadır.

Tehleryan dört yaşında Erzincan'a geldi. Orada yaklaşık 20.000 Ermeni yaşıyordu. Türklerin sayısı biraz daha fazlaydı; 25-30.000 kadardı. Ana babası orta sınıftandı. Babası orta zenginlikte bir tüccardı. İşi genellikle oldukça iyiydi. Ana babası, çok aşırı olmasa da bir varlık edinmişti. Huzurlu, çok çocuklu bir aileydi. Aile savaş sırasında biraz sıkıntı çekse de, her şey iyi gidiyordu.

O talihsiz 1915 Haziran ayı gelene kadar. Önce Ermenilerin sürgün edileceğine dair bir söylenti geldi İstanbul'dan. Ve sonra ordunun tellalı geldi ve bağırdı: birkaç gün içinde alabileceğiniz her şeyi toplayın, göç edeceksiniz!

Tehcir 10 Haziran'da başladı. Önce atları ve arabalarıyla zenginler gitti. İlk kafileydi bu. Tehleryan bütün ailesiyle birlikte ikinci kafiledeydi. Tehleryan bu kafilenin ne kadar büyük olduğunu söyleyemiyor. Bunu başka birçok kafile izledi. Şehrin kapılarında, köylerden gelen Ermeniler onlara katıldı. Tehleryan kafilenin başını sonunu görmüyordu. O 15.5 yaşındaki kız kardeşiyle birlikte kafilenin ortalarındaydı. 16 yaşında olduğunu sandığım kız kardeşiyle 26 yaşındaki diğer kız kardeşi de küçük çocuğuyla birlikte onların yanındaydı. Ayrıca, 22 ve 26 yaşındaki erkek kardeşleri de bir-

likteydi. Ve 55 yaşındaki babasıyla 50 yaşındaki annesi. Aile bir kağnıyla yola çıktı.

Henüz çok yol almamışlardı ki, saldırıya uğradılar. Kim tarafından? Burada Ekselansları General Liman von Sanders'in bize anlattığı jandarma tarafından. Ama aynı zamanda, her zaman olduğu gibi, o sıralarda her yere yayılmış olan, Türklerden, Kürtlerden ve başkalarından oluşan ayaktakımı da saldırdı. Önce silahları istediler, şemsiyeler bile alındı, sonra para, altın ve yiyecek arandı. Kadınlarda zevkleri tatmin edecek değerli şeyler bulundu. Genç kızlar, 15-16 yaşındaki kız kardeşler sürüklenip çalılıklara götürüldü ve ana baba ve erkek kardeş bu iki çocuğun çukurdan gelen feci çığlıklarını duydu ve onlara neler yapıldığını anladı.

Genç kızlar bir daha gün yüzüne çıkmadı.

Sanık ayılırken kız kardeşlerinden birinin cesedini gördü.

Ya erkek kardeş? 22 yaşındaki erkek kardeş? En korkunç manzara! Bir baltayla kafası parçalanmış. Sanık o kriz anlarında hep bu korkunç resmi gördü. Gözlerinin önünde annesi yere serildi; anlaşılan bir kurşun isabet etmişti. Diğerleri bir daha görünmemek üzere gözden kayboldu. Sanık daha sonra ilan vs. her yolu denedi ama bir iz bulamadı.

Daha sonra zaten hiçbir şey göremedi, çünkü küt bir aletle başının arkasına vurdular. Doktorlar yara izini bugün bile tespit ediyor. Bugün de bildiği tek şey bu korkunç darbedir. Sonra bayıldı, epeyce bir süre sonra, akşama doğru binlerce cesedin arasında kendine geldiğinde iki yarası daha olduğunu gördü. Bir kurşun kolundan geçmişti, diğer yarası da dizindeydi. Bunların izi de hâlâ duruyor. Alacakaranlıkta akrabalarından birinin ya da ötekinin cesedini bulmaya çalıştı. Kurtulmuş olanlar artık orada değildi. Bunun üzerine toparlandı ve kurtuluşu kaçmakta aradı. Tanıyıp bildiği dağlara doğru gitti. Cesur, yaşlı bir Kürt kadın yaraları iyileşene kadar onu evine aldı. Sonra yola devam etti ve bir aylık bir yürüyüşten sonra nihayet Rus sınırına vardı. Orada önce gözaltına alındı, ama sonra

serbest bırakıldı. Rus Ermenileri arasında yaşadı. Bu çevre İran'a geçmesine yardım etti ve orada ticarete atılarak ekmeğini kazandı.

Baylar, bu korkunç kırım öyle inanılmaz bir şey ki, önce şöyle bir duyguya kapıldık: Kim bilir, jüri üyeleri ona inanacak mı? Ve gerçekten de birkaç gün önce burada karşı tarafın hazırladığı şarlatanca bir broşür boy gösterdi: "Talât Paşa Cinayetinin Sırrı." Elbette bu bir sır değildir, çünkü durum açıklığa kavuşmuştur. Boş sözler bunlar. Broşürde, "Kendini Talât Paşa'nın katili olarak gösteren genç Ermeni" deniyor (olayın arkasında büyük bir gücün olduğu ima ediliyor), "ırkının karakteri olan barbarca öfkenin aletiydi. Eylemi düşünmeden, bilinçsizce yapmıştır. Ana babasının Türkler tarafından sürüklenip götürüldüğüne ilişkin anlattığı dokunaklı hikâye elbette hâkimlerin sempatisini kazanmak içindi". Eğer bu broşürü yazan kişi dün bu salonda idiyse ve tanık Bayan Terzibaşıyan'ın ifadesini dinlediyse, herhalde salondan bu sözleri geri alma ihtiyacıyla çıkmıştır.

Bu yönde başka kanıtlar getirmek istedik. Tam o sıralarda Erzincan'da bulunan ve olaylar üzerine Dışişleri Bakanlığımıza rapor vermiş olan iki Alman hemşire buraya geldi. Bu tanıkların dinlenmesinden feragat ettim, çünkü onlardan üç hafta sonra Erzurum'dan; yani doğudan Erzincan'a gelen ve aynı şekilde büyük bir kafileyle birlikte Fırat'ın kenarındaki Kemah boğazından geçirilerek sürgüne gönderilen Bayan Terzibaşıyan'ın bize anlattığı korkunç olaylar yeterliydi. Bunları tekrarlamak kesinlikle istemiyorum. Daha önceki tehcir gruplarından cesetler gördü; erkeklerin ve çocukların nasıl suya atıldığını gördü. Bu sözler Tehleryan'ın anlatımının gerçek olduğunu doğrulayan sözlerdir; bu yüzden burada tekrarladım. Sanığın anlattıkları gerçeğin kendisiydi; "dokunaklı hikâye" değil.

1917 yılında Ruslar ilerledi ve Erzurum'u fethederek Erzincan'a kadar girdi. İran'da bulunan sanık bunu duydu ve ailesinden yaşayan olup olmadığını ve oradaki durumu görmek için Erzincan'a, memlekete dönmeye karar verdi. Oraya geldi, ana babasının yarı yıkılmış

evini gördü, ama orada birlikte yaşadığı ve çocukluğunu geçirdiği bütün sevgili insanları ona hatırlatacak kadar şey kalmıştı geride. Evini tanımasına yetecek kadar şey duruyordu. Viran olmuş evi gördüğü ve kırımın bütün görüntüleri gözünün önünde belirdiği zaman, sapasağlam bir aileden gelen bu adam kendini kaybetti ve daha sonra sık sık tekrarlayacak olan nöbetlerin ilki geldi: Genzini ve burnunu dolduran ceset kokusu, kırım görüntüleri ve arkasından darmadağın olma hali ve derin bir bilinçsizlikle birlikte gelen kramplar.

Erzincan'da ne görmüştü? 20.000 Ermeni'den Müslümanlığı kabul ederek kurtulmuş iki aile ve tek tek kalmış yaklaşık 20 kişi. Baylar, bunlar insanın asla unutamayacağı izlenimlerdir. Sonra ana babasının zorlukla edindiği varlığı gömdüğünü hatırladı; evi aradı, pek çok şey yoktu; bütün değerli ev eşyası yok olmuştu. Ama özenli bir şekilde gömülmüş olan, bizim paramızla 1 milyon mark eden 4000 Türk altını yerinde duruyordu. Parayı kendisi ve ailesi –eğer birini bulabilirse– için aldı, Sırbistan'daki bir akrabasına bıraktı. Tehleryan'ın aile ilişkilerini anlatması için tanık olarak onu da çağırmıştık, ama dinlenmesine gerek olmadı. Sanık sonra bir ay kadar Erzincan'da kaldı. Sonra Tiflis'e gitti. Ruslar kısa süre sonra tekrar geri çekildi. Tiflis'te yeniden ticaret ve benzeri işlerle uğraştı. Tabancayı da 1918 yılında orada satın aldı. Söz ettiğim Erzincan ziyareti 1917 yılındaydı; yani kırımdan iki yıl sonra. 1919 yılma kadar Tiflis'te kaldı. 1919 yılında, Türkiye'deki durum değiştikten sonra, Selanik'e geldi, oradan Sırbistan'a geçti; keyif için değil, akrabasını ziyaret için de değil; ticaret yapmak için. Sonra tekrar Selanik'e döndü ve 1920 yılı başında, Türkiye için özel önem taşıyan Fransızca dilini öğrenmek amacıyla Paris'e geldi. Orada on ay boyunca hızla dil öğrendi ve çalıştı. Fransızca gazeteleri hızlı bir şekilde okuyor ve o kadar kısa sürede olabilecek kadar Fransızca konuşabiliyordu. Sonra kendi kendine şöyle dedi: Bu göçebe hayatı, bu zaman zaman ticaretle uğraşmak beni tatmin edecek şeyler değil. Daha sonra Ermenistan'da yararlı bir şeyler yapabilmek için

mekanik okumak, mühendislik okumak istiyorum ve bunun için en iyi fırsat Berlin'dedir. Paris'ten doğru Berlin'e gelmek istedi. Ama Paris'te vize almanın çok zor olduğu söylendi. Karşılaştığı yaşlı bir Ermeni ona şöyle dedi: Bu iş en iyi Cenevre'den olur. Orada benim bir evim var ve ben Ermenistan'a dönmek zorundayım, evi devral, orada oturuyor ol, Alman Konsolosluğu sana vize verebilir. Böylece Cenevre'ye gitti, vize başvurusu yaptı ve sekiz günlük de olsa aldı. Sonra Berlin'e gitti. Cenevre'de kendisine söylendiği gibi, oturma izni sorunsuz uzatıldı. Ona Berlin'de Ermeni Konsolosluğu'nun vs. adresleri verilmişti. Tiergarten Oteli tavsiye edilmişti. Bir hafta orda kaldı. Sonra Paris'te tanıştığı bir hemşehrisini, Eftiyan'ı ziyaret etti. Onu da tanık olarak davet etmiştik. Orada onun kız kardeşi Bayan Terzibaşıyan'ı ve tütüncü Terzibaşıyan'ı gördü. Bunlar onun için ev aradı, onu Augsburger Caddesi'nde oturan Apélyan'la tanıştırdı. Apélyan bir hemşehrisiyle birlikte oturacağı için sevindi. Almanca bilmediği için ona yardım edebilirdi. Bayan Stellbaum seve seve Mayıs ayına kadar bir oda verdi. Taşındı ve orada bütün diğer genç adamlar gibi yaşadı; esas olarak Almanca öğrenmeye uğraştı, şu ya da bu Ermeni ile arkadaşlık etti. Biraz dalgın ve melankoliktir; hem onu biraz canlandırmak hem de Almanca öğrenmesi için bir fırsat yaratmak amacıyla üçü birlikte bir dans kursuna gitti. Kadınlarla ilişki kurmaktan çekinmiyordu. Tersine, biraz Almanca öğrenmek için çeşitli kadınlarla masum bir şekilde konuşuyordu ve utangaçlığından da kurtulmuştu. Ayrıca, boş zamanlarında müzikle de uğraşıyordu. Mandolin çalıyor. Talihsiz Ermeni halkına özgü hüzünlü şarkılar söyler. Kısacası, yüksekokuldaki dersleri takip edebilmek için Almanca öğrenmekten başka bir hedefi olduğuna ilişkin hiçbir iz görülmüyordu. Öğretmeni burada sorgulandı. Onun söylediği gibi, biraz çekingendi ama olağanüstü azimli bir kişiydi. Daha sonra geriledi ve toparlanamadı. Tekrarlayan sara krampları nedeniyle Profesör Bay Cassirer'e başvurdu. Profesör kendisine, zihinsel faaliyetlerini biraz dumura uğratan bir ilaç verdi. 26 Şubat'a

kadar kursa devam etti ve daha sonra tek başına sürekli çalıştı. Her sabah elinde alıştırma kitabı, volta atarak Almanca öğrendi. Kısacası, burada okumak için azimli bir şekilde çalıştı.

Tanıkların da belirttiği gibi, sanığın yaşadığı korkunç olaylar konusunda olağanüstü içe kapanık olması da ilginçtir. Böyle sonsuz derinlikte şeyler yaşayanlar genellikle bunları konuşmak istemez. O da Apélyan ve Terzibaşıyan ile bu konuları pek konuşmamıştır. Ancak zorunlu olduğunda sadece değinmekle yetinmiştir. Prof. Cassirer'e de çok kısaca söz etmiştir. İlk ev sahibesi Bayan Stellbaum'a da kısaca sözünü etmiştir ama orada otururken değil, taşındıktan sonra, ev sahibesi neden taşındığını sorup da söz açılınca. Bu vesileyle acı içinde şöyle demişti: Ailemden hiç kimsem yok. Sonra bir kez de hocasıyla çevirirken "memleket" sözcüğü geçince bu konuyu onunla konuşmuştur. Fenalaşmış ve şöyle demiştir: Artık memleketim yok, bütün ailem orada katledildi. Bu konuyu esas olarak sadece onu tam olarak anlayabilen, kendisi de aynı şeyleri yaşamış olan kader arkadaşı Bayan Terzibaşıyan'la konuşmuştur.

Yani her bakımdan belli bir içe kapanıklık görüyorsunuz. Dr. Lepsius'un kitabını ev arkadaşı Apélyan'ın elinde gördüğü zaman, kitabı çekip alarak bırak eski yaraları, dışarı çıkalım demiştir.

Baylar görüyorsunuz ki, sürekli bu şeyleri düşünen bir kişi değildir. Tersine, bunları aşmaya çalışmakta, bunlar üzerine mümkün olduğu kadar az konuşmakta, ama yaraları içinde elbette katlanarak derinleşmektedir.

Bu zaman zarfında, bu sakin ve gayretli çabayı bir yıldırım düşmüşçesine parçalayan tek bir olay oldu. Bu olay, Hardenberg Caddesi'nde Türkçe konuşan üç adamla karşılaşmasıydı. Bunlardan ikisi ortalarında yürüyen adama "Paşa" diye hitap ediyordu. Bu onun dikkatini çekti, adama daha yakından baktı ve tanıdı. Fotoğraflarını gördüğü Talât Paşa olduğundan emindi. O adamlardan birinin Talât Paşa'yla birlikte 4 numaralı eve girdiğini ve diğerinin büyük bir saygıyla selamlayıp ayrıldığını gördü. Böylece Talât Paşa'nın

orada oturduğuna kanaat getirdi. Bu olay yaklaşık bu yılın Ocak ayı ortalarında oldu. Tehleryan burada şöyle dedi: "Taşınmamdan yaklaşık beş hafta önce." Daha önce ise Ocak ortası demişti. Bu olaydan hiç kimseye söz etmemesi ilginçtir. Kimseyi heyecanlandırmak istemedi, bu şeylerin üzerine konuşma ihtiyacı duymuyordu, bu karşılaşma Talât'ı öldürme kararı almasına yol açmadı. Hiçbir şey yapmadı; olay geldi ve geçti; eski olaylar ise onun içinde yaşamaya devam etti; öç alma düşüncesi doğmadı. Eskiden nasıl yaşıyorsa öyle yaşamaya devam etti. Beş ya da altı hafta sonra –birazdan söyleyeceğim gibi, hangi gece olduğu tam olarak tespit edilebilir– birdenbire bir rüya gördü. Bir hayal, canlı gibi bir hayal; annesi. O annesine "Talât'ı gördüm" deyince annesi doğruldu ve şöyle cevap verdi: "Sen Talât'ı gördün ve annenin, babanın ve kardeşlerinin öcünü almadın, öyle mi? Sen artık benim oğlum değilsin."

İşte o duyguya kapıldığı an bu andı. "Burada bir şey yapmalıyım. Yeniden annemin oğlu olmak istiyorum, cennette onun yanına gittiğimde beni evlatlıktan reddetmemeli, onu yeniden kazanmalıyım" diye düşündü. Doktorların belirttiği gibi, uyanıkken de bu rüyanın etkisi sürdü.

Böyle hayallerin Doğulular için bizden çok farklı anlamlar taşıdığı biliniyor. Biz böyle şeylere felsefi ve tıbbi açıdan bakıyoruz. Sizin gençliğinizde anlatılan İncil hikâyelerini hatırlıyor musunuz? "Melek rüyasında ona göründü" ve benzeri şeyler. Rüyalar basit şeyler değildir. Önemli olaylar rüyamıza girer. İşte Tehleryan'ı yoldan çıkaracak kadar etkileyen, öyle bir hayaldi, öyle ete kemiğe bürünmüş gibi bir hayaldi. Ertesi sabah, hemşerisi Apélyan'a da haber vermeden evden çıktı, iyi Almanca bilen, Ermeni Öğrencileri Derneği Başkanı'nın yardımıyla ve bu sefer bilinçli olarak Hardenberg Caddesi'ne gitti. Ama Bay Savcı'nın edebiyat yaparcasına söylediği gibi "mıknatısla oraya çekilme" söz konusu değildi. Amacı, Talât'ı gözetleyebileceği bir ev aramaktı. Hardenberg Caddesi 37 numarada, yüksek zemin katta böyle bir ev buldu.

İkinci bir neden de buna eklendi. Burada da değinildiği gibi, hastalığı yüzünden daha aydınlık, güneş alan bir eve, gaz lambası yerine elektrikle aydınlatılan bir eve ihtiyacı vardı. Bütün bunlar Hardenberg Caddesi'ndeki evde vardı. Böylece, büyük bir hızla, rüyanın hemen ertesi günü evi kiraladı. Ama Bayan Dittmann evin henüz boş olmadığım, kiracının birkaç gün içinde boşaltacağını söyledi. Evi kiralama işi 3 Mart'ta oldu. Demek ki hayalin görünmesi 1 Mart'ı 2 Mart'a bağlayan gece oldu. Cumartesi günü (5 Mart) eve taşınabildi. Demek ki iki ya da üç gün eski evinde kalmaya devam etmiş. Evi kiraladıktan sonra ev arkadaşı Apélyan'a gelerek "Dinle, cumartesi günü taşınıyorum" diyor. Yeni bir ev bulmuştu, her şey yolundaydı. Bütün Mart ayı için çifte kira ödemek zorundaydı, ama hiç önemli değildi; kirayı hemen feda etti. Bu evi tutabilmek için feda etti kirayı. Talât'ı öldürme kararı aldım ve bu nedenle onun yakınında olmalıyım, dedi kendi kendine. O ay içinde onu öldürmek istiyordu.

Bu noktada Birinci Savcı'nın söylediklerinden esasta ayrılıyorum. Şöyle: Sizler de duydunuz, Bay Başkan sanığa bir soruyu iki kez sormak zorunda kaldı, çünkü sanık birinci seferde anlamadı. Bundan sonra Tehleryan, yeni eve geldikten sonra, Hıristiyan olduğunu –Ermeniler çok çok eskiden beri Hıristiyandır– ve öldürmeyi yasaklayan emri hatırladığını söyledi. İçine kapanmış, melankolik, hiçbir zaman şiddet uygulamayan bu genç adam kararını uygulama konusunda derin düşüncelere gömülmüş. Ondan sonra kararında yalpalamış. Bunu çok karakteristik bir şekilde şöyle anlatıyor: Kötüleştiğim zaman o korkunç hayaller üzerime üzerime geliyordu ve Talât'ı öldürmeye karar veriyordum; yeniden sağlığıma kavuşup kendimi iyi hissettiğim ve duygularımın efendisi olduğum zamanlar ise onu öldüremezsin, diyordum kendime. İşte bir öyle bir böyle oluyordu. Sanığın açıklamaları inandırıcı olmaktan uzak değildir. Bütün doktorlar şunu söyledi: Bu adamın ağzından başka bir şey alamazsınız. Bunu biz üç avukat da söylüyoruz: Vicdanına uygun

olanı söyler, bunun dışında hiçbir şey söylemez. Onun ruh halini anlamak inanılmaz derecede zordur; özellikle onun lehine olabilecek şeyler söz konusu olduğu zaman. Bu nedenle, söylediklerine inanın.

Başka nedenlerle de, yeni eve taşındıktan sonraki günlerde de bu kararının takipçisi olmamıştır. Bütün bu zaman zarfında, bu eylemi gerçekleştirmek için hiçbir şey yapmamıştır. Talât'ın ne zaman dışarı çıktığını kapıcıya sormamıştır, gerçekten Talât'ın orada oturup oturmadığını bile sormamıştır. Kısacası, her zamanki gibi çalışmaya devam etmiştir, Almanca öğrenmiştir, müzikle uğraşmıştır, Profesör Cassirer'in verdiği ilaçların etkisiyle kendini çok kötü hissettiği için derslerini bırakmak zorunda kaldığı hocasına telefon ederek birkaç gün sonra yeniden derse başlayabileceğini umduğunu söylemiştir. Yeni evdeki ilk on gün içinde Talât'a karşı herhangi bir hazırlık hiçbir şekilde görülmüyor.

Şimdi o büyük gün; 15 Mart'a geliyoruz. Ev sahibesi, sabah çayını içtiğini, ama çayla birlikte her zamankinden fazla konyak da içtiğini belirtti. Şişe bir gün önce satın alınmıştı. Demek ki konyağın bir kısmının bir gün önce içilmiş olması mümkündür. Hizmetçi kız şişeyi daha sonra getirmiş, şişenin dörtte biri ya da üçte biri içilmiş; üçte bir litre değil. Durum böylece ortaya çıkmış oldu. Bilirkişi Störmer'in burada dile getirdiği, sanığın cesaret toplamak için içtiğine ilişkin düşünce tamamen yanlıştır. Konyağı çayla birlikte içti çünkü midesi iyi değildi. Konyağı ölçebilmek için önce küçük bir kadehe koymuş, sonra çaya karıştırmıştır. Sağlığını düşünürdü. O sabah saat 9.00'da cesaret toplamak için içtiği fikri yersizdir. Ona on gün boyunca hiç rastlamamışken, tam da o gün Talât'ın balkonda görüneceğini ve dışarı çıkacağını nereden bilebilirdi ki? Bunu nasıl öngörebilirdi? İçki ile olay arasında hiçbir ilişki kurulamaz. Saat 11.00'da Talât'ın balkonda güneşlendiğini gördü. Pencereyi açtı. Bir aşağı bir yukarı dolaştı, Almanca kitabından çevirdi, alıştırmaları okudu. Kendi ailesi kesilmişken, Talât'ın güneşin altında nasıl da mutlu olduğunu görünce büyük bir ihtimalle kan beynine çık-

tı. Ama o anda bile henüz Talât Paşa'yı öldürme kararını vermemişti. Talât balkondan eve girdi. Böylece olay o günlük bitmişti. 15 dakika sonra Talât Paşa birdenbire evden dışarı çıktı. Sanık pencerede durdu ve seyretti. O anda kırımdan hatıralar ve düşünceler üstüne çullandı, babasını ve annesini düşündü, bavula koştu, tabancayı aldı, paltosunu giydi, şapkasını taktı, aşağı indi, Talât'ın arkasından epeyce koştu, caddeyi geçerek ona doğru koştu ve ateş etti. Ayrıntıların nasıl olduğu; önden mi arkadan mı olduğu beni ilgilendirmiyor. Baylar, Savcı'ya göre bütün bunlar önceden tasarlanmış. Ben kişisel olarak, bu adamın, o anda bir duygu fırtınasına tutulduğunu düşünüyorum.

Sonra, Savcı'nın söylediği gibi tabancayı atmamıştır. Kendisinden şüphelenilmesini istemeyen biriymiş gibi atmamış, elinden bırakmıştır; tıpkı görevimi yaptım diyen bir insan gibi. Elbette oradaki yayalardan kurtulmak için koşmuş ama hemen yakalanmıştır. Olaydan beş saniye sonra şöyle demiştir: "Almanları ilgilendiren bir iş değil, o yabancı, ben yabancı." Bunu tekrarlamış. Bütün bunlarda tasarlanmış bir fiil bulamıyorum.

Baylar, fiil budur, hazırlık budur, adam budur. Ve şimdi ben de soruya verilecek hukuki cevaba geliyorum: Bu fiile ne hüküm verilmelidir?

Cezai ehliyeti olup olmadığı şeklindeki esas soruyu şimdilik bir kenara bırakıyorum. Öldürme amacı tamamen açıktır. Peki, eylem tasarlanarak mı yapılmıştır?

Baylar, savcı burada bir noktayı yeterince açık bir şekilde vurgulamamıştır. Savcı Bey'in bir kez kısaca "kim ki taammüden öldürür..." dediği gibi değildir. Koşul şöyledir: "Fail fiili tasarlayarak yaparsa, ..." Ve İmparatorluk Mahkemesi, içtihat kararlarının sekizinci cildinin tıpkıbasımında, bizim bugün yürürlükte olan ceza kanunumuzla eski Prusya kanunu arasında bilinçli bir fark bulunduğunu belirtmektedir. Başka kanunlarla da fark vardır. Başkan bu konuda mutlaka bilgi verecektir. Eski hukukta, karar fiilden 14 gün

önce alınmışsa, başka hiçbir şeye bakılmaksızın fiilin tasarlanmış olduğuna karar verilirdi. Şimdi bu değiştirildi. İmparatorluk Mahkemesi, uygulamanın zamanının belirleyici olmasını reddetmiş ve onun yerine fiilin nedenlerini öne çıkarmıştır. Bu nedenle, kararın ne zaman verildiğinin bir önemi yoktur. Dolayısıyla, sanığın daha önceden düşünüp düşünmediğini, tasarlayıp tasarlamadığını değil, eylem anında böyle bir şeyin olup olmadığını soracağız. Sanığa o anda bir heyecan fırtınası, bir duygu fırtınası mı hâkim olmuştur yoksa soğukkanlı bir düşünce mi?

Buna cevap vermek istemiyorum. Bence cevap olayın doğasında yatmaktadır.

Gerçi Başkan bunu sizlere açıklayacaktır ama burada kendi sözlerimle söylemek yerine İmparatorluk Mahkemesi'nden alıntı yaparak bir noktaya dikkat çekmek istiyorum. İmparatorluk Mahkemesi, 42. cilt, 261. sayfada, olağanüstü açık bir şekilde taammüden ile fevri hareketi tanımlamaktadır:

"Eğer fiili işlediği sırada failin, cinayetle varmak istediği hedef hakkında; onu harekete geçiren ve harekete geçmekten alıkoyan dürtüler hakkında; hedefe varmak için atması gereken adımlar hakkında yeterli muhakeme yeteneği mevcutsa düşünerek yapmış demektir. Fevri eylemde ise, insan doğasından kaynaklanan, aşırı ve kontrol edilemeyen duygusal heyecanın galebe çalması ve failin hareketlerini belirlemesi gerekir."

Baylar, pek de istemediğim halde, burada tasarlama meselesine girmek zorunda kaldım. Biz savunma avukatları, bütün yüreğimizle, bütün inancımızla suçlu mudur sorusuna hayır cevabı vermenizi rica ediyoruz.

Başkan da size söyleyecektir, ama biliyorsunuz ki, birinci soru "Suçlu mu..?" diye başlar. Bu soruda, cezai ehliyete ilişkin hususlar; zihinsel faaliyetlerinin sağlam olup olmadığı vs. sorulmaz. "Suçlu" sözcüğüne cevap verilecektir. Olay anında sanığı sorumlu buluyor musunuz, bulmuyor musunuz; soru budur.

Burada çok sayıda bilirkişi dinledik.

Kanunda söz konusu edilen, zihinsel faaliyetin bir hastalık nedeniyle, özgür iradeyi devre dışı bırakacak ölçüde bozuk olup olmadığıdır. Bilirkişi raporunu daha önce yazılı olarak hazırlayan adli tabip, Tıbbi Müşavir Dr. Störmer hariç, diğerlerinin fikirlerini burada, bizim önümüzde geliştirdiklerini görmek gerçekten çok ilginçti. Ayrıca, bu konuya çok yeni girmiş olan bu bayların henüz kendi kendileriyle mücadele içinde olduklarını sanırım sizler de hissettiniz. En deneyimli adli tabibimiz Tıbbi Müşavir Bay Störmer, psikiyatr olmamakla birlikte, basit, bedensel bir sara hastalığının, somatik saranın söz konusu olduğu kanaatine varmış ve bilirkişi raporunu buna dayandırmıştır. Hepinizin bildiği gibi, sara zihinsel faaliyetleri belli ölçülerde etkiler. Az ya da çok, sınırlar. Ve Tıbbi Müşavir Bay Störmer sonra şunu sordu: Sanığın sara hastalığı ruhsal durumunu, özgür iradeyi tamamen ortadan kaldıracak ölçüde etkilemekte midir? Cevap: Büyük ölçüde kısıtlamakta ama tamamen ortadan kaldırmamaktadır.

Profesör Bay Liepmann, çok ince bir şekilde diğer görüşü savundu. Bedensel, somatik sara olmadığını; merkezi sinir sistemiyle ilgili bir hastalık olmadığını; belli sinirlerle ilgili de olmadığını; bu bedensel sara benzeri durumun, bu krampların ortaya çıkmasına çok şiddetli ruhsal baskıların yol açtığını söyledi. O olaylar, ana baba evini yeniden görmek sanıkta hastalıklı bir durumun ortaya çıkmasının ana nedenleridir. Profesör Bay Liepmann, belli ölçüde bu düşüncelerin, o hatıraların, annesinin hayalinin ve onun emirlerinin sanığa musallat olduğunu söyledi. Liepmann, Tehleryan'ın sürekli bir baskı altında yaşadığını; kendini kötü hissettiği zaman, yani hatıralar ve ceset kokusu canlandığı zaman şiddetli bir zorlama altında kaldığını belirtti. Asgari düzeyde cezai ehliyete sahip bir psikopatmış.

Ama bu temkinli, yaşlı psikiyatr, özgür iradenin ortadan tamamen kalkmış olmadığı görüşüne vardı. "En azından" dedi, "en azından kendi adıma böyle bir sonuç çıkaramam". Bir hekim olarak ancak so-

mut olgulara bakmak zorunda olduğunu ima etti. Bunun ötesine geçerek, daha ileri giden ihtimallere göre karar veriyorum, diyemez. Pozitif tıbbi olgulara dayanması gerekir ve bu nedenle de bunu söyleyemez. Ama dikkatli bir şekilde şunu da eklemiştir: "Sanığın durumunu özgür iradenin tamamen ortadan kalkmasından ayıran sınır asgari düzeydedir ama ben kendi adıma bu sonucu çıkaramam."

Prof. Cassirer de esas olarak ona katıldı.

Diğer bilirkişiler de, Tıbbi Müşavir Bay Störmer'in bedensel sara hastalığının söz konusu olduğu ve bunun ruhsal durum üzerinde bir etkisi olabileceği yolundaki görüşüne katıldı. Hepsi ruhsal heyecanın öne çıktığım belirtti. Prof. Bay Cassirer "Bilincin hayallerle bulanması"ndan söz etti; sanık ne zaman kendini kötü hissetse hatıraların canlandığına ve onu pençesine aldığına işaret ederek sonuç olarak şunu söyledi: Çok önemli bir hastalık anı da rol oynamış ve durumu 51. maddenin (bu, özgür iradenin ortadan kalkmasıyla ilgili maddedir) sınırına getirmiştir. Aradaki fark biz psikiyatrlar için son derece küçüktür. Bu noktada, psikiyatr olarak daha fazla bir şey söyleyemeyeceğini, çünkü kendi alanının dışına çıkmış ve hâkimin ve jüri üyelerinin alanına tecavüz etmiş olacağım belirtti. Sanırım meslektaşım Bay Werthauer'in sorusu üzerine, kelimesi kelimesine şunu söyledi: Tıbben bu sorumluluğu üstlenemem. Ama, diye ekledi, sanığın olay anındaki durumunu ancak tahmin edebiliriz.

Şimdi daha genç kuşakta sıra (psikolojik olarak hiç de ilginç olmaktan uzak değil). Yüksek Müşavir Bonnhöffer'in temsilcisi, Üniversite Kliniği sinir hastalıkları bölümünden Profesör Bay Forster. Psikiyatr olarak fevkalade bir uzmandır. Öncelikle Prof. Liepmann ve Prof. Cassirer'in görüşlerine katıldı. Bizzat kendisinin savaş tecrübeleri temelinde, savaş psikozuna ve benzer belirtilere çok şüpheyle yaklaştığı ve ceza kanununun 51. maddesinin uygulanmasına çok zor yanaşan doktorlardan olduğu halde, bizim olayımızda şöyle dedi: "Burada ağır hastalık rol oynamıştır." Ve sonra şöyle devam etti: "Psikiyatrların bu son soruya cevap vermesi zordur, çünkü biz-

ler, müspet ilimciler olarak tam bir özgür irade olduğunu zaten söyleyemeyiz. Ama tam da burada, değerler arasındaki en ince farklar söz konusudur. Özgür iradenin olup olmadığına cevap vermek çok zordur. Ben derim ki..." –Ve işte onun içinde birikenler dışarı taşıyor– "özgür irade ortadan kalkmıştır, 51. maddenin şartları oluşmuştur. Benim eğilimim bu yöndedir." Sonra "Her halükârda gerekçelendirdiğim şüphelerim vardır" dedi.

Bu son sözlere lütfen dikkat ediniz, tekrar bu noktaya döneceğim.

Sonra, sanığın 4 Şubat 1921 günü başvurduğu sinir hastalıkları doktoru Haake geldi. Kendisinden önceki üç bilirkişinin görüşlerine genel olarak katıldı ama sonuç olarak şunu söyledi: "Daha ileri gidiyorum. Burada fevri hareket söz konusudur. Fail bu fiili, hayallerinin zoru altında işlemiştir. Fail bence cezai ehliyetten yoksundur."

Bay Savcı, burada aktardığım bilirkişi ifadelerinin doğru olduğunu kabul etmiştir.

Dediğim gibi, görüyorsunuz ki, genç kuşak –ayrıca Prof. Bay Forster de artık 42 yaşındadır– daha ileri gidiyor, eski kuşak daha temkinli. "Olağanüstü zor bir durum; hepimiz hekim sorumluluğumuzun ötesine geçerek daha fazla şey söylemek için uğraştık. Ama burada kesin bir yargıya varmak istemiyoruz. Şüpheler olabilir." Yaşlı psikiyatrlar da bunu söylüyor. Böylece bütün sorumluluk sizlere geçti. Haklı olarak, Sayın Jüri üyeleri! Genel anlamda şunu söylememe izin verin: Bütün diğer bilirkişiler gibi tıbbi bilirkişiler de sadece hâkime yardımcı olur. Yargıya varmamızda bize yardım ederler. Ama son söz hâkimindir.

Şimdi konu bir adım daha ileri gidiyor. İmparatorluk Mahkemesi gibi en yüksek bir mahkeme; yani İmparatorluk Askeri Mahkemesi iki tane çok enteresan karar aldı. 14. cilt 109. sayfadaki kararında şunları söylüyor:

"Ceza kanununun 51. maddesi hususunda tıbbi bilirkişinin görevi zihinsel hastalık üzerine bilirkişi raporu vermek ve gerekçelendirmekten ibarettir. Bu hastalığın sonucu olarak özgür iradenin var

olup olmadığına karar vermek; yani sanığın 'hareketinden sorumlu' olup olmadığına ya da 'cezalandırmanın mümkün' olup olmadığına karar vermek onun işi değildir. Bu konuda karar vermek sadece mahkemenin işidir."

11. cilt, 282. sayfadaki karar da aynı şekildedir:

"Tıbbi bilirkişi, zihinsel durumun olay sırasında hastalıklı olup olmadığını incelemelidir. Cezai yeterliliğin olup olmadığı salt hukuki bir konudur ve hâkim tarafından karar verilmesi gerekir."

Ama aslında böyle kararlara ihtiyacımız yoktur, çünkü daha önce söylediğim gibi, alacağınız kararda tamamen özgürsünüz. Bilirkişilerin zihinsel hastalıklarla ilgili verdiği raporlar sizi asla tamamen bağlamaz.

Özgür iradenin var olup olmadığına ilişkin soruyu ele alırken dikkat çeken bir husus daha ortaya çıkıyor, ki bilirkişileri bu soruyu cevaplandırmaktan alıkoyan da budur. Buna Bilirkişi Prof. Forster işaret etmiştir: Tıp bilimi aslında özgür irade diye bir şey tanımaz.

İnsan iradesinin özgürlüğü, sadece felsefi alanda değil, teoloji alanında da en çok tartışılan konulardan biridir. Bizim ceza kanunumuz da doğal olarak bu konuda herhangi bir tavır almamaktadır. Ceza kanununun ele aldığı irade özgürlüğü, pratik hayatın gözlenmesinden çıkarılmıştır. Kanun şart koşar ve bunu hukuk düzeninin çıkarları doğrultusunda yapar: Yetişkin, zihinsel olarak sağlıklı bir kişi, bilimsel bir heyetin bilirkişi raporunda da belirtildiği gibi, "kendisini suça iten dürtüleri bastırmak ve hukuk bilinciyle hareket etmek için gerekli özgür iradeye sahiptir".

Şimdi, tekrar döneceğimi belirttiğim konuya geliyorum. Prof. Forster, kendi adına ileriye gideceğini söyleyerek şunu belirtmişti: "Her halükârda, gerekçelendirilmiş şüpheler mevcuttur." Burada, bir kez daha ve şiddetle vurgulamak isterim ki, İmparatorluk Mahkemesi birçok kararında –ve elbette öyledir–, "Özgür iradeyi dumura uğratacak bir rahatsızlık var mıdır" şeklinde bir sorunun asla sorulamayacağını belirtmiştir. Tersine, olması gereken; o kişinin tam olarak

sorumlu olduğu kanaatine varmaktır. Olay anında özgür iradenin var olduğuna ilişkin en küçük bir şüphe bile beraat kararı verilmesini gerektirir. Örneğin ceza mahkemesinde hüküm gerekçelendirilirken, özgür iradenin varlığından şüphe duyulacak herhangi bir anın görülmediği şeklinde olumsuz bir tespit yeterli olmaz. Tam tersine, kişinin sorumlu olduğu şeklinde olumlu bir tespit yapılması gerekir.

Ve şimdi Baylar, İmparatorluk Mahkemesi'nin bu temel soruya; özgür iradenin ne zaman bulunmadığı konusuna çok açık seçik, özgür iradeyi hiç tanımayan hekimlerden çok daha açık seçik bir ölçü getirdiğini düşünüyorum. Kolaylık olması için, İmparatorluk Mahkeme heyetinin ünlü bir yorumunu burada aynen aktarmak istiyorum. Bu yorum, İmparatorluk Mahkemesi'nin fevkalade üyeleri Dr. Ebermayer ile Dr. Lobe'nin birlikte yayımladıkları emsal kararlar kitabına dayanmaktadır. Dr. Ebermayer şu anda yüksek mahkeme üyesidir. Dr. Lobe ise, İmparatorluk Mahkemesi'nin hukuk literatürü alanındaki temsilcilerinin en başında gelir. İşte klasik olmuş cümleler:

"51. maddede konu edilen özgür irade kavramından şunu anlamak gerekir: İnsanın yapmak istedikleri ve bunları destekleyen düşünce ve duygularıyla buna direnen düşünce ve duygularının tamamı, belli bir içeriği olan yeni bir irade yaratır. Bu yeni iradeyle insan şu ya da bu karara varır. Eğer alınan kararla insanın kişiliği duyguların geçici dalgalanmalarına hâkim oluyorsa özgür irade var demektir.

"Ruhun bütün gücünü bir noktada toplama yeteneği yoksa; yani tek tek istekleri bütüne hâkim oluyorsa, irade yetersiz demektir. Eğer bir karara varılırsa, artık tek tek isteklere 'ben' hâkim değildir. Tek tek istekler hâkimiyeti ele geçirmiştir ve onun unsurları 'ben'e de hâkim olan kararlar verir."

İmparatorluk Mahkemesi'nin bir kararında kelimesi kelimesine şöyle deniyor:

"Hastalık sonucu bozukluklar insanın düşünce ve duygularını belirler ya da iradesine hâkim olacak derecede etkiler ise, iradenin akıl yoluyla kullanılması söz konusu olmaz."

Yani, "ancak ruhun bütün güçleri, bütün 'ben' bir karar alırsa, o 'ben' bu karar sonucu yapılan eylemden sorumlu tutulabilir."

Ve devamla: "Eğer kişiyi tamamen hâkimiyeti altına almış olan baskın fikir tek başına o eyleme sürüklemişse ve başka her şey gölgede kalmışsa, artık bütün 'ben' değil, sadece onun hastalıklı bir parçası o eylemi yapmış demektir."

Şimdi bu açıdan kendinize şu soruyu sorunuz: Talât Paşa'yı kapıdan çıkarken görüp tabancayı alarak aşağı koştuğu ve onun üzerine gittiği sırada, sanığın bütün duygularını kontrol ederek bir karara varmış olabileceğine inanıyor musunuz? Bunu kesin olarak söyleyebilir misiniz? Yoksa yalnızca ölmüş bir anne, korkunç hayaller, zulme uğramış halkının hatıraları ve kafasının içinden geçen bütün diğer şeyler mi onun eline silahı tutuşturmuştur? Ben bunun tersinin söylenebilmesini mümkün görmüyorum. Hekimler sizleri yarı yolda bırakıyor, sorumluluğu sizin üzerinize atıyor. İki hekim, hayır, sanığın sorumlu olduğu tespit edilemez, diyor.

Bu çok zor soruya cevap vermenizi kolaylaştırmak ve sizi rahatlatmak için sanırım yeterince konuştum. Alman topraklarına konuk olarak kabul edilmiş bir kişinin öldürülmesi üzüntü verici ve kötü bir şeydir denebileceğini gayet iyi biliyorum. Her yerde savaşların olduğu zamanımızda, Ermenilerle Türkler arasında savaşın sürdüğü bugün, her yerde kan akmaktadır. Bay Savcı'nın da ima ettiği gibi, bunlara katlanmak zorundayız. Talât'ın hükümeti yüzünden en az bir milyon Ermeni'nin; çocuk, kadın, yaşlı ve genç erkeğin kanı akmıştır. Hardenberg Caddesi'nde bu kan denizine bir damla daha katıldıysa, kanlı ve korkunç bir zamanda yaşamanın kaderimiz olduğunu düşünerek kendimizi teselli etmek zorundayız.

İnsan olarak Talât hakkında bir yargıya varmam mümkün değildir. Nesnel olarak söylenebilecek olanı başlangıçta söyledim. Ama bir şeyi daha belirtmek istiyorum: Talât ve arkadaşları, saf ve büyük bir Türkiye yaratmak amacıyla Ermeni halkını yok etmek istemiş olabilirler. Ama biz Avrupalılara dayanılmaz gelen bu durumun; bu

mezalimin, insan hayatının daha az değerli olduğu Asya'da olmasının anlaşılabileceğini söylemek haksızlıktır. Bugün orada her türlü dünya görüşünün temsilcileri yaşamaktadır. Örneğin Budistler, insanlara ve hatta hayvanlara büyük bir sevgiyle yaklaşmaktadır. Ama daha yüksek bir noktadan bakarak, şimdi toprağın altında yatan adamı kişi olarak sorumlu tutmuyorum. İki Fransız dehasının; Gustave le Bon ile Henri Barbusse'nin Dünya Savaşı'nın korkunç olayları hakkında söyledikleri onun için de geçerlidir: Tek tek kişilerin arkasında, onları yönlendiren dehalar ve iblisler vardır. İnsanları piyon gibi oradan oraya süren, ama gerçekte bir zor altında hareket eden bu kişiler, aslında haklı ve haksız düşüncelerin ve kitle baskısının elinde birer alettir. Burada ne kadar korkunç şeyler olmuş olsa da, küçük davranıp bunların sorumluluğunu tek tek bahtsız kişilere yüklemeyelim. Korkunç bir talihsizlik yaşadık. Hardenberg Caddesi'ndeki olay da bu talihsizliğin küçük bir parçasıdır.

Ama daha korkuncu; bir Alman mahkemesinin, eşi benzeri olmayan bir sınavdan geçmiş bu adam aleyhine bir karar alarak adaleti yaralaması olurdu.

Siz Jüri Üyelerinin bu düşünceleri dikkate alacağınızı umuyorum. Bizim çok alçak gönüllü bir görevimiz var. Bir anlamda, sizin kararlarınızın ebeliğini yapıyoruz. Bu sonsuz derecede zor kararın sorumluluğu sadece ve sadece sizin vicdanlarınıza aittir.

Avukat Werthauer: Sayın jüri üyeleri, size bir soru formu verilecek. Birinci soru, evet ya da hayır cevabını vereceğiniz bir sorudur ve adam öldürmeye ilişkindir, bu davanın konusudur. Cinayetin tasarlanarak mı işlendiği sorusuna hayır cevabı vermeniz konusunda konuşmama gerek yok. Konuşmak zorunda olduğum soru, evet ya da hayır cevabı vereceğiniz, cinayete ilişkin sorudur. Soru formunda yer alan soru, "Sanık Talât Paşa'yı öldürmüş müdür?" değil, "Sanık Talât Paşa'yı öldürmekten dolayı suçlu mudur?" şeklindedir. Bu fark size jüri odasına kadar eşlik edecek ve tekrar dışarı

çıktığınız zaman vereceğiniz cevapta da kendini gösterecektir. Bu fark, Alman kanununa göre yapacağınız danışmaların her aşamasında önünüzde duracaktır.

Alman kanunu bu açıdan iyidir. Eskidir; 50 yıllıktır, ama yine de iyidir. Alman ceza davalarına ilişkin söylenen olumsuz şeyler, sadece bu (iyi) kanunun uygulanmasıyla ilgilidir. Görüşüme göre kanunun değiştirilmesine gerek yoktur ve Bay Savcı tarafından sözü edilen reformun herhangi bir şeyi düzelteceğinden de ümidim yoktur. Herkes üzerine düşeni yaparsa, mevcut kanunun yeterince iyi olduğunu düşünüyorum.

Sanığın beraat etmesi gerektiği herkesin duygusudur. Şimdi siz belki de şöyle diyeceksiniz: "Ama bu hukuki olarak da doğru mudur; birini öldürmüş bir kişiyi suçlu bulmamız gerekmez mi? Biz Alman hukukunun hâkimleriyiz. Adaleti yerine getirmek üzere yemin ettik. Ve bundan dolayı birini öldürmüş bir kişiyi hukuk yolundan azat edemeyiz." Zaten zorluk da buradadır. Bu nedenle size şunların söylenmesi gerekmektedir: Hayır, hukuk açısından böyle bir sonuç çıkarmak yanlıştır. Alman kanunumuza göre sanığı beraat ettirmeniz gerekmektedir ve bu konuda herkesin duygusu tesadüfen hukukumuzun talep ettiği şeyle örtüşmektedir. Sadece bunun basit sözcüklerle sizlere anlatılması gerekmektedir.

Savunmanın, bizim kadar sizin de temsil ettiğiniz Alman hukukunun adına leke sürecek bir adaletsizliğe yol açacak herhangi bir söz söyleme amacı yoktur. Dünyanın gözü üstümüzdedir ve sizin kararınız belki de bin yıl sonra bile hukuki bir karar olarak anılacaktır. Bu nedenle, savunma makamı, sizi adaletsiz bir karara yönlendiremez. Ama kendi iç kanaatinizle beraat etmesi gerekiyorsa ve hukukçular bunun için varsa, mevcut zorlukları aşabilmeniz için size bunun en katı kanunla bile örtüştüğünü söylemeliler.

Tekrar ediyorum: Formdaki "Sanık suçlu mudur?" sorusundaki "suçlu" sözcüğünde, bütün ceza kanununu kapsayan bir dizi neden yatmaktadır.

Ceza kanunumuz genel ve özel bölümlerden oluşur. Özel bölüm tek tek suçları; cinayet, sahtekârlık, hırsızlık vb. suçları kapsar. Örneğin maddelerden birinde şöyle der: Başkasına ait bir malı çalan kişi hırsızlık yapmaktan suçlu olur. Başka bir maddede: taammüden birini öldüren kişi cinayet işlemekten suçlu olur. Ama bu tek tek suçlarla ilgili bölümden daha önce gelen ve bütün özel durumlar için geçerli olan ve bu nedenle her özel bölümde tekrarlanmayan genel bir bölüm vardır.

Bu genel bölümün 2. maddesinde, hiç kimse, daha önce cezai müeyyidesi belirlenmemiş bir fiilden dolayı cezalandırılamaz denmektedir. Belli bir fiil için ceza verilirken genel bölüme ve özel bölüme bakılır. Genel bölüm birkaç maddeden oluşur ve bu maddeler davamız üzerinde belirleyicidir ve şimdiye kadar ortaya çıkan farklı görüşler bu maddelerdeki hükümler esas alınarak değerlendirilecektir.

Genel bölümün 51. maddesi, özel bölüme göre hırsızlık yapmış, adam öldürmüş ya da başka bir suç işlemiş bir kişiye belli durumlarda ceza verilemeyeceğini hükme bağlar. Failin zihinsel durumuyla ilgili olan madde bu maddedir. İki madde sonra, meşru müdafaa konusunu düzenleyen benzer bir madde daha vardır. Meşru müdafaa bir saldırıya karşı kendini savunma demektir. Bu maddenin 3. bendinde ise, böyle bir meşru müdafaa durumu olmasa bile, söz konusu kişi korku ve telaşla meşru müdafaa sınırının ötesine geçmişse cezalandırılmaz, denmektedir. Bu iki maddeye tekrar döneceğim, çünkü sizin kararınıza bunlar temel teşkil edecektir. Daha önce de belirtildiği gibi, 51. maddenin birinci cümlesi, fiilin işlenmesi sırasında failin bilinci yerinde değilse cezalandırılamaz demektedir. İkinci cümle ise; ya da fail fiili zihinsel faaliyetini bozan hastalıklı bir durumda işlediyse şeklindedir. Yani, çok farklı iki husus tek bir maddede toplanmıştır: Biri ağır bilinçsizlik, diğeri zihinsel faaliyetin hastalıklı durumu. Elbette her ikisinin de mevcut olduğu durumlar da vardır. Bizim davamızda da durum böyledir. 51.

maddenin bu iki unsurunun birden bulunduğu o kadar açıktır ki, bu dava bir değil, iki beraat kararını hak etmektedir.

Yukarıda işaret edildiği gibi, bu hususlarda şüpheler doğabilir. Bir kişinin bizzat yaşamadığı, geçmişte kalmış olguların gözünün önünde canlanıp canlanmayacağı sorusuna evet ya da hayır cevabı verilebilir. Bilmiyorum şeklinde bir cevap da verilebilir. Örneğin bir şeyin uydurma olup olmadığı sorusuna biri evet, eminim der; bir başkası öyle olmadığını açıklar; bir üçüncü kişi de bilmiyorum, bu konuyla ilgilenmedim diyebilir. Buradaki herkesin önünde duran mesele tam da budur.

Hukukun gizemli bir sanat değil, sağlıklı insan aklının uygulanması sanatı olduğunu her an düşünmelisiniz. İnsan bu sınırı aşar ve "adaletçilik" oyunu oynarsa, yolunu şaşırır. Soruna ne kadar basit ve net bir şekilde yaklaşırsak karar vermek de o kadar kolay olur. 15 Mart 1921 günü bu genç adamın olayı oldu. 51. maddenin uygulanıp uygulanamayacağı size sorulacak. Yani, o sırada bilinçsizlik ya da zihinsel faaliyetin hastalık sonucu bozuk olması durumunun söz konusu olup olmadığı sorulacak. Sanık konuştu, tanıklar konuştu, bilirkişiler görüşlerini bildirdi; herkes sizin tarafınızdan dinlendi. Son derece sağlıklıydı demeniz ihtimali vardır. Bazılarınızın sağlıklı değildi; ruhu hastalıklı bir şekilde etkilenmişti demesi de mümkündür. Ama bir bölümünüzün, bilmiyoruz, durum tam olarak aydınlanamadı demesi de mümkündür. Benzer bir davada İmparatorluk Mahkemesi'nin verdiği karar daha önce anlatılmıştı. Kuşkusuz İmparatorluk Mahkemesi de doğru ya da yanlış karar verebilir. Ama eğer bir karar içerik olarak doğru ise, örnek gösterilebilir; İmparatorluk Mahkemesi bir otorite olduğu için değil, hukuk alanında doğru bir karar olduğu için. İmparatorluk Mahkemesi'nin kararı doğru ise –ve biz bunu araştırabiliriz– ve sağlıklı insan aklımız bu araştırmada bize kararın nesnel olarak doğru olduğunu söylerse, rahatça kendi davamızda da bu karardan yararlanabiliriz.

Olshausen'ın ceza kanununun İmparatorluk Mahkemesi emsal kararlarında şöyle denir (5. baskı, 1897, c.I, s.186, mütalaa:10):

"...Eğer cezai ehliyetin olmaması net bir şekilde ceza verilmemesinin nedeni olarak gösteriliyorsa, genel olarak kastın bulunduğunun tespiti yeterli olmaz. Bunun ötesinde, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 266. maddesine göre gerekçelendirmek gerekir. Failin fiili işlediği sırada 51. maddede zikredilen durumlardan herhangi birinin içinde olmadığının açık bir şekilde tespiti şarttır.

"Ana davada cezai ehliyetin olmadığına ilişkin herhangi bir işaret bulunmadığına ilişkin bir tespit yeterli olmaz. Pozitif bir tespit; yani failin fiil sırasında 51. maddede sayılan bir durumda olmadığının açıkça tespiti gerekir. (İmparatorluk Mahkemesi Kararları, c.21, s.131.)

"Yani sağlığım bozacak etkilerin olmadığı tespit edilmelidir. Eğer böyle bir etkinin olduğuna ilişkin bir şüphe kalmışsa, beraat kararı verilmelidir."

İşte sağlıklı insan aklına hitap ettiği için bugüne kadar hiç kimsenin şüphe etmediği emsal karar. Yani sizler, ister bilincinin bulanmış olmasından, isterse hastalık sonucu zihinsel bozukluktan olsun, sanığın 15 Mart 1921 günü, saat 11.00'da; ateş ettiği anda, özgür iradesiyle hareket edip etmediği konusunda şüphe içinde iseniz, şunu söyleyeceksiniz: "Şüphemiz var!" Ama böyle bir durumda, şüpheli de olsa, beraat kararı verilmelidir. İçinizden bazıları "Gerekli zihinsel yetiye kesinlikle sahip değildi" derse ve diğerleri "gerekli zihinsel yetiye sahip olduğundan şüphe duyuyoruz" derse, bu görüşler aynı tarafta sayılacaktır ve bu, beraat kararı için kesinlikle yeterlidir. Sadece "bu adam o anda 51. maddenin kastettiği anlamda tam olarak cezai ehliyete sahipti. Ne bilinç kaybı ne de hastalık yüzünden zihinsel yetisiyle hareket etmesi engellenmiştir" diyenler bu soruya evet cevabını verebilir.

Karar almanızı kolaylaştırmak amacıyla, tıbbi bilirkişilerin sözünü etmedikleri bir hususa işaret etmek istiyorum. Ateş edildiği

anda Tehleryan'ın nasıl bir şey hissettiği incelenmelidir. Bu konuda sizlerin bir an için düşünmeniz gerekir. Bu duygusal tepkiler ve bedenin yaptığı davranışlar nasıl ortaya çıkar? Yani, bilinç kaybı ve zihinsel faaliyetin bir hastalık sonucu bozulması nasıl olur? Bunu sizlere aslında doktorlar da açıklayabilirdi. Dış etkenler sinir sistemi tarafından algılanır, sinir lifleri, beyin ve omurilik tarafından değerlendirilir ve ondan sonra duyu ya da harekete dönüşür. Eğer birisini öldürmek istiyorsam, dimağımda bu isteğin olması gerekir. Bu isteği sinir lifleri aracılığıyla omuriliğe yollamam gerekir. Ondan sonra ele silahı tutturmalı, gözün hedefi görmesini sağlamalı ve ele tetiği çektirmeli. Normal süreç böyledir. Bu süreç herhangi bir şekilde hastalıklı bir şekilde bozulursa, ya da beyinde bir an için, sadece bir an için bilinç kaybı olursa, özgür irade mevcut değil demektir; bilinçsizlik ya da zihinsel yeteneğin hastalık sonucu bozuk olması özgür iradeyi devre dışı bırakmış demektir.

Müşavir Bay Gordon'un size okuduğu metin de bu konudaydı. Önemli bölümü burada bir kez daha tekrarlamak istiyorum. Sadece "niyet" kelimesini buraya almayacağım. Zaten mucip sebep ya da "güdü" ile aynı anlamdadır. Makul, somut, teknik, terimler yerine böyle Almancı/Alman yanlısı terimler kullanmamak gerekir. Bundan dolayı "niyet" yerine mucip sebep, saik ya da "güdü" diyeceğim. "Heyecan" kelimesi de var, ama bunları anlamak çok zor olduğu için "mucip sebep", "harekete geçiren sebep" ya da "güdü" kelimelerini kullanmayı tercih ediyorum.

İmparatorluk Ceza Kanunu'nu yorumlayan Ebermayer'in kitabının 183. sayfasında önemli bir bölüm var. "51. maddede konu edilen özgür irade kavramından şunu anlamak gerekir: İnsanın yapmak istedikleri ve bunları destekleyen düşünce ve duygularıyla buna direnen düşünce ve duygularının tamamı, belli bir içeriği olan yeni bir irade yaratır. Bu yeni iradeyle insan şu ya da bu karara varır. Eğer alman kararla insanın kişiliği duyguların geçici dalgalanmalarına hâkim oluyorsa özgür irade var demektir. Ruhun bütün

gücünü bir noktada toplama yeteneği yoksa; yani tek tek istekler bütüne hâkim oluyorsa, irade yetersiz demektir. Düşünceler vb. normal etkisini gösterir ve zihinsel faaliyetteki hastalıklı bir bozukluk sonucu mekanik bir işleyiş ortaya çıkmazsa, 'irade zayıflığı' özgür iradenin ortadan kalkmış olduğu anlamına gelmez." (İmparatorluk Mahkemesi Kararları, 46/17, 23.5.1917.)

"Bütün duyguları bir noktada toplayarak tek tek güdülerden yeni içerikle tek bir irade yaratma yeteneği yoksa, özgür bir kişilik de yok demektir. Eğer bir karara varılırsa, artık tek tek isteklere 'ben' hâkim değildir. Tek tek istekler hâkimiyeti ele geçirmiştir ve onun unsurları 'ben'e de hâkim olan kararlar verir. Hastalık sonucu bozukluklar insanın düşünce ve duygularını belirler ya da iradesine hâkim olacak derecede etkiler ise, iradenin akıl yoluyla kullanılması söz konusu olmaz. Ancak ruhun bütün güçleri, bütün 'ben' bir karar alırsa, o 'ben' bu karar sonucu yapılan eylemden sorumlu tutulabilir. Eğer kişiyi tamamen hâkimiyeti altına almış olan baskın fikir tek başına o eyleme sürüklemişse ve başka her şey gölgede kalmışsa, artık bütün 'ben' değil, sadece onun hastalıklı bir parçası o eylemi yapmış demektir."

Burada tıp, teknik ve hukuk alanındaki en önemli sorunlardan birine değinmiş oldum. Ama sanırım sağlıklı bir sağduyu bunu kavrayacak, onaylayacak ve izleyecektir. Gördüğünüz gibi, sağlıklı, akıllı bir insanın söyledikleriyle hukukun söyledikleri örtüşmektedir. Eğer beyinde ya da sinir liflerinde ya da sinir sisteminde hastalıklı bir şekilde etkilenmiş bir şey varsa ya da beyinde akıldışı garip görüntüler yer etmişse ve bunlar iradenin oluşmasında baskı yapıyorsa, bu kişi artık özgür iradeye sahip değildir. Hastalıklı fikri-sabitler, hastalıklı gidiş gelişler vardır ve sanığın eyleminden bunlar sorumludur.

Bu hukuki açıklamadan sonra artık sizler, önünüzdeki olayla ilgili kararları kolayca alabileceksiniz. Çıkmak istediğiniz dağa gerilmiş bir halat gibidir. Dağcı halatı atıp gerdikten sonra, dikkatli tırmanan herkes artık bu halata tutunarak zirveye varabilir.

Yüzyıllardır kullanılan bir halk deyişini de burada sözlerime eklemek isterim: "Gözü karardı." Bununla söylenmek istenen şudur: O anda, böyle bir şey olduğu anda, özgür bilinç bulanmıştır. Aslında o durum karşıma çıkmasaydı, o an olmasaydı yapmayacağım bir şeyi yapmışımdır.

İmparatorluk Mahkemesi'nin başka bir kararından da söz etmek istiyorum. Kilisede muhalif bir adam oturmaktadır ve papazın söyledikleri onun görüşlerine çok aykırıdır. Adam papazı dikkatle dinler, öfkelenir ve kendini kaybederek bağırır: "Sus artık, bu yanlış." İbadetin huzurunu bozmak suçundan dava açılır ama beraat eder. Çünkü duyduklarıyla bilinci, kanı öylesine galeyana gelmişti ki, o anda artık özgür iradesinin efendisi değildi; bir nevi bilinçsizlik ona hâkim olmuştu.

Bizzat sanığın duruşmada anlattıklarından hareketle kendisinin 15 Mart günü saat 11.00'da özgür iradesiyle hareket edip etmediği konusunda bir karara varabilmenizde size yardımcı olacak bazı nesnel hususlar bulunmaktadır. Bilirkişilerin kendi aralarında yürüttükleri tartışma sizi etkilememelidir. Doktorların söylediklerinden bağımsız olarak, duruşmada bizzat edindiğiniz kanaate göre karar vermelisiniz. Failin olay anındaki iradesi ve ruhsal durumu hakkında bir karara varırken, kendisinin güneyli bir halktan olduğunu, onların daha soğuk olan kuzeylilere göre daha kolay ateşlendiğini ve Savcı'nın da belirttiği gibi, onların kanlı bir geleneği olduğunu dikkate almalısınız. Türklerin gittikleri her yeri kan gölüne çevirdikleri de malumdur. Türkleri 1683'te Viyana önlerinde de görmüştük. Eğer buralara kadar gelebilselerdi Almanya'dan geriye de bir şey kalmayacaktı. Güneyli halklar arasında kanlı bir gelenek vardır; sadece Türklerde değil Ermenilerde de böyledir.

Ayrıca, sanığın tifüs olduğunu da duydunuz ve sıtma ya da tifüs olan bir kişinin yıllar boyunca normal bir insan olarak kabul edilemeyeceğini bilirsiniz.

Mide rahatsızlığı ya da başka bir nedenden dolayı sanık o gün alışık olmadığı ölçüde konyak da içmişti ve bu nedenle de ruhsal durumu çok normal değildi.

Buna ek olarak, Ermeniler ve Türkler şimdi yeniden resmen birbirleriyle savaş halindedir. Bu iki halk karşılaştığı her yerde birbirine düşmanca yaklaşmakta, hemen savaşa tutuşmaktadır. Sanık bizzat "Ben yabancı, o yabancı, Almanya'ya ne!" dedikten sonra şunu da ekleyebilirdi: Biz savaş halinde ve intikam duyguları içindeyiz. (Ve bu, oradan geçen ve elbette hemen sanığa saldırarak dövenlerin yargıya varma yeteneklerini de bilirkişiler nezdinde gümşığına çıkarıyor...!)

Talât'ın ölüm cezasına çarptırıldığını da duydunuz. Yargı kararlarını ya kabul edersiniz ya da etmezsiniz. Ama başka bir mahkemenin aldığı kararı kabul etmeyen, bizim mahkememizin kararının kabul edilmesini talep edemez. Talât Paşa'nın ölüm cezasını bir savaş mahkemesi vermiştir. Savaş mahkemelerinin, askeri mahkemelerin dostu değilim. Eğer hukuk genel olarak iyi işliyorsa böyle özel mahkemelere ihtiyaç yoktur. Ama savaş mahkemeleri, askeri mahkemeler varsa, onların içinde de doğru kararlar veren dürüst ve cesur hâkimler mutlaka vardır. İstanbul'daki o değerli yüksek hâkimlerin titiz bir inceleme yaptıktan sonra doğru kararı verdiklerinden hiç şüphem yok. Kararın İngiliz işgal güçlerinin baskısı altında verildiği de söylenemez. İngiliz hâkimlerinin davalarda bu şekilde etkili olmaya çalıştığını hiç duymadım. Tam tersine. İngiltere'nin lehine ya da aleyhine istediğinizi söyleyebilirsiniz, ama İngiliz hukuku bütün ülkeler için her zaman örnek olmuştur. Bu nedenle, savaş mahkemesinin, bu kararı İngiliz silahlarının baskısıyla verdiğini söylemek yanlıştır. Aslında yapılması gereken, bu kararın gerekçelerine bakmaktır. Görülecektir ki, bir tanığın burada da belirttiği gibi, bu karar, Ermeni kırımından ve başka dört suçtan dolayı verilmiştir. İstanbul'da olan bir sanık gerçekten de idam edilmiştir. İnsan öldürmekten nefret ettiğim gibi ölüm cezasından da nefret ede-

rim ve ölüm cezası olduğu ve infaz edildiği sürece, insanın başka cinayetlere başarıyla karşı durabileceği fikrini yanlış bulurum. Bana göre insan hiçbir zaman ve hiçbir şekilde başkasını öldürmemelidir. Ancak, o ölüm cezası verildikten sonra, Talât, idam edilmemek için kaçmak zorunda kaldı ve başka bir isimle saklandı. Bu kararın gerekçelerinin doğruluğundan şüphe etmiyorum. Bu karardan sonra bu olaylardan onun suçlu olduğu tespit edilmiş oldu. Ama bu ölüm cezası Ermenileri de etkiledi. Adil ve doğru düşünen bir Ermeni bile şunu söyleyecektir: Bu adam ölüm cezasına çarptırıldı; yani bu suçları işledi ve ölüm cezasını hak etti.

Ayrıca, meşru müdafaa kavramıyla ilgili başka bir husus da var. Enver Paşa ve Talât Paşa gibi kişiler Almanya'da sahte isimlerle yaşadı. Almanya'nın "misafiri" oldukları iddia edildi. Buna şiddetle karşı çıkmak zorundayım. Alman hükümetinin, memleketinden kaçmış böyle suçluların başka isimlerle Almanya'da "misafir" olarak yaşamalarına izin vereceğini sanmıyorum. Bu kişilerden biri; Enver Paşa buradan da kaçmıştır ve gazetelerin yazdığına göre şimdi Rusya'da Bolşeviklerle birliktedir ve Ermenilerin yok edilmesi de dahil çeşitli savaş planları yapmaktadır. Talât da mutlaka bunu yapmak istemiştir. Eğer Enver'in peşinden gitseydi, sekiz ya da on dört gün içinde Ermenilere karşı yeni caniyane eylemler yapılmış olabilirdi. Kendisini halkın kurtarıcısı olarak gören bir kişi, halkı için böylesine tehlikeli ve suçlu olan birini yere serdiği zaman şüphesiz şu düşünceye sahip olur: Bu adam Ermeni halkının düşmanıdır, Almanya'dan çıkarsa Enver Paşa ve Bolşeviklerle birleşir ve yeniden bizim kadınlarımız ve çocuklarımız boğazlanır! Talât Paşa'yı karşısında gördüğü zaman kesinlikle böyle bir korkuya kapılmıştır. İşte bu nedenle, sanığın eyleminde, hukuki anlamda olmasa da, meşru müdafaa söz konusudur. Bilirkişiler bu konu üzerinde daha ayrıntılı durabilir.

Bilirkişilerin sara hastalığı üzerine yaptıkları tartışmayı izlediniz. Bilirkişiler hâkimin yardımcısıdır. Bilgileriyle hukuka hizmet

ederler. Bir evin yıkılmasıyla bir insan ölürse, onun ölümünden mimarın sorumlu olduğu iddia edilebilir. Ama onun gerçekten suçlu olup olmadığına karar verme işini kesinlikle bir bilirkişiye bırakamayız. Bu mümkün değildir. O ancak evin kurallara uygun yapılıp yapılmadığını, inşaatta bir hata olup olmadığını söyleyebilir. Evin çökmesinin başka sebepleri olabilir. Aynı şekilde, 51. maddenin geçerli olup olmadığı konusunda bilirkişiler hiçbir şey söyleyemez. Çünkü eylemin yapıldığı andaki bilinçsizlik, bilirkişilerin değil, psikologların cevaplayabileceği bir husustur. Tıbbi bilirkişiler sadece zihinsel faaliyetlerde hastalıklı bir bozulma olduğu zaman devreye girer. Doktorların işi hastalıkla ilgilidir; hastalığın belli bir andaki etkisiyle değil. Hastalık söz konusu olduğu zaman doktora danışmalıyım ve o da bilgileri temelinde bana en doğru cevapları vermelidir. Ama hukukçuların işine karışılmamalıdır. 51. maddenin uygulanıp uygulanmayacağı tıbbi bilirkişileri ilgilendirmez. İtiraf ederim ki, mahkemeler, pratik nedenlerle doktorlardan sadece sanığın hastalıklarına ilişkin rapor istemekle yetinmez, onlara sık sık bu hastalığın irade üzerindeki etkisini de sorar: 51. maddenin uygulanması gerektiği görüşünde misiniz? Bu son soruyu ben asla sormazdım ve bir adalet bakanı, görevi aldıktan sonra ilk iş olarak ne yapması gerektiğini bana soracak olsa, tıbbi bilirkişilere 51. maddenin uygulanmasına ilişkin soru sorulmasını ve onların da bu soruya cevap vermesini yasaklayınız, derdim. Bir doktor, kendi bilim dalındaki bilgilerle donatılmıştır ve onları kullanarak hastalıkları bütün ayrıntılarıyla inceler ve açıklar, ama bizim burada karara bağlayacağımız soruyla hiç ilgisi yoktur ve o konuda bir şey söylememelidir.

Birinci bilirkişi Müşavir Bay Störmer dışındaki bilirkişiler bu soruya pek de isteyerek cevap vermediklerini; çünkü irade ve iradenin sınırları konusunda doktorların hukukçulardan farklı bir bakış açısına sahip olduklarını söyledi. Ama sonunda, hukuki sorumluluğu üstlenmeksizin hepsi bir cevap verdi. Bazıları sadece "evet", bazıları sadece "hayır" cevabı verdi. Sadece birinci bilirkişi 51.

maddenin uygulanıp uygulanmayacağı sorusuna hayır cevabı verilmesi gerektiğini çok kesin bir şekilde ifade etti. Müşavir Bay Störmer'e karşı herhangi bir şey söylemiyorum, kendisini sayarım, çok değerlidir. Ama sizin de fark ettiğiniz gibi, raporu uygulanamaz. Sara konusundaki yaklaşımı doğru değildir. O bedensel "sara" tanısı koyarken bütün diğer baylar ve biz hepimiz ruhsal sara üzerinde görüş birliğine vardık. O ruhsal saranın nedenlerini tam olarak araştırmadı ve dolayısıyla tanısı doğru yapamadı. Raporunun çok somut ve çok özenli hazırlanmış olduğunu kabul ediyorum, ama bu durum onun doğru olmadığını söylememi engellemiyor. Bir insan bir konuda çok ayrıntılı ama yanlış bir görüş açıklayabilir. Başka biri yarım saatte doğruyu söyleyebilir. Ama kendi meslektaşları, haklı olarak, Müşavir Bay Störmer'in bilirkişi raporunun yanlış olduğunu, çok kibar bir şekilde de olsa belirttiler.

Diğer bilirkişiler sanığın ruhsal sara hastası olduğunu; yani ruhsal rahatsızlıktan kaynaklanan bir bedensel yapıya sahip olduğunu ve bunun da tekrar tekrar sara nöbetine yol açtığını söylüyor. Sanığın olaydan bir gece önce ya da o sabah nöbet geçirip geçirmediğini kesin olarak bilemeyeceğimiz, çok doğru bir şekilde belirtildi. Böyle nöbetler gelip geçebilir ve hasta bunu fark etmeyebilir; geriye sadece biraz yorgunluk ve zayıflık kalır. Müşavir Bay Störmer de benim "bir gece önce bir nöbet geçirip geçirmediğini biliyor musunuz?" soruma şu cevabı verdi: "Hayır, bunu bilemem. Sanık nöbet geçirdiğini söylemedi. Nöbet geçirip geçirmediğini bilmiyorum, ama elbette geçirmiş olabilir." Dolayısıyla, bilirkişilerden birisinin söylediği şu sözler çok önemlidir: Bu tür nöbetlerin geldiğini hasta hiç fark etmeyebilir. Ama bu nöbetler geldikten sonra, ruhsal etkisi uzun zaman hatta bazen günlerce sürebilir. Dolayısıyla, bu nöbetin olaydan tam da bir gece önce ya da o sabah gelmiş olması gerekmez. Bazı oyunculardan sara nöbeti geçirdiğini duyardık. O gün birdenbire tiyatroya gelmez, seyahate çıkar, ortadan kaybolur ve nerede olduğunu hiç kimse bilmezdi. Bir tren bileti

alır, uzaklara gider, otelde kalır ama sara nöbetinin etkisiyle olup bitenleri bilmezdi. Besbelli ki bilinç bulanıklığının sonucu olan bir dizi zihinsel ve ruhsal rahatsızlık söz konusuydu. Yardımcı hâkim Müşavir Bay Störmer'e "Olaydan önce bir sara nöbeti geçirip geçirmediğini biliyor musunuz?" diye sormuş, Dr. Störmer "Bilmiyorum" diye cevap vermiş ve onun bilirkişi raporu o noktada benim için bitmiştir.

Diğer bilirkişiler çalışkanlık açısından değil ama bilimsel tecrübelerini kullanma açısından çok daha öndeydi.

Nihayet sanığın başından şiddetli bir darbe yediğini ve midesi bulandığı için o sabah konyak içtiğini de biliyorsunuz.

Doktorlar psikolojik sara hastalığının olduğunu ve "psikoastenik nöbet" geçirdiğini söylüyor. Böyle yabancı sözcüklerle hiç kimse etki altına alınamaz. Ama bununla söylenmek istenen, içerik olarak doğrudur. Bilirkişilere göre sanık, ailesinin kurban edildiği 1915 katliamından sonra uyandığında ceset kokusu duymuş ve daha sonra bu hatıralar gözünün önüne geldiğinde de hep ceset kokusu almış. Sanığın ruhunun ajite olduğunun bir işaretidir; o resimler gözünün önüne geldiğinde artık iradesinin efendisi değildir. Eğer ben irademin efendisi isem, mürekkep hokkasını kokladığım zaman ceset kokusu almam. Ama mürekkep hokkasıyla daha önce birinin öldürüldüğünü biliyorsam, hokkayı kokladığımda burnuma ceset kokusu geldiğine inanabilirim ve işte o zaman artık özgür iradenin efendisi olmaktan çıkarım.

Bildiğiniz gibi, buna benzer bir de "baş dönmesi nöbetleri" vardır. Bazı insanlar başlarının döndüğünü sanır. Bir dağa tırmandığınız zaman, düşme ihtimaliniz olmadığı halde sıkıca tutunmak istersiniz. İnsanın bastıramadığı böyle düşünceleri vardır. Örneğin bir insan pencereden dışarı bakar ve şöyle bir düşünceye kapılır: "Şimdi buradan atlamalısın!" O anda en iyisi pencereden uzaklaşmak ve onu kapamaktır, çünkü psikolojik olarak hastalıklı bir yapısı varsa atlamayacağını kimse söyleyemez, zira ruhsal baskıya direnmek

mümkün değildir. Bilirkişiler bunları o kadar güzel anlattı ki, çok iyi kavradık.

Şimdi soru şudur: Sanığa hâkim olan, onu esir alan düşünce neydi? Bu soruya en iyi cevabı kendisi vermiştir: Talât'ı görmesidir. Berlin'e geldiği sırada da, Berlin'de oturduğu ilk dört hafta içinde de, aklında Talât falan yoktu. Ama Hardenberg Caddesi'ne gidip o üç Türk'ü gördüğü, onlardan birinin yerlere kadar eğilip diğerine "Paşa" diye hitap ettiğini duyduğu, gazetede gördüğü resminden o adamın Talât olduğunu anladığı andan itibaren, kırmızı bez görmüş boğaya benzedi. O sabah bu adamı tekrar gördü. Aşağı indi. Tabancayı alıp aşağı indiği ve nihayet ateş ettiği anda beyninin içinde ne tür düşünceler dolaşıyordu acaba? Talât'ın şahsıyla ilgili düşünceler.

Politikayı mahkeme salonuna taşımak istemiyorum, ama İddia Makamı'nın Talât lehine söylediklerini görmezden gelemem. Eğer bu yapılmamış olsaydı belki ben de onun aleyhine şeyler söylemek zorunda kalmazdım. "Almanya'nın bir müttefiki"nin öldürüldüğü söylendi. Bu doğru değil. O ve komitesi o zamanki Prusya ve Almanya askeri hükümetinin müttefikiydi. Bu kişiler asla Alman halkının müttefiki olmadılar, ama buna rağmen Talât'ın Almanya'nın müttefiki olduğu söylendi. Bu durumda ben de şu noktayı vurgulamak zorundayım: Bu Jöntürkler hiçbir zaman Alman halkının müttefiki olmadı. Eski Türk hükümetini devirdiler, memleketi kan deryasına çevirerek iktidarı on yıl ellerinde tuttular. O zamanki Alman hükümetinin bunlarla ittifak yaptığı doğrudur. O hükümet, Rusya'da devrim yapsınlar diye Almanya'dan geçirilen Lenin ve Troçki ile de ittifak içindeydi. Hatta o hükümet Haase'ye, herhangi bir ülkede devrim için kışkırtılabilecek birkaç devrimci ya da anarşist tanıyıp tanımadığını da sormuştu. Ama Talât Paşa'nın Alman halkının müttefiki olduğunu asla ve asla kabul edemem. Talât Paşa belki kişi olarak namuslu biri olabilir, ama militarist bir hükümetin üyesiydi ve militarist hukukun karşıtı demektir. Mesleği askerlik olan bir kişinin militarist olması şart değildir. Bir insan subay ya da

er olabilir, bütün gün üniforma ve silah taşıyabilir ama militarist olmayabilir; hukukun temel ilkelerini ve adaleti içinde koruyabilir ve mesleğini bu temelde yapabilir. Öte yandan, hayatında hiç üniforma giymemiş, hep bir mürekkep hokkasının arkasında oturup makaleler yazmış, ama her şiddetin ve kanlı bayrağın temsilcisi olmuş öyle çok insan vardır ki. Militarist, adaletin karşısına şiddeti koyar. Bir adalet insanı, adaleti dünyadaki her şeyin üstünde tutar. O kişi dindar ise, adalet hemen tanrıdan sonra gelir, insan ise ancak ondan sonra. Dindar değil ise, kutsal bir varlık olarak insan önce gelir. Militarist farklıdır. O şiddet adamıdır; adalet onun için ancak "askeri zorunluluklar" ile "uyum" içinde olduğu sürece geçerlidir. Militaristler hiçbir halka, hiçbir sınıra, hiçbir ulusa has değildir; yerkürenin her köşesinde bulunur. Adil kişilerin kastına karşı kendi özel kastını, militarist kastını, zorba kastını oluşturur. Biz de şu anda Ren'in öteki kıyısında etkili olan militaristlerden dolayı korkunç acı çekiyoruz. Kim bilir bu zorba insanlar yüzünden daha ne kadar acı çekeceğiz. Bizde de zorbalar vardı. Bizim işimiz olmadığı halde, askerleri eğitmeleri için onları Türkiye'ye yolladık. Rusya'daki militaristleri de gördük ve şimdi orada asıl militarist olan Bolşevikler yönetimde. Her yerde militaristler görüyoruz. Dış görünüşleri insana benziyor, beyinleri de var ama beyinlerinin adaleti oluşturan parçası yok. Çok gelişmiş bir hayvan türünün asla insanca duygulara sahip bir yüreği olamaz. İşte militaristlerin de halka karşı konumu aynen böyledir. Savaş isterler, şiddet isterler ve işte Ermeni halkını yok etmiş olan da Türk halkı değil, bu zorbalardır.

Bir halkı tehcir etmek, bir militaristin kafasında oluşabilecek en iğrenç düşüncedir. Eğer burada iddia edildiği gibi Jöntürk komitesi iyi jandarmaların orada olmadığına, ellerinde jandarma olarak sadece başıbozukların bulunduğuna inanıyorduysa bu tehcir emrini vermemesi gerekirdi. Ama bu emri verdiyse ve bu tür insanlara güvendiyse bunun sorumluluğunu da taşır. Olayı tam tersten ele alıyorum: Yolda bütün bu kötü şeyleri yapan jandarmayı elbette suç-

lu buluyorum, ama tehcir işini bu tür adamların eline bırakan İstanbul'dakiler kadar değil. Bütün suç böyle tehcir emirlerini veren ve böyle şüpheli kişiler tarafından uygulatan hükümettedir.

Savaşa girip girmemeye asla tek tek kişiler karar veremez. Savaş ilan edilince herkes savaşın içine çekilir, savaşa katılmak zorunda kalır. Savaşın şansı o halka gülmez de askerler esir düşerse, düşman, savaşı esirlerin başlatmadığını; onların halkın temsilcisi olarak, görev icabı savaştığını bilmek zorundadır. Her esir bir azizdir, çünkü halkının temsilcisi olarak kendi evi ve yurdu için savaşmak zorunda kalmış ve talihsizlik sonucu esir düşmüştür. Esirlere "köpoğlu köpek" diyen ya da onlara el kaldıran herkes bence sonsuza kadar düzgün insanlar topluluğunun dışına atılmalıdır, çünkü bu insanlar halkları için savaşmış ama bahtsızlık sonucu esir düşmüştür ve her türlü saygıyı hak etmektedirler.

İstanbul'daki hükümetin de bunu bilmesi gerekirdi. Ermeniler başka halklarla ittifak yapmış olsa bile, herhangi bir gözü dönmüş önderleri ihanet etmiş ve Ruslarla işbirliği yapmış olsa bile, Jöntürkler binlerce kadın ve çocuğun bütün bunlardan haberinin olmadığını biliyordu ve aynı şekilde, bir tehcir emrinin ilk şartının çocukların, kadınların ve ihanet etmemiş erkeklerin korunması olduğunu da biliyordu. Eğer ölüm cezasına kesinlikle karşı olmasaydım, masum insanlarla ilgili sonuçlarını hiç düşünmeden "askeri zorunluluk" gerekçesiyle bu emri verenlere karşı yapılan bu eylemi ben de adaletin yerine getirilmesi olarak değerlendirirdim. Ermeniler Ruslarla işbirliği yaptığı için ya da askeri zorunluluk sonucu bu tehcirin uygulandığı iddiası bu salonun dışında ortaya atılırsa bunu saçmalık olarak nitelerim. Orada, dağ köylerinde yaşayan şu ya da bu etnik gruptan insanların askeri zorunlulukla hiçbir ilgisi yoktur. Kafkasya ve Ağrı haritalarına bakarsanız, o bölgenin çok büyük olduğunu, Almanya'dan çok daha büyük olduğunu, ama çok az köy bulunduğunu görürsünüz. Orada 200 yıldan beri talihsiz bir halk yaşamaktadır. Aşağılarda ise, bir tarafta fetihçi halkları kışkırtan

verimli bir ova, diğer tarafta Sahra çölüne benzer bir çöl vardır. Yukarılarda ise, Ermenilere ait olmayan, hep yabancı ellerde olan dağ geçitleri vardır. Dağ geçitlerini elinde tutan yaylalara da hâkim olur. Bu bölgede yaşayan ve tarımla uğraşan Ermeniler sağdan ya da soldan gelenlerin elinde kalan bir ganimettir. Ermenistan 1500 yıldan beri üçe bölünmüştür: Bir parçası Rusya'ya, bir parçası Türkiye'ye ve bir parçası İran'a aittir. Ermenistan sürekli olarak şu ya da bu yabancı gücün işgaline uğramıştır. Türkiye'yi ve Macaristan'ı çöle çeviren, Ren'e kadar dayanan, çocuklarımızın düşlerinde hâlâ yaşayan Atilla gibi adamlar da halkı yok etmek için Ermenistan'a tüyler ürpertici bir şekilde saldırmıştır.

Bu yoksul zanaatkâr ve çiftçi halka Jöntürk hükümeti de yüklendi. Jöntürk aslında Turancıdır, Turancı da aslında zorbadır, militaristtir. Sadece dinsel değil, siyasal nedenler de vardı. Siyasal nedenleri burada dinledik. 1 Ağustos 1914'te savaş başladıktan sonra Jöntürk komitesi, şimdi Ermenileri de halledebiliriz; hiçbir büyük devlet şimdi onlara yardım edemez diye düşündü. Daha önceleri şu ya da bu büyük devletin Ermenilere yardım ettiğini Dr. Lepsius'tan dinledik. Ermenilerin durumunu düzeltmek için, halk olma hakkını garanti etmek için anlaşmalar yapılmıştı. Ama şimdi büyük savaş patlamıştı ve Ermenilerin işi bitirilebilirdi. Ancak, tek sebep bu değildi. Katliamdan kurtulan Erzincan'daki iki Ermeni ailesinin yaşayabilmek için Müslüman olmak zorunda kaldığını burada dinledik. (Böylece Jüri üyelerinden birinin sorusuna da dolaylı olarak cevap verilmiş oldu.) Dinsel nefret ve dinsel bağnazlık da vardı. Hıristiyanları boğazlamak istiyorlardı, Ermenilerin Müslüman olmasını istiyorlardı, çünkü Turancı fikirlerin şiddet kullanılarak Kur'an çerçevesinde daha iyi uygulanacağına inanılıyordu.

Turancı imparatorluk ve bütün fetihleri askeri şiddet düşüncesine dayanır. Ve bu şiddet düşüncesi Tevrat, İncil ve belki doğru kavranırsa Kur'an öğretisiyle hiç bağdaşmaz; özellikle ve en başta hemcinslerini kendini sevdiğin gibi sev öğretisiyle. Jöntürkler bu

nedenle, uzakta; sınırda yaşayan bu biricik Hıristiyan etnik grubu yok etmek için eline geçen fırsattan yararlandı. İstanbul'da yaşayan Ermenilere de aynı şeyi yapmaya cesaret edemediler. Tersine, bizzat kendileri Hıristiyanlardan ve Yahudilerden bakan seçti. Ama uzaktaki sınırla ilgili olarak Jöntürkler valilere telgraflarla emirler verdiler. Mahkemeye de sunulan bu telgraflarda Ermeni halkının hiçliğe gönderilmesi emri yazılıydı. Bu hiçlik sözcüğüyle ya manevi anlamda hiçlik ya da Fransızların "le desert" diye adlandırdıkları çöl kastediliyordu. Ayrıca, Ermenilere olumlu davranan valilerin başka göreve tayini ve bu da işe yaramazsa görevden alınması da emrediliyordu. İşte, bu halkın katledilmesinden Jöntürk komitesi ve onun yetkili bakanı Talât sorumludur.

15 Mart 1921 günü saat 11.00'da sanığın kafasında, yatılı okulda öğrendiği, halkının binlerce yıllık çilesi dönüp duruyordu. Buna ek olarak, Şubat ayında okul kapatılmış ve o Mayıs ayma kadar başıboş dolaşmıştır. Mayıs'ta verilen, Ermenilerin tehcirine ilişkin emirle kendisinin de içinde bulunduğu kafile şehirden yola çıkmış, yarım saat gittikten sonra dehşet verici bir şekilde imha edilmiştir ve sanık bütün bunları bizzat yaşamıştır. Bu dehşet verici sahneler elbette onun psikolojik durumunu etkilemiştir. İşte o sabah bütün bunlar yeniden gözünün önüne gelmiştir. Wilhelm Tell olayını alalım. Gessler halkla alay etti, köleliği getirdi, Tell'i oğlunun başında duran elmaya ok atmaya zorladı. Bu zalim Turancılarla aynı kandan gelir; hepsi zorbadır. Tehleryan'ın aklından geçenler Wilhelm Tell'in düşüncelerinin bir benzeriydi. Bütün dünyada hangi jüri o zalimi öldürdüğü için Wilhelm Tell'i suçlu bulabilir? Soruyorum: Önümüze getirilen olaydan daha insani bir şey var mıdır? Öldürülmüş bir milyon insanın öcünü alan; bir halkın öcünü alanla bu halkın öldürülmesinden sorumlu olan, bütün bu acılara neden olan adam karşı karşıya. Bu ruhsal bir zorlama değil de nedir? Bir de tıbben zorlayıcı dış etken olsun diye annenin görüntüsüne mi ihtiyacımız var? Evet, annenin resmi de burada. Sanık ailesinin temsilcisi,

annesinin temsilcisidir aynı zamanda. Annesi ona şöyle demiştir: "Aksi takdirde artık benim oğlum değilsin!" Tabancayı eline alır ve aşağı koşarken bütün bu düşünceler kafasına dolmuştur. Yani, belli ölçüde şiddete karşı adaletin ruhunu temsil etmek üzere koşmuştu. Aşağı gitti; insanlığın temsilcisi insanlık dışılığın temsilcisine karşı; aydınlık adaletin temsilcisi karanlık adaletsizliğin temsilcisine karşı. Ezilenlerin temsilcisi olarak ezenlerin temsilcisinin karşısına çıktı. Öldürülmüş bir milyon insan adına diğerleriyle birlikte bu fiilden suçlu olan adamın karşısına çıktı. 55 yaşındaki babanın ve 52 yaşındaki annenin –bunu burada söylemek gerek, çünkü biraz önce burada Talât Paşa'nm henüz zinde bir çağında olduğu belirtildi– temsilcisi olarak, kız kardeşlerin, eniştenin ve erkek kardeşlerin temsilcisi olarak ve son olarak kız kardeşinin iki buçuk yaşındaki çocuğunun temsilcisi olarak ortaya çıktı. Bin yaşındaki Ermeni ulusu, en küçük çocuğuna kadar onun arkasında duruyor. Ruhunda adaletin bayrağını, insanlığın bayrağını, kız kardeşlerinin ve akrabalarının onurunun öcünü almanın bayrağını taşıyordu. Bunlar onun düşünceleridir. İşte bu düşüncelerle, ailesinin onurunu ayaklar altına almış olan adamın, hepsini yok ettiren adamın, bir halkı yok eden adamın karşısına dikiliyor! O ruhen zayıf, ruhen hasta bir adam haline geldi. Ve siz Sayın Jüri üyeleri, bu fiili işlerken bu adamın ruhunda nelerin olup bittiğine, özgür iradesiyle davranıp davranmadığına karar vermek durumundasınız. Duruşma size yeterince kanıt sağlamıştır.

Baylar, sizlerin, daha ben bir tek kelime bile söylemeden önce, özgür iradesinin efendisi olmadığını düşündüğünüze inanıyorum.

Benim bu âcizane sözlerimin de bir katkısı olduysa, bu, hukuki bir temel sunarak sizlere hukuki bir çerçevede karar vermeniz için yardımcı olmaktan ibarettir.

Baylar, insanlığın gözünün sizin ağzınızdan çıkacak kelimede olduğunu düşününüz. Adaletin gözünün, insanlığın duygularıyla tam olarak örtüşerek sizin kararınızı beklediğini unutmayın! Sade-

ce şunu söyleyin: O suçlu değildir! Bizi bundan başka hiçbir şey ilgilendirmez!

Avukat Niemeyer: Sayın Jüri Üyeleri, önümüzde cevabı verilmesi gereken tek bir soru bulunmaktadır. Bu soru şöyledir: Salomon Tehleryan cinayetten suçlu mudur? 15 Mart günkü fiilden dolayı başını satıra uzatıp cezasını çekmeli midir?

Her birinizin yerine getirmesi gereken iki görev var. Biri, mümkün olduğunca gerçeğe bağlı kalarak olguyu içinizde canlandırmanız ve bunu ceza kanunu kurallarına bağlı kalarak yapmanızdır. İkinci göreviniz ise, yargıçlık faaliyetinizin anlamını kavramaktır. Bunlar farklı şeylerdir. Ceza kanununda, şimdiye kadar sözü edilen birkaçının yanı sıra, daha pek çok madde vardır. Maddeler bentlerden, bentler cümlelerden, cümleler kelimelerden ve kelimeler hecelerden oluşur. Maddelerin arasında ve her maddenin kendi içinde bizim pamuk ipliği dediğimiz, sonsuz derecede çeşitlilik vardır. Ve bu pamuk iplikleri, hukukun bir parçası oldukları için, onları adalet sisteminin bir ifadesi olarak kabul ettiğimiz için, sık sık sendelememize neden olur. Şeytan ayrıntıda gizlidir, derler. Evet, öyledir. İnsanın bir şekilde mantıkla savunamayacağı herhangi bir hukuki metin, herhangi bir ceza maddesi pek yoktur. Eğer mesele sadece bundan ibaret olsaydı, burada durma şerefine herhalde nail olmazdım, meslektaşlarım ve sanığın arkadaşları tarafından savunma görevine katılmaya çağrılmazdım. Buradaki görevim, hukuk öğretisinin ve jüri mahkemesinin gereklerini yerine getirdiğim ölçüde anlam kazanır. Hukuk biliminin görevi, bağlantıları görmek ve ölü kanun maddelerine hayat vermektir. Genellikle bunu ancak hayatın anlamı, devletin anlamı, hukukun anlamı, toplumun anlamı ve insanların ortak hayatının anlamıyla örtüştüğü ölçüde başarabiliriz.

Jüri mahkemesi dünyadaki en eski mahkemedir. Almanlar, Romalılar, İngilizler; hepsi jüri mahkemeleriyle işe başladı. Romalı hâkim, Alman Schöffer (hukukçu olmayan mahkeme üyesi- ÇN)

jüri üyeleriydi. Sadece mahkeme başkanı hukukçuydu. Hukuki kavramlarda ve kanun maddelerinde etkili olan, katı, kezzap gibi ayrıştıran, iki tarafı da keskin mantık, teknik açıdan, anlama açısından, ön hazırlık ve inceleme aşamasında işin olmazsa olmazıdır ama nihai ve belirleyici değildir. Jüri mahkemesinin ikili göreviyle ilgili olarak temel düşünce budur. Bu iki görevin bir yanı, fiilin unsurlarının özgürce; biçimsel kurallardan bağımsız bir şekilde toplanması ve değerlendirilmesidir. Diğeri ise, davanın içeriğinin ve anlamının takdiridir; yani, fiilin etkisinin takdiri, hedefinin takdiri, bağlantıların takdiridir.

Bazı teknik soruları teker teker ele alacak olursam, bunu ancak zorunlu olursa yapacağım ve çok kısa keseceğim. Esas olarak olaydaki bağlantılar üzerinde duracağım.

Kasıt ve tasarlama üzerinde durmayacağım, hafifletici sebepler üzerinde durmayacağım, burada yapmamız mümkün olan adaletsizliği düzeltecek olan affın yardımcı unsurları üzerinde de durmayacağım. Fiilin işlendiği andaki kasıt üzerinde de durmayacağım. Olaydan önce bir kasıt söz konusu olabilir, ama olay anında bir kastın, bir tasarlamanın olmadığından hiç şüphem yok. Cinayette kasıt olup olmadığı sorusuna hayır cevabı verilerek cezanın hafifletilmesi mümkündür, ama bu, esas mesele açısından önemli değildir. Bu da aynı şekilde, vicdanlardaki her zaafla sorumluluğu bir sonraki aşamaya devrederek kolaya kaçmak olurdu –evet, en keskin şekilde ifade etmek yerinde olur–.

Cezai ehliyetle ilgili sorunun aydınlatıldığını düşünüyorum. En başta iki nedenden dolayı. Birinci neden, bilirkişiler, özellikle de sanığın en fazla aleyhine konuşan bilirkişi şöyle dedi: "Olay sırasında zihinsel durumunun nasıl olduğunu" –Dr. Störmer tam olarak böyle dedi– "bilmiyorum, bir şey söyleyemem." Prof. Cassirer de aynı şeyi söyledi. İnsan bunu tam bilmiyorsa, böyle bir durumda biliyormuş gibi bir karar veremez. İkinci neden, suçun işlenişindeki plansızlık. Sanık, Talât Paşa'yı izlemeye ve gözlemeye devam et-

seydi eylem daha planlı olabilirdi. Hardenberg Caddesi'ndekinden çok daha iyi bir fırsat yakalayabilirdi. Ama bu konu üzerinde daha fazla durmak istemiyorum. Olay anında sadece kastın değil, özgür iradenin de kesinlikle olmadığının tamamen açıklığa kavuştuğunu düşünüyorum.

Şimdi en büyük ağırlığı şu konuya vermem gerekiyor: Vereceğiniz kararın dayandığı kanun maddesi şöyledir: "Taammüden adam öldüren bir kişi, cinayeti tasarlayarak işlemiş ise, cinayet suçundan dolayı ölüm cezasıyla cezalandırılır." Farz edin ki, evet cevabı vererek Salomon Tehleryan'ı suçlu buldunuz. Farz edin ki, Tehleryan'ın başı celladın giyotininin altına düştü, farz edin ki, koşullar değişti ve birisi de cellat hakkında cinayet iddiasıyla dava açtı. "Taammüden adam öldüren bir kişi, cinayeti tasarlayarak işlemiş ise, cinayet suçundan dolayı ölüm cezasıyla cezalandırılır." Sayın Jüri üyeleri, bu durumda cellada da idam cezası vermeniz gerekir mi? Kararınızı evet, cinayetten suçludur şeklinde mi verirsiniz? 40 yıl önce Berlin'de bir hukukçu bunu ciddi olarak iddia etmişti. Ama ceza kanunundaki pek çok maddede, cezalandırılmanın kanuna aykırılığa; kanuna aykırılık bilincine bağlı olduğu hususunun geçmediği dikkatlerden kaçtı. Bunu maddeye ekleyin; "Kanuna aykırı olarak adam öldüren kişi..." o zaman doğru olurdu. Her yerde cezalandırabilmenin kanuna aykırılık şartına bağlı olduğu konusunda bir görüş birliği vardır. Kanuna aykırılık gereğinin yanı sıra, kanuna aykırılığın bilincinde olma şartı da söz konusudur. Sanığın nesnel olarak kanuna uygun değil de aykırı davrandığı ilk bakışta şüphe götürmez gibidir, ama tam da öyle değildir. Çünkü olay olduğu sırada Türklerle Ermeniler arasında savaş durumu olduğu için, milletler hukukuna göre bu ikisinin birbirinin düşmanı olarak görülüp görülmediği, dolayısıyla davanın İmparatorluk Anayasası'nın 4. maddesinin kapsamına girip girmediği tam da açık değildir. Bu 4. maddeye göre, milletler hukukunun temel prensipleri Alman hukukunun bir parçasını oluşturur. Milletler hukukunun sadece belli

devletlerle ilgili olan prensipleri de bu anlamda genel prensiplerden sayılabilir. Ama bunun ayrıntısına girmeme gerek yok. Bizim konumuzla ilgili olarak; sanığın kanuna aykırılıkla ilgili bilinci görece milli meselelerle belirlenmiş görünüyor.

Hukuka uygunluk ya da aykırılık bilinci, Doğu halklarında bizden çok farklıdır. Tehleryan'ın zihniyle ve özellikle kanuna aykırılık bilinciyle ilgili bir kanaate varırken, MS 300 yılından beri Hıristiyan olan Ermenilerin de ait olduğu Doğuluların, hukuk, din ve gelenekler açısından tamamen kendine özgü olduğu dikkate alınmalıdır. Her Türk mezhebinin farklı bir hukuku vardır. İran Şiilerinin Şii hukuku vardır, çünkü Sünnet (hadis) değil, sadece Kuran geçerlidir. (Protestanlarda hadis hariç sadece İncil'in geçerli olması gibi.) Hanefi Türklerde ise hem Kuran hem Sünnet geçerlidir. Farklı dinler ve farklı mezhepler olduğu için hukuk bilinci de farklıdır. Doğu'nun Hıristiyanları da böyledir. Onlarda din –bu fiilin de hem sebebi hem de sonucudur– bizdekinden farklı bir şekilde hayatın gerçeği ve merkezi olmuştur. İslamiyet hayat üzerinde çok daha önemli ve hâkim unsurdur; hayatla dinin tam eşit olduğu bazı dinsel topluluklar hariç Hıristiyanlığın hiçbir zaman olmadığı kadar etkilidir, hayatın merkezidir.

Ermeniler çok dindar bir halktır. Törenlerine, günlük dinsel alışkanlıklarına sıkı bağlılıkları, bir bakıma, abdest ve namazıyla Müslümanlara benzer. Ermeniler tamamen dinsel kurallara göre yaşar. Onlar için söylenen bazı şeyleri burada tekrarlamaktan kendimi alamıyorum. Sefil, zavallı elli kuruşluk gibi elden ele dolaşan birkaç iflah olmaz deyiş Ermenilerin adını kötüye çıkardı: "Bir Yunan üç Yahudi'yi aldatır, bir Ermeni üç Yunan'ı." Ve daha böyle şeyler. Bir Acem özdeyişi (Ermenileri en iyi Acemler tanır) şöyledir: "Ekmeğini Kürt'ten al ama Ermeni'nin evinde uyu!" Yani, Acem Müslüman olduğu için Ermeni'den ekmek almaz, Kürt'ten alır. Ama kendi din kardeşinden çok Ermeni'nin evine misafir olur, çünkü Er-

meni hırsızlık yapmaz. Mal güvenliği, mala mülke saygı, Ermenilerde olduğu kadar başka hiçbir yerde yoktur.

Mahkeme Başkanı'nın suçlu olup olmadığına ilişkin yönelttiği soruya sanığın "hayır" dediğini hepimiz duyduk. Sonra Mahkeme Başkanı ona şu soruyu sordu: "Kendinizi niçin suçlu bulmuyorsunuz?" Sanık şöyle cevap verdi: "Vicdanım rahat." Onun gözünde, geleneklere göre doğru olanla hukuki doğru eşanlamlıdır. Geleneklere göre doğru olan bir şeyin hukuken yanlış olabileceğini görmüyor, böyle bir şeyi düşünemiyor. Geleneklere göre iyi olan bir şeyin onu cinayetten suçlu ilan edebileceğini düşünemiyor.

Kesinlikle inanıyorum ve sanırım siz de inanmalısınız ki, aleyhine olan bütün olgulara rağmen, sanığın vicdanı ilk andan itibaren ve her şart altında rahattı. Bu vicdan rahatlığı, hukuki dille söylersek, kendi gözünde geçerli olan hukuka kesinlikle karşı davranmadığı inancından kaynaklanan kaya gibi sağlam bir bilinç anlamına gelir ve hukuka uygundur.

Sanığın zihinsel durumu, yaşadıklarının derin etkisi ve ruhunda ve bütün varlığında yarattığı yıkım da Ermenilerdeki aile kavramıyla yakından ilgilidir. Sanığın bir kuzeni dün geldi, bugün sorgusu yapılacaktı, ama ne yazık ki yapılamadı. Ama Ermenilerin aile hayatının son derece iyi olduğunu, burada bulunan bilirkişiler de bize mutlaka anlatacaktır ve sizler de bundan hiç şüphe duymayacaksınız. Ailesiyle, ana babasıyla bir arada iyi yaşayıp yaşamadığına ilişkin bir soruya sanığın söylediklerini hatırlıyor musunuz? Ve yüzünde çok garip bir ifade belirmişti ve çevirmen başka bir şey söylememişti. Sanırım bu sahne, sanığın katledilmiş ailesiyle olan ilişkisini sarsıcı bir şekilde ortaya koymuştu.

Şimdi sanığın ikinci ailesi olan halkıyla ilişkisine geliyorum. Ermeniler büyük bir ailedir. Onlar büyük bir devletti. Daha sonra, Türk imparatorluğu içinde büyük ve sabırlı bir aile oldular. Halklar Türkiye'den kopmaya başladığı zaman, önce 1820'de bütün Avrupa'nın desteğiyle Yunanlar kurtuldu. Bunu 40'lı yıllarda Mısırlılar,

daha sonra Tuna Prenslikleri, Bulgarlar, Romenler, Sırplar, Karadağlılar, Arnavutlar izledi. O dönemde Ermeniler sabırlı ve sakin davrandı. Babıâli onlardan şikâyetçi değildi, onlar da Babıâli'den. İmparatorluğun çok güvenilir ve sadık bir unsuru olduğu için, Babıâli 1860 yılında Ermenilere İstanbul'daki "Milli Meclis"te "milli temsilcilik" hakkı tanıdı. Bu da Doğu'da kiliseyle siyasal-milli unsurların bir araya gelmesinin tipik bir örneğidir; adı "milli meclis" de olsa, aslında şeklen bir kilise topluluğu idi. Bütün Balkan halkları zincirlerini koparırken Ermeniler sabırlı davrandı. Hayatı ve malı mülkü güvence altına alacak, kendi meseleleriyle ilgili olarak yönetime katılmalarını sağlayacak reformların yapılacağını umuyorlardı. Sessizdiler.

Ancak, 1878 Berlin Konferansı'ndan sonra; diğerleri bir şeyler kopardıktan ve Avrupa kıtasındaki Türkiye'nin parçalanması artık kesinleştikten sonra durum değişti. Türkiye korkuya kapıldı ve elinde kalmış Ermenilerin tehlikeli olabileceğini ifade etmeye başladı. Ve Ermenilerden kaynaklanan hiçbir neden olmadığı halde, ilk korkunç takipleri ve kırımları başlattı. Hiçbir neden yokken! Bunun üzerine Ermeniler örgütlendi. Berlin Antlaşması'nın 60. maddesinde yer alan reformların gerçekleşmesini sağlamak amacıyla Paris ve Cenevre'de komiteler kurdular.

Bundan sonra pek çok şey oldu. Bütün bu gelişmeyi ayrıntılarıyla anlatmak istemiyorum. 1899 yılında iki kez İstanbul'a gittim ve olan biteni; yani Ağustos 1896'daki kırımı bizzat görgü tanıklarından dinledim, üzerimde müthiş bir etki yaptı. Ve Hardenberg Caddesi'nde olanları 16 Mart'ta okuduğum zaman gözümün önünde üç resim belirdi ve bir daha bunlardan kurtulamadım. Bunlardan hiçbirini ben bizzat yaşamadım, ama sanki yaşamışım gibi gözümün önünde duruyorlar:

26 Ağustos 1896'da, Ermeniler bir darbe hazırlığı yaptığı ve Türk hükümetinin polisi bundan haberdar olduğu zaman, hükümet, yani Aldülhamid bunu önlemek için hiçbir şey yapmadı. Oysa bunu

çok kolayca yapabilirdi. Bunun yerine, bir sürü adam taş ve sopalarla donatıldı, 26 Ağustos öğle saatlerinden sonra sokakta buldukları her Ermeni'yi dövüp öldürme emri verildi. Alman kadınlardan ve çocuklardan, gördükleri bu cinayetleri dinledim. Polis eşliğinde gelen, üst tarafı çıplak, şalvarlı adamların nasıl Ermenilerin üzerine yürüdüğünü, Ermenilerin nasıl diz çökerek dua etmek üzere ellerini kaldırdığını, başlarını nasıl öne eğerek ölüme teslim olduğunu anlattılar. Bu şekilde ölenlerin yüzde 90'ı kafasından yara almıştı.

İkinci resim: Talât Paşa 1908'de nasıl iktidara geldi? Birkaç arkadaşı, siyasal yoldaşıyla birlikte onu bekleyen Veziri azama geldi. Vezir bir sigara yaktı, ellerini cebine soktu ve "Siz ne yapıyorsunuz? Bundan hoşlanmadığımızı bilmiyor musunuz?" dedi. O anda bir silah patladı, Talât Paşa'yı tasfiye etmek isteyen boğazından vuruldu ve öldü.

Sonra hepimizin bildiği 15 Mart 1921 sahnesi geliyor. Kendimizi istediğimiz kadar bloke edelim; buradaki duruşma başka duruşmalara benzemiyor; kendiliğinden bu mahkeme salonunun dışına taşıyor ve bizi çok uzaklardaki bağlantıları görmeye ve başka halkları, başka insanları, başka durumları anlamaya ve onlara karşı adil olmaya zorluyor. III. Bölge Mahkemesi ve jüri mahkemesi adaletini uygulamak ve en geniş anlamıyla hukukun özünü savunmak, insanlık görevimizi yerine getirmek zorundayız. Ve bu yapılırsa, Salomon Tehleryan'ın cinayetten suçlu bulunabileceğini sanmıyorum. Ama eğer suçlu bulunursa neler olacağını sanırım hepimiz biliyoruz: İç huzuru, sonsuz vicdan rahatlığı ve o gün ortaya koyduğu yüksek karakteriyle fazladan tek bir laf bile etmeyecek; "Konuşmalısın" diye zorlandığında, ruhunun eşsiz iffetiyle "konuşmak istemiyorum, aynı şeyleri bir kez daha yaşamak istemiyorum, hemen ölmeyi tercih ederim" diyecektir. Bütün bunları zaten hiç heyecana kapılmadan söylemiştir. Bakın, şöyle diyecektir: "Öyleyse ölürüm!" Genç başını, şehitlik mertebesine ulaşmış başını giyotine yatıracak, annesi ona görünecek ve omuz verecek ve o huzur içinde ölecektir.

İnsanın içinden neredeyse onun için bunu dilemek geliyor. Beraat kararı ana babasını, kardeşlerini diriltemez; beraat onu yeniden sağlığına kavuşturamaz; o artık asla başkaları gibi olmayacaktır.

Konuşmamı bitirirken birinci avukatın sözlerini tekrarlıyorum: Tehleryan'ı sorumlu bulamazsınız. O yapması gerekeni yaptı; yapmaktan vazgeçemediği şeyi yaptı. Takip ettiği bu zoru, şeytani ya da geleneksel; ulvi ya da hastalıklı; somatik ya da heyecan sarasının neden olduğu bir durum olarak tanımlayabilirsiniz. Elbette bütün bunlar teker teker ele alınmalıdır, ama bu yapıldıktan sonra tekrar aralarındaki bağlantı kurulmalı ve şu soru sorulmalıdır: Kararın etkisi nedir? Dünyanın herhangi bir yerinde olabilecek siyasal etkisi değil söz konusu olan. Yüksek adalet açısından, uğrunda yaşadığımız, hayatı yaşanılası yapan değerler açısından nasıl bir etkisi olacaktır?

Son Sözler

Savcı: Sayın Jüri Üyeleri! Avukat Beyler size bir şeyi söylemediler; en azından açıkça söylemediler. Ceza hâkimleri kanunlara göre karar vermek zorundadır. Ceza hâkimi mantıkla inceleme yapar, ayrıntıları dikkate alır ve bunlara göre karar verir; buraya getirilen olguları incelemek ve suça kanunda öngörülen cezayı vermekle yükümlüdür. Eğer bir suç işlenmişse, hâkim, evet, ortada bir suç vardır, ama ceza vermek istemiyorum, diyemez. Çünkü kanun onun üzerindedir. Elbette insanın, bu davada kanun yetersizdir, engeller bulunmaktadır diyeceği durumlar da olabilir. İlk söz alan avukata bir ölçüde katılıyorum: Adam öldürme fiili ancak önceden tasarlanmışsa cinayet sayılabilir ve eğer olay anında taammüt söz konusu değilse, önceden son derece iyi planlanmış olsa bile cinayet sayılamaz. Ayrıca bilirkişilerin raporları temelinde, psikasteni sarası olan, psikolojik durumuna bağlı zihinsel hastalığı olan sanığın, kaderinden sorumlu olan kişiyle karşılaşmasının kendisinde büyük bir he-

yecana sebep olduğunu da kabul ediyorum. Eğer böyle düşünüyorsanız, adam öldürme suçunun işlenip işlenmediği sorusuna evet cevabını vermek zorundasınız.

İkinci avukatın burada size söylediklerinin bazılarına katılıyorum, ama bir kısmına karşı çıkmak zorundayım. Siz büyük şair Heinrich Heine'yi mutlaka biliyorsunuzdur. Bu şair, klasik Helenizmin gülünesi yaşam sevincini göklere çıkarmak amacıyla adım adım Hıristiyanlıkta sözüm ona hayata düşman eğilimler keşfederek inatla bir cephe oluşturmaya çalışmıştır. Ve onu eleştiren ünlülerden biri şöyle demiştir: Yaşlandıkça ve radikalleştikçe, dünyada sıska Nasranîlerle şişko Yunanlardan başka bir şey görmez oldu. Avukatın militaristler ve hukuka bağlı insanlar üzerine söylediklerini dinlerken bu karşılaştırmayı düşündüm. Bu ikinci avukat anlaşılan dünyanın, beyinlerinin adalet, acıma duygusu ve insanlığın bulunduğu bölümü herhangi bir şeytan tarafından çıkarılıp atılmış militaristlerle beynin bu bölümüne sahip insanlar arasında bölündüğünü savunuyor. Sanırım bu düşünce hali radikal, tek yanlı ve yapaydır ve hayatın çok yönlülüğü böylesine cılız bir sınıflandırma yapmamıza izin vermez. Bu teoriyi Avukat Bey'e bırakarak başka bir noktada ona kararlılıkla karşı çıkmak zorundayım.

Avukat Bey maktulü Alman halkının sadık bir müttefiki olarak nitelememi ayıpladı. Türk halkının Alman halkıyla omuz omuza savaştığını ve maktulün elbette Alman halkının müttefiki olarak nitelenebileceğini burada hatırlatmak zorundayım. Herkesin kişisel görüşü kendinedir, ama geçmişi bir biçimde inkâr etmeyi dürüst bir davranış olarak görmüyorum. Avukatın, Türkiye'nin bu politikasının iki önde gelen temsilcisini; Enver ve Talât Paşa'ları hakaretamiz bir şekilde, memleketlerinden kaçmış suçlular diye nitelendirmesini şiddetle protesto ediyorum.

Ama ikinci avukat dostuma başka bir noktada katılıyorum: Adalette belirleyici olan sağduyudur ve böyle olmaya devam etmelidir. Sayın Jüri Üyeleri, bilimsel, tıbbi, hukuki ve teknik biçimlerde

önünüze getirilmiş olan ve sizi yanıltabilecek bazı hususlara rağmen, sağduyu ile karar vereceğinize inanıyorum. Böyle davrandığınız zaman doğruyu ve adaleti bulmuş olacaksınız.

Avukat v. Gordon: Baylar, sadece birkaç kelime söyleyeceğim. Birinci Savcı bizleri, size bir şeyi; hâkimin kanuna göre karar vermek zorunda olduğunu söylememekle eleştirdi. Evet, Baylar, size böyle bir şey söylemekten utanç duyarım, çünkü bu herkesin bildiği bir şeydir. (Salonda hareketlenme)

Birinci Savcı ayrıca, kanunda belirtilen cezaya; yani bu davada ölüm cezasına atıf yapılamayacağını söyledi. Bu tamamen yanlıştır. Bizim hukukumuz belli fiillere ölüm cezası verileceğini belirtmektedir ve sizler böyle bir fiilin ne türden olması gerektiğine karar vermek durumundasınız. Bu, tepetaklak edilmiş, aşılmış, İmparatorluk Mahkemesi tarafından savaş sırasında terk edilmiş bir içtihattır. İmparatorluk Mahkemesi, savaştan önce binlerce ceza hukuku ve medeni hukuk kavramını incelemiş ve bunlardan titiz sonuçlar ve önermeler çıkarmıştı. Ve sonra o korkunç savaş geldi ve her şeyi yerle bir etti. İmparatorluk Mahkemesi bundan da ders çıkardı. En yüksek mahkememizin kendiliğinden kabul ettiği bir kararı size okuyabilirim: İmparatorluk Mahkemesi de daha önce bazı kavramları dar bir çerçevede ele almış, ama somut koşullardan, tarihi olaylardan, hayattan öğrenmiştir. Ve işte sizler de, Sayın Jüri Üyeleri, vicdanınızın taşıyamayacağı, doğru olmayan bir sonuca varmamalısınız. Niçin? Çünkü bizde adaletsizliğin adaletin yerini alması mümkün değildir. Kavramlarla oynanarak her sağlıklı insanın nesnel olarak adaletsiz bulacağı bir karar alınamaz.

Üçüncü olarak, Sayın Savcı'nın söylediği başka bir noktayı esas olarak meslektaşıma (Adli Müşavir Dr. Werthauer'e) bırakacağım, ama yine de kısaca değinmek istiyorum. Bay Savcı, bize geçmişi; Türk halkının bizimle omuz omuza savaştığını inkâr etmememizi söylüyorsunuz. Kabul ediyorum. Ama Türk halkı bu kıyımdan so-

rumlu değildir, o da bütün duyarlı insanlar gibi bu olayı mahkûm etmiştir. Ermenilerin sistemli olarak yok edilmesi halkın öfkesinin bir sonucu değil, devletin tepesindeki çevrelerin tasarladığı ve burada yeterince anlatılmış olan ayaktakımı ve jandarma tarafından uygulanan bir harekettir. Türk halkı bütün bunların üzerindedir ve zor zamanlarda onun bizim için, bizim de onun için yaptıklarımızı her zaman sadakatle hatırlayacağız. Ama buradaki konu bu değildir.

Avukat Werthauer: Ceza kanununun 190. maddesine göre, mahkeme tarafından suçlu bulunmuş birinin suçluluğundan söz etmek hakaret sayılmaz. Ama mahkeme tarafından suçsuz bulunarak beraat etmiş bir kişiye, buna rağmen yargılandığı suçu isnat etmeye devam etmek yanlıştır.

Talât Paşa, Cemal ve Nazım'la birlikte, Hicri takvime göre 10 Haziran 1335 günü, en muteber hâkimlerden oluşan savaş mahkemesi tarafından, Ermeni katliamından ve masum insanların cezalandırılmasından dolayı suçlu bulunmuştur. Bu karar kesinleşmiştir. Alman hukukuna göre de bu ağır suçtan suçlu bulunanlara suçlu demekle niçin hakaret etmiş olayım ki? Bana böyle bir suçlamada bulunmak Alman hukukunu da tanımamak demektir. Burada başka isimlerle yaşayan bu memleketlerinden kaçmış suçluların militaristlerden herhangi bir destek görüp görmediklerini bilmiyorum. Bay Savcı'nın tersine, bu davaya siyaset sokmak istemediğim için bu konuda bir şey söyleyemem.

Savcı, Türk halkının sadık bir müttefik olarak Alman halkının yanında yer aldığını söyledi. Bu elbette doğrudur ve hiç kimse tarafından tartışılmamıştır. Türkler cesur askerlerdir. Ama bu savaştan Türk halkı sorumlu değildir, Alman halkı da değildir. O günün şartlarında bu iki halkın savaş ilanında hiçbir etkisi olamazdı; savaş zaten bu halklara sorulmamıştı. Halklar nihayetinde üzerlerine düşeni yapmak zorundadır.

Enver Paşa, Talât Paşa ve diğerleri gibi insanların adı burada savaş ilanı nedeniyle değil, tehcir uygulayarak Ermeni halkına karşı insanlık tarihinin bildiği en korkunç suçu işledikleri için geçmektedir.

Sayın Jüri Üyeleri, size daha önce de söyledim: Bu korkunç suçtan dolayı, sizin burada vereceğiniz karara belki binlerce yıl sonra bile bakılacaktır. Ben şahsen buraya nasıl siyaset karıştırılabildiğini anlamıyorum. Bu ortak zeminde aslında her türlü siyaset sona erer ve burada bu tehcir emri lehine tek bir kelimenin bile edilebilmesini anlayamıyorum. Böyle bir emri Alman halkı vermiş olsaydı, o da haksızlık yapmış olurdu. Ayrıca, askerlerle özdeş olmayan militaristlerin; yani zorbaların bütün dünyada, bütün uluslarda, her köşede olduğunu söyleyerek yepyeni bir şey belirtmiş olmuyorum. Savcı'nın burada söylediklerimi yeni bir şey gibi görmesine şaşırdım.

Alman halkı gibi, bu militaristlerden acı çekmiş herkes, onların suçlu olduğunu söylemek zorundadır. Ve her yerdeki militaristten nefret edecek ve hepsinin kökünün kurutulmasını isteyecek kadar da adil olmalıdır. Militaristlerin kökünün kazınmasından, yok edilmesinden kastedilen elbette şiddet kullanmak değildir, çünkü daha önce de söylediğim gibi, Tanrı'nın yüzüyle yaratılmış insan kutsaldır ve militarist şiddet düşüncesine sahip olanların kötü muamelesine uğramıştır. Militaristler halkın dışındadır. Onların vatanı yoktur, ulusu yoktur, insani duygusu yoktur. Onların sadece şiddet duygusu vardır ve bu şiddet ancak hukukun bastırılmasıyla var olabilir.

Burada bu farklı iki düşüncenin temsilcilerini; bir yanda şiddetin temsilcisini, diğer yanda da adalete sarılan ezilenin temsilcisini gördünüz. Şiddetin temsilcisinin karşısında duran ve adalete sarılan adamın "gözü kararmıştır" ve ne yaptığını bilmez olmuştur.

Mahkeme adil bir karar vermeli, sanığa adaletin yolunu göstermelidir. Biz avukatlar bir af talep etmiyoruz, duygularınızla hareket etmenizi de istemiyoruz. Biz sadece ceza hukukunun uygulanmasını istiyoruz. Ceza hukuku bu davada sanığı suçsuz bulmaktadır,

çünkü sanık caddeye inip kurbanına ateş ederken suçlu değildi. Suçlu değildi, çünkü iradesi sağlıklı ve tam olarak özgür değildi, etki altındaydı. Bir örnek vermiş olmak için size daha önce söylemiştim: Aşağı inen kendisi değil, yüzlerce yıl ve milyonlarca katledilmiş insandı. O, kötü muameleye uğramış insanların bayrağını, onuru çiğnenmiş ailesinin bayrağını taşıyordu. Eve gelince başka bir erkekle yakaladığı için karısını yere seren adamın suçlu olup olmadığına ilişkin soruyla kim bilir kaç kez karşılaştınız. Onu mahkûm etmeyi kim düşünebilir ki?

Sanığın suçu zina değildir. Onun kız kardeşleri kirletilmiş, babası, annesi ve erkek kardeşleri öldürülmüş, bütün ailesi yok edilmiştir. Bütün bu korkunç suçlardan sorumlu olan suçlunun karşısına dikilmiş ve onu cezalandırmıştır. O anda kendini kaybetmiş, nişan alarak ateş etmiş ve ne yazık ki yine bir insan öldürülmüştür.

İşte şimdi yapmanız gereken, tıp bilimi, hukuk bilimi ve her şeyden önce sağlıklı ve mantıklı duygularınız çerçevesinde durumu ele almaktır. Sanırım şu noktada Savcı'yla aynı fikirdeyiz: Hukuki kanaatinize göre ve adil bir karar veriniz. Vereceğiniz evet ya da hayır cevabını hepimiz kabul edeceğiz. Sadece bir şeyden kaçınmak istiyoruz: Bir insan öldürüldüğü için öldürenin mutlaka suçlu bulunması gerektiğini düşünmeyiniz. Böyle yaparsanız, ceza kanununun çok doğru yapılmış genel hükümlerini bütünüyle çiğnemiş olursunuz.

Savcı'mn yaptığı Heinrich Heine karşılaştırması beni pek ilgilendirmiyor, çünkü ben Savcı Bey kadar şair değilim. (Hareketlilik) Hükümetin Talât Paşa ve Enver Paşa'yla ittifak yaptıkları hususu da beni ilgilendirmiyor, çünkü bu anlaşma yapılmadan önce Alman halkına da bana da sormadılar. Bütün bunlar geçmişe aittir. Beni ilgilendiren tek şey, bir doğrunun yerine yanlışın konulmasıdır. Eğer siz şimdi, bizim istediğimiz gibi "Sanık cinayetten dolayı suçlu mudur?" sorusu yerine "Sanık öldürdü mü?" diye sorarsanız, bu beni

ilgilendirir. Savcı soruyu "Sanık öldürdü mü?" şeklinde sormak istiyor. Ama biz sizin kendinize "Sanık cinayetten dolayı suçlu mudur?" sorusunu sormanızı istiyoruz. Lütfen bizim isteğimize uyun.

Avukat Niemeyer: Birinci Savcı'nın değindiği siyasal konu hakkında görüş bildirmek istiyorum. Mahkeme Başkanı birinci duruşma gününde şöyle dedi: Bu davayı başka davalardan farklı olarak ele almak istemiyoruz. Yani, bu dava siyasal bir dava haline gelmemeli. Umarım bu davanın siyasal bir dava haline gelmemesi için savunmanın kaçınabileceği her şeyden kaçındığını kabul edersiniz. Gerek adalet prensipleri çerçevesinde gerekse Alman hukuku çerçevesinde doğru davranılmıştır. Sanırım nesnel olabildik. Sizin önünüze getirebileceğimiz malzemenin hacmini bilseydiniz bizim tutumumuzu daha iyi takdir ederdiniz.

Ama Birinci Savcı'nın beni söylemeye zorladığı bir şeyi belirtmeme izin verin. Türkiye'deki savaş sırasında, Almanya'nın askeri organları ve diğer kuruluşları dışarıda ve burada, Ermenilere yapılan dehşet konusunda belli ölçülerde susmuştur. Elbette bu dehşetin durdurulması için bir miktar çaba harcanmıştır. Ama Türk halkı şunu söylemiştir: Almanlar istemeseydi bütün bunların olması mümkün değildi. Almanlar güçlü ya. Yani biz Almanlar, Doğu'da ve bütün dünyada Ermeni dehşetinde suç ortaklığı yaptık. Amerika, Fransa ve Doğu'da bu konuda pek çok yayın var ve şöyle deniyor: Almanlar Türkiye'deki gerçek Talât'lardı. Salamon Tehleryan beraat ederse, dünyadaki bu görüş de böyle sürüp gitmez. Dünya bu beraat kararını, yüksek adaletin tecellisi olarak selamlayacaktır.

Başkan: (Çevirmene) Sanığa, üç avukatın da beraat talebinde bulunduğunu söyleyin ve kendisinin söylemek istediği bir şeyi olup olmadığını sorun. (Yapıldı.)

Sanık: Avukatların söylediklerini anlamadım, ama söylediklerinin yeterli olduğu kanaatindeyim. Ekleyecek bir şeyim yok.

Başkan: O halde şimdi jüri üyelerine hukuki açıklamalarda bulunacağım. Bu görevi kısaca yerine getirmek istiyorum. Bizim ceza kanunumuz, normal bir insanın özgür iradeye sahip olduğundan hareket eder. Ceza Kanunu'nun 51. maddesi, failin bilinçsiz olması halinde ya da zihinsel durumunun geçici olarak bozulması söz konusu ise, özgür iradenin bulunmadığını söyler. Bir insan, davranışlarının ve yaptıklarının bilincinde ise, onu bir şey yapmaya kışkırtan şeyleri aklıyla ve kişiliğiyle kontrol edebiliyorsa, özgür irade var demektir. Eğer bunlar bir ölçüde yoksa özgür iradenin oluşumu da mümkün değil demektir. Kanun, tespit ettiğiniz durumun irade oluşumunu zorlaştırıp zorlaştırmadığını, engelleyip engellemediğini sormuyor size; tamamen yok olup olmadığını soruyor. Cevap vermeniz gereken soru şudur: Sara hastalığı ve bilirkişi raporlarında gördüğünüz diğer hususlar, sanığın kişiliğini etkileyerek onu olay sırasında; 15 Mart 1921 günü, bilincinin, duygularının ve düşünce dünyasının bütününe hâkim olmasını engelleyecek bir duruma getirmiş midir? Eğer bilincinin önemli bir bölümünün ya da ruhsal kişiliğinin belli bir yanının etki altında olduğu ve sanığın özgür iradesiyle hareket edecek durumda olmadığı sonucuna varırsanız, 51. madde temelinde cezai ehliyetinin de olmadığına ve beraatına karar vermeniz gerekir. Yapacağınız ilk inceleme budur, çünkü soru şöyle başlıyor: "Sanık suçlu mudur?.."

Ama olayın meydana geliş şekli nedeniyle bu sonucun haklı olmayacağını düşünerek ciddi bir bilinçsizlik ya da zihinsel faaliyetlerinde hastalıklı bir durumun söz konusu olmadığı sonucuna ve sadece hafifletici sebepler olabileceği kanaatine varırsanız, incelemenizi sürdürmek ve kasıt ve taammüt unsurlarının bulunup bulunmadığına karar vermek zorundasınız. Bu konuda çok fazla şey söylememe gerek yok. Sanığın Talât'ı öldürmek isteyip istemediğini ve bir insan öldürdüğünün farkında olup olmadığını kendinize sormanız gerekir. Önceki günlerde sözünü ettiğimiz kasıt ihtimali burada

herhangi bir rol oynamaz. Eğer 51. maddenin uygulanmasını gerekli görmezseniz "suçlu mudur?" sorusuna evet demeniz gerekir.

Ama kasıt ile önceden tasarlama aynı şey değildir. Tasarlama daha ileri bir durumdur. Ateş ettiği anda bunu tasarlayarak yaptığına kanaat getirmeniz gerekir. Yani sanığın heyecana kapılmadığını, yaptığı işi tartabilecek durumda olduğunu, bilerek yaptığını söylemeniz gerekir. Ama eğer sanığın heyecana kapıldığını, yaptığını ölçüp biçecek durumda olmadığım düşünüyorsanız, cinayetin önceden tasarlanmış olup olmadığı sorusuna şüphesiz hayır cevabı vermeniz gerekir.

Sanığın yaptığı eylemin kanuna aykırı olduğu bilincinin bulunup bulunmadığı sorusu da ortaya atıldı. Baylar, sanırım bu soruyla uğraşmanıza gerek yok. Kanuna aykırılık bilinci, taammüden adam öldürme fiilinde dikkate alınacak bir unsur olarak sayılmamaktadır. Şunu incelemelisiniz: Öldürdüğünü biliyor muydu ve öldürmek istiyor muydu?

Ayrıca, sadece "cinayet" suçunda idam cezasının söz konusu olduğunu size hatırlatmak isterim. Adam öldürmenin cezası ise, hafifletici sebeplerden sonra en az altı ay hapistir.

Her zaman olduğu gibi, danışma ve oylama işini yönetecek olan jüri başkanını seçtikten sonra, mahkememizin sorularına cevap vermenizi rica ediyorum.

Biliyorsunuz ki, "Suçlu" kararı üçte iki çoğunluk gerektirir. Kanun, "7'den fazla oyla evet" denmesini istemektedir. Yani en az 8 kişinin evet demesi gerekir. Taammüden olduğuna karar vermek için de 8 oy gereklidir. Aynı şekilde, önceden tasarlanmış olduğunu da "7'den fazla oyla evet" şeklinde ilan etmelisiniz. Buna karşılık, hafifletici sebeplerin uygulanması kararı için basit çoğunluk; "6'dan fazla evet" yeterlidir. Ya da sadece "Evet".

Şimdi soruları imzalıyorum.

Jüri üyeleri müzakere etmek üzere çekildi.

Karar

Bir saatlik müzakereden sonra Jüri Başkanı müzakere sonucunu açıkladı:

"Jüri, vicdanına dayanarak ve onuruyla şu kararı almıştır:

Sanık Salomon Tehleryan, 15 Mart 1921 günü Charlottenburg'da Talât Paşa'yı taammüden öldürmekten suçlu mudur?

Hayır.

Otto Reinicke, Jüri Başkanı."

(Mahkeme salonunda büyük bir hareketlilik ve alkışlar.)

Başkan: Jüri kararını imzalıyorum ve mahkeme kâtibinden aynı şeyi yaparak kararı yüksek sesle okumasını istiyorum.

Mahkeme kâtibi jüri kararını okudu, sanığa çevrildi.

Başkan: Şimdi mahkeme kararını açıklıyorum:

"Sanık beraat etmiştir, mahkeme masrafları devlet tarafından karşılanacaktır."

(Yeniden hareketlilik ve alkışlar.)

"Jüri heyetinin kararına göre sanık iddia edilen suçtan dolayı suçlu değildir.

"Ayrıca, sanıkla ilgili tutuklama kararı da kaldırılmıştır."

(Avukatları, hemşerileri ve seyirciler sanığı kutluyor.)

Savcılık önce beraat kararına karşı temyiz talebinde bulundu, ama daha sonra talebini geri çekti. Karar böylece kesinleşti.

EKLER

Mahkeme Başkanı'nın önerisi ve Jüri'nin o ana kadarki delillerin yeterli olduğu; bir kanaate varmak için daha fazla delile ihtiyaçları olmadığı yönündeki görüşü üzerine, Tehleryan'ın avukatlarının feragat ettiği deliller

A

Tanık Olarak Çağrılmış Olanlar

1. Hemşire Thora Wedel-Jarlsberg ve Eva Elvers, her ikisi de Berlin-Siemensstadt, Nonnendam 97'de oturur.

Tehleryan tarafından burada anlatılan, Erzincan'daki Ermeni tehcirini her iki tanık da yaşamıştır. Gözlemlerini "Haziran 1915 Erzincan olayları üzerine rapor"da yazdılar ve bu raporun içeriğini burada yemin ederek yeniden anlatmaya hazırdılar. Mahkemeye yazılı olarak sunulmuş raporda başka şeylerin yanı sıra şunlar yer alıyor:

"Ekim 1914'ten Nisan 1915'e kadar Erzurum'da Türk askerlerinin bakımıyla görevliydik. Sonra Erzincan'daki Kızılhaç'ta çalışmaya başladık. Orada dört Alman hekimin ve pek çok hemşire ve hastabakıcının çalıştığı bir hastane kurulmuştu.

"Haziran başında, Kızılhaç Müdürü Hekim yüzbaşı Dr. Colley, Van'daki Ermenilerin hükümete karşı ayaklandığını ve çoğunlukta oldukları bölgelerden Mezopotamya'ya sürülmeleri için emir geldiğini anlattı. Ama katliam olmayacaktı; sürgüne gönderilenlerin her

türlü ihtiyacı karşılanacak ve güvenlikleri asker tarafından sağlanacaktı. Sürgün edilen Ermenilerle her türlü ilişki yasaklanmıştı. Aynı şekilde atla gezinti ve yürüyüşe çıkmamız da yasaktı. Erzincan'da oturan Ermenilere, eşyalarını satmaları için birkaç günlük zaman verildi, yola çıkmadan önce evlerinin anahtarlarını görevlilere teslim ettiler.

7 Haziran'da ilk kafile yola çıktı. Bu grup esas olarak, araba kiralayabilecek kadar zenginlerden oluşuyordu ve gerçekten de bir sonraki hedefe; Harput'a ulaşmış olmaları gerekir. 8, 9 ve 10 Haziran'da diğer gruplar; toplam 20-25 bin kişi şehri terk etti. Çok kısa bir süre sonra, Kürtlerin bu savunmasız gruplara saldırıp her şeyi yağmaladıkları şeklinde bir söylenti duyduk. Türk aşçımız bu söylentileri doğruladı. Bu kadın, Kürtlerin kadınları taciz ettiğini ve öldürdüğünü, çocukları Fırat'a attığını bize gözyaşları içinde anlattı.

"11 Haziran'da, 'Kürtleri cezalandırmak' için düzenli birlikler gönderildi. Bu birlikler, bunun yerine, büyük çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan savunmasız kalabalığı katletti. Kadınların nasıl diz çökerek merhamet dilediklerini ve bazılarının kendi çocuklarını kendi elleriyle ırmağa attıklarını, bizzat orada bulunan Türk askerlerinin ağzından duyduk. 'Yani siz kadınları ve çocukları mı öldürüyorsunuz?' sorumuza 'Biz ne yapabiliriz ki; bu bir emir' cevabını verdiler. Biri şunu ekledi: "Bunları görmek korkunçtu. Ben zaten ateş etmedim, edermiş gibi yaptım.' Sistematik olarak şeytanlaştırılan bu zavallı genç adamlara çok acıdık. Askerler, herkesi öldürmenin dört saat sürdüğünü anlattı... Sonra cesetleri kağnılarla taşıyıp ırmağa atmışlar. Akşam, bu savaşçılar ganimetleriyle birlikte evlerine dönmüş. Bazıları, Türkçe anlayan ve tıpkı bizim gibi şaşkına dönmüş olan Alman eczacı Bay Gehlsen'e 'İşimizi ne iyi yaptık ama' dedi. Türkler de Ermeniler de Almanların bu yapılanları onayladığını düşünüyordu... 18'inin akşamı dostumuz Bay Gehlsen'le birlikte evimizin önünde bir aşağı bir yukarı gidip geliyorduk. Bir jandarmayla karşılaştık. Bayburt'tan gelen bir grup kadın ve çocuğun on dakika kadar önce has-

tanenin üst tarafında gecelemek üzere konakladığını anlattı. Kendisi de o kafilede görevliymiş. Yolda neler olduğunu dehşet içinde anlattı bize. 'Onları boğazlaya boğazlaya buraya getirdiler. Her gün 10-12 erkeği öldürüp çukurlara attılar, yürüyemeyen çocukların kafasını parçaladılar, her köyde kadınlara tecavüz edip kirlettiler. Ben kendim üç tane çıplak kadın cesedini gömdürdüm. Allah beni bağışlasın.' Dehşet saçan sözlerini böyle bitirdi... Ertesi sabah erkenden bu ölüme mahkûm insanların ayak seslerini duyduk. Onlara katıldık ve birlikte şehre gittik. Feryatlarını anlatmak mümkün değil. Geriye sadece iki erkek kalmıştı. Kadınların bir kısmı çıldırmıştı. Biri şöyle bağırıyordu: 'Müslüman olmak istiyoruz, Alman olmak istiyoruz, ne isterseniz onu olacağız, bizi kurtarın, Kemah'a götürün ve boynumuzu vurun.' ... Şehre yaklaştığımız sırada at üstünde birçok Türk geldi ve çocukları ve genç kızları alarak gitti. Alman hekimlerinin evlerinin de bulunduğu şehir girişinde kalabalık, Kemah'a doğru yola çıkmadan önce bir an için durdu. Tam bir köle pazarıydı; sadece karşılığı ödenmiyordu...

21 Haziran'da Erzincan'dan ayrıldık... Yolda büyük bir sürgün kafilesiyle karşılaştık. Köylerini yeni terk etmişlerdi ve henüz iyi durumdaydılar. Uzun bir süre geçmelerini bekledik. O bakışları hiçbir zaman unutmayacağız. Az sayıda erkek dışında kadınlar ve çok sayıda çocuk; çoğu açık renk saçlı, mavi iri gözlü. Kıyamet günü melekleri gibiydiler; bir ölüm ciddiyetiyle ve bilinçsiz bir gururla bakıyorlardı ki. Küçükler, büyükler, ancak zar zor eşek sırtında götürülebilen yaşlı kadınlar, hepsi, kayalardan, Kemah Boğazı'ndan Fırat'ın sularına atılmak üzere sessizce yürüyordu. Bir Rum arabacı şimdi böyle yaptıklarını, aşağılarda cesetlerin görüldüğünü söyledi. Yürekler buz kesti. Jandarma, Erzurum'a iki günlük mesafede bulunan Mama Hatun'dan Kemah'a 3000 kadın ve çocuktan oluşan bir kafileyi getirdiğini anlattı. 'Alle weg, hep gitti, hep bitti'* dedi...

* Orijinal metinde aynen böyle; yarı Almanca, yarı Türkçe. (Ç.N.)

2. Dr. Von Scheubner-Richter, Münih, Luitpoldstr. 58'de oturur.

Tanık mahkemeye çağrıldı, mazeret bildirerek belki yeterli olabileceği düşüncesiyle konsolosluğu sırasında hazırladığı raporları yolladı. Bu raporlar Dr. Johannes Lepsius'un *Almanya ve Ermenistan, 1914-1918* adlı kaynak kitabında yer almaktadır. Eser Potsdam'daki Tempel yayınevi tarafından 1919 yılında basılmıştır.

18 Haziran 1915 tarihinde İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği'ne gönderilen raporda şöyle deniyor (Lepsius'un kitabında sayfa 86):

"Erzurum'dan sürgün edilen Ermeniler, Erzincan üzerinden Harput'a giderken Kürtlerin ve benzeri ayaktakımının saldırısına uğradı. Erkeklerin ve çocukların büyük bölümü öldürüldü, kadınlar kaçırıldı. Hükümet sürgün edilenleri korumak için bir şey yapamıyor ya da yapmak istemiyor. Bu konuda ve katliamları engellemek için hangi adımları atmalıyım?"

İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği'ne 30 Haziran'da çekilen telgrafta şöyle deniyor (Lepsius, sayfa 93):

"Yolda öldürülen Ermenilerin sayısı üç bindir."

İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Freiherrn von Wangenheim'e 28 Haziran'da çekilen telgraf şöyledir (Lepsius, sayfa 113):

"Diğer şehirlerin aksine, bugüne kadar Erzurum'da sürgün edilenlere karşı ılımlı davranılmıştır...

"Benim çabalarımın da bir sonucu olan bu insanca tutum, birdenbire bir komitenin etkisiyle sona erdi. Şimdi Mahmud Kamil Paşa da Ermenilerin derhal ve acımasızca sürgün edilmesi emrini verdi.

"Şehirde kalmış olan kadın ve çocuklara daha önce verilmiş olan oturma izinleri iptal edildi ve hepsi yola çıkarıldı; kesinlikle bir ölüme doğru.

"Bunlar Vali ve ben Erzincan'dayken oldu.

"Bana öyle geliyor ki, buradaki Vali Tahsin Bey aslında Ermenilere karşı daha insanca davranmak istiyor, ama bu şiddet eğilimi karşısında çaresiz kalıyor.

"Bu şiddet yanlıları, nihai hedefin Ermenileri bütün Türkiye'den silip süpürmek olduğunu açıkça ifade ediyor. Önemli bir kişinin kelimesi kelimesine söylediği şudur: 'Savaştan sonra Türkiye'de hiç Ermeni kalmayacak.'

"Eğer bu hedefe çeşitli katliamlarla ulaşılamazsa, Mezopotamya'ya kadar uzanan göçün ve alışık olmadıkları iklimin işin kalanını bitireceğini umuyorlar. Ermeni sorununun bu şekilde 'çözümü' hemen bütün askeri ve sivil memurların dahil olduğu şiddet yanlıları için bir ideal gibi görünüyor. Türk halkı Ermeni sorununun bu şekilde çözümünü kesinlikle onaylamıyor."

3. Konsolos W. Rößler, şimdi Eger'de.

Dışişleri Bakanlığı, Türk-Ermeni ilişkileri konusunda Konsolos Rößler'in mahkemede bilirkişi olarak konuşması talebini reddetti. Buna karşılık, kişisel görüş bildirmemek koşuluyla, sadece çıplak olgular üzerine konuşmasına izin verdi. Onun bilgileri de Lepsius'un kitabında basılan raporlarında yer almaktadır.

27 Temmuz 1915 günü Alman Şansölyesi'ne yolladığı raporda şöyle diyor (Lepsius, sayfa 108):

"3. Bana bu ayın 17'sinde bildirildiğine göre, Fırat'ta yüzen cesetler 25 gün boyunca Rumkale, Birecik ve Çerabulus'tan görülmüş. Bütün cesetler aynı şekilde; ikişer ikişer sırt sırta bağlanmış vaziyette imiş. Bütün cesetlerin aynı durumda olması, bunun başıbozuk kırımı olmadığım, bu cinayetlerin devlet memurları tarafından işlenmiş olduğunu göstermektedir. ... Aşağıda rapor edileceği gibi, sürgün birkaç günlük aradan sonra yeniden başladı ve üstelik daha da büyük boyutlarda. Bu sefer esas olarak kadın ve çocukların sürgünü söz konusu. ...

"6. Hükümetin, aldığı tedbirlerin uygulamasını isteyerek ya da istemeyerek elinden bıraktığını ve Ermeni katliamını Çerkezlere ve Kürtlere devrettiğini gösteren işaretler çoğalmaktadır.

"7. Harput, Erzurum ve Bitlis'ten sürgün edilen Ermeniler Resul Ayn (Bağdat demiryolunun son istasyonu)'a ulaştı. Harputlu Ermeniler, Harput'un birkaç saatlik güneyindeki bir köyde erkeklerin kadınlardan ayrılarak öldürüldüğünü, cesetlerin kadınların geçeceği yolun sağına soluna yatırıldığım anlattılar."

İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği'ne 27 Temmuz'da çekilmiş bir telgraf (Lepsius, sayfa 112):

"Doğu'da Ermenilerin imhasına ilişkin güvenilir haberler dehşet vericidir. Fırat'ta yeniden ve daha fazla sayıda ceset görülmektedir. Bu sefer esas olarak kadın ve çocuk cesetleri. Bu kırımı durdurmak mümkün değil midir? Dışişleri Bakanlığı'nı acilen ve titizlikle haberdar ediniz ki, Türklerin yalanlaması Alman basınında yer almasın ve Almanların bütün bunları onayladığı izlenimine meydan verilmesin."

4. Üsteğmen D. Ernst Parraquin, Münih, Römerstr. 11'de oturur.

Tanık geldi ve Ermenilerin Musul, Azerbaycan ve özellikle işgalden sonra Bakû'de çektiği acıları anlatmaya hazır olduğunu bildirdi.

5. Binbaşı F.C. Endres, Münih yakınlarında Gauting'de oturur.

Tanık mahkemeye geldi ve bir dizi olgudan dolayı, Talât'ın Ermenileri planlı bir şekilde imha etmek istediğine kanaat getirdiğini ve ifade vermeye hazır olduğunu söyledi.

6. Misyoner Bayan M. Didszum, Kötzschenbroda-Niederlößnitz, Gradsteg, 33'te oturur.

Onun tecrübeleri Kilikya'daki olaylarla ilgilidir. Tanık olarak söyleyebileceği şeyleri dile getirdiği mektubunda, Adana yakınlarındaki Hadcin şehrinde Ermenilerin nasıl acımasızca üç gün için-

de evlerini terk etmeye zorlandığını anlatmaktadır. Oysa bizzat Vali, bu insanların kesinlikle Türk devletine karşı düşmanlık etmediği konusunda güvence vermiştir. Sakatlar, hastalar ve körler sopayla dövülerek şehirden çıkarılmıştır. Daha birkaç saat önce doğum yapmış loğusalar da aynı şekilde şehirden atılmış ve tırmandıkları ilk tepenin ardında ölmüştür. Türk memurlar Hadcin şehrinde tek tek bütün evlerde arama yaptıktan ve işe yarar her şeye el koyduktan sonra çeşitli yerlerden şehir kundaklandı. Müslümanların yaşadığı semt bu yangında hiçbir zarar görmezken Ermeni mahallelerinde 2500 ev tamamen yandı. Amerikalıların yetimhanesindeki pek çok çocuk ve genç kız da tehcir edildi.

7. Bayan M. Spieker, Roßleben-Unstrut'ta oturur.

Tanık, sürgüne gönderilen Ermenileri, o zamanlar Halep'te öğretmenlik yapan rahmetli kocasıyla birlikte izleme olanağı bulmuştur. Kocası gördüklerini 6 Ekim 1915 tarihinde yazılı hale getirmiştir. Yararlanması için avukatlara verilmiş olan bu metinde, Müslüman yolcuların, çok sayıda ceset yüzünden yolların geçilemez hale geldiğini anlattığı belirtilmektedir. Cesetler yolun iki tarafına bırakılmış ve her yerden havaya çürük kokusu yayılıyormuş. Halep'e kadar gelen ama yola devam ettirilmeyen "artıklar"ın her gün yaklaşık 100-200'ü, çektikleri sıkıntılar sonucu ölüyormuş. Açlıktan bir iskelete dönüşmüş kadınlar ve çocuklar Halep'e gelince bulduğu yiyeceğe bir hayvan gibi saldırıyormuş. Birçoğunun iç organları artık çalışmaz durumda imiş ve 2-3 kaşık yedikten sonra yemeği bırakıyormuş. Raporda, Halep'te anlatılan pek çok korkunç olay ayrıntılarıyla verilmektedir.

8. Yazar Armin T. Wegner, Neuglobsow (Mark)'da oturur.

Tanık savaş sırasında önce 1915 yılında Çanakkale ve İstanbul'da bir Alman sıhhiye ekibinde çalıştı. Temmuz ve Ağustos 1915'te iznini, söylenti şeklinde duyduğu katliamları yerinde gör-

mek üzere Anadolu'da geçirmiş. Daha sonra Mareşal von der Goltz'un maiyetinde bulunmuş ve İstanbul'dan Halep ve Bağdat'a ve Bağdat'tan Deyrü'z-Zor'a (Dicle-Fırat hattı) kadar bütün bölgeyi dolaşmış. Çölün çeşitli yerlerinde çok sayıda tehcir kampı görmüş ve tanımlanamaz eziyetlere, feryat ve figana tanık olmuş. Saklamak için önce altını yutan ve sonra dışkısında arayan insanlarla karşılaşmış. Ermenilerin çölde yerleşmek, ticarete başlamak için nasıl bir enerjiyle çabaladığını ama bu çabaların boşuna olduğunu, çünkü bu yönde azıcık mesafe alanların yeniden sürüldüğünü gözlemiş. Katliam konusunda Ermenilerden ve Türklerden benzer şeyler dinlemiş. Jüri üyelerine bizzat kendisinin çektiği çok sayıda fotoğraf göstermeyi önerdi. Bu fotoğraflar tehcirin korkunçluğunu ve katliamın izlerini açıkça ortaya koymaktadır. Gördüğü en korkunç şeyleri Ocak 1919'da Başkan Wilson'a açık mektup şeklinde kaleme aldı, mektup *Berliner Tageblatt*'ta yayımlandı. (Ayrıca bakınız, *der Weg Ohne Heimkehr* (Dönüşü Olmayan Yol) adlı kitabı, Sebyllen-Verlag, Dresden.)

9. Tehleryan'ın kuzeni Samuel Vosganyan telgrafla çağrılmıştı, duruşmanın ikinci günü başlarken Belgrad'dan geldi. Tehleryan'ın ailesiyle ilgili olarak verdiği bilgileri ve ilişkilerini doğrulayacaktı. Tehleryan'ın bu konuda anlattıkları bütün taraflarca inandırıcı bulunduğu için ifadesine ihtiyaç duyulmadı.

10. Yazar Aram Andonyan, Paris'ten.

Tanık 1920 yılında Paris'te bir eser yayımlamıştır: *Documents officials concernant les Massacres armeniens* (Ermeni Katliamına İlişkin Resmi Belgeler). Bu eserde, Ermenilerin kovuşturulmasına ilişkin emirler içeren pek çok orijinal telgrafın tıpkıbasımı da yer almaktadır. Bunların en önemlisi, Dahiliye Nazırı olarak Talât'ın imzasını taşıyan telgraflardır ve Eklerin B bölümünde kronolojik sıray-

la ve Almanca çevirileriyle verilmiştir. Andonyan bu telgraflardan beşinin orijinallerini Savunma avukatlarına vermiştir. Bunlar:

3 numara 15 Eylül 1915; 8 numara 18 Kasım 1915; 13 numara 12 Aralık 1915; 19 numara 23 Ocak 1916; 21 numara 7 Mart 1916 tarihli telgraflardır. Bunlar avukatlar tarafından Mahkeme'ye arz edilmiştir. Mahkeme Başkanı'nın "Jüri Üyeleri sizin fiili işlerken katliamdan Talât Paşa'nın sorumlu olduğu inancıyla hareket ettiğinize ilişkin ifadenizi inandırıcı bulmuştur" sözleri üzerine bu telgrafların dava dosyasına eklenmesine gerek kalmamış ve avukatlar talebi geri çekmiştir. Aynı nedenle Tanık Andonyan'ın dinlenmesinden de feragat edilmiştir. Andonyan ifade vermeye hazır olduğunu avukatlara bildirmiş ve belgelerin gerçek olduğuna ve onları nasıl temin ettiğine ilişkin şu bilgileri vermiştir: Halep'te Türk hükümranlığının çökmesi üzerine, Kilikya Katolikosu, Türk devlet dairelerindeki tehcirle ilgili resmi belgeleri toplamak amacıyla bir Ermeni komisyonu kurmuştur. Komisyon hiçbir dirençle karşılaşmamış ve Halep'teki tehcir dairesinin başkâtibi Naim Bey, hem hükümetin suçlarının sorumluluğundan kurtulmak için hem de yeni güç ilişkisi nedeniyle komisyon üyelerinin belgeleri görmesine yardım etmiştir. Aram Andonyan da bu komisyonda yer almış ve en önemli belgeleri almış. Amacı bu belgeleri büyük bir eser içinde yayımlamakmış ve bunu gerçekleştirmiş. Üzerinde resmi mühür ve imza bulunan pek çok orijinal telgraf varmış. Bu orijinal telgraflara ek olarak, Naim Bey birçok telgrafın kopyasını da göstermiş. Andonyan bu telgrafları Londra'da çevirterek en önemlilerini kendi kitabında kullanmış. Bu arada pek çok belge kaybolmuş. Yukarıda belirtildiği gibi, savunma avukatlarına verilen telgraflardan beşi orijinaldir. Bay Andonyan'ın elinde başka telgraflar da vardır, ama başka vesilelerle çeşitli yerlere gönderilmiştir.

Andonyan tek tek telgraflarla ilgili olarak, savunma avukatlarına verilenler dışında, burada B bölümünde Almancası bulunan 1, 5, 6,

7, 11, 12 ve 15 numaralı telgrafların orijinallerini bizzat eline aldığını; hepsinin gerçek olduğunu; diğer telgrafların orijinallerini görmediğini; onların kopyalarını Naim Bey'in temin ettiğini söylemiştir.

B

Dahiliye Nazırı Talât Tarafından Tehcir Edilen Ermenilerle İlgili Olarak Verilen Talimatlar

Burada verilen Almanca metin Aram Andonyan'ın *Documents officials concernant les Massacres armeniens* /Ermeni Katliamına İlişkin Resmi Belgeler/ (Paris 1920, H. Turabian, 227, Raspail Bulvarı) adlı eserinde Fransızcası verilen metindir. Türkçeden çevirisi Londra'da yapılmıştır. Savunmaya verilen beş orijinal telgrafın çevirisi burada dilbilimcileri tarafından kontrol edildi. Andonyan tarafından basılan diğer metinlerin (özellikle önemli olanların) doğruluğu Türkçe ile karşılaştırılarak kontrol edilebilir. Savunma tarafından mahkemeye arz edilen beş orijinal telgraf Andonyan tarafından gönderilen dört kopya ile karşılaştırılarak doğruluğu kontrol edildi.

Telgraflar

1. No 502
Halep Valiliği'ne
Malum kişilerin erkekleri için gönderilmiş talimat kadın ve çocuklar için de uygulansın ve bu işle ilgili görevler güvenilir memurlara verilsin.

3 Eylül 1915
Dahiliye Nazırı
Talât

2. Halep Valiliği'ne

Ermenilerin Türkiye sınırları içinde yaşama ve çalışma hakkı bütünüyle ortadan kaldırılmıştır. Bu konuda her türlü sorumluluğu alan hükümet, beşikteki bebekler için bile bu kararın uygulanmasını emretti. Bazı vilayetlerde bu emrin nasıl uygulandığı incelendi. Bildiğimiz bazı nedenlerle bazı kişilere ayrıcalıklı davranılarak sürgüne göndermek yerine Halep'te bırakıldıkları ve böylece hükümete yeni zorluklar yaratıldığı tespit edilmiştir. Herhangi bir neden göstermeksizin, kadın ya da çocuk; kim olursa olsun herkesi; yürüyemeyenleri bile oradan çıkarın ve halka onları savunma fırsatı vermeyin. Halk bilgisizlik yüzünden maddi çıkarlarını vatansever duygularının üstünde tutmakta ve hükümetin izlediği yüksek politikayı takdir edememektedir. Sert tedbirler alın, yürüyüşü hızlandırın, yoldaki sıkıntılar çözülür. Emirleri hiç zaman kaybetmeden uygulayın. Harbiye Nezareti askeri birliklerin tehcir işine karışmaması için emir vermiştir. Bu işle görevlendirilmiş memurlara, sorumluluktan hiç çekinmeden hedefe varmak için gerekenleri yapmasını söyleyin. Faaliyetinizin sonuçlarını bana her hafta şifreli raporlarla bildirmenizi rica ederim.

9 Eylül 1915
Dahiliye Nazırı
Talât

3.

Cemiyetin emriyle hükümetin Türkiye'de oturan bütün Ermenileri tamamen ortadan kaldırma kararı aldığı daha önce bildirilmişti. Bu emre ve bu karara karşı çıkanlar vatandaşlığı kaybedecektir. İmha yöntemi ne kadar trajik olursa olsun, vicdanınızın sesini dinlemeden, hiçbir ayrım yapmaksızın; kadın, çocuk ve hastalar da dahil herkesin oradaki varlığına son verilecektir.

15 Eylül 1915
Dahiliye Nazırı
Talât

4.

Böyle bir yetimhaneye gerek yoktur. Şimdi duygularımıza kapılarak yetimleri beslemek ve hayatlarını uzatmakla kaybedecek zamanımız yok. Onları da sürgüne yollayın ve bizi bilgilendirin.

21 Eylül 1915
Dahiliye Nazırı
Talât

5. No 537

Halep Valiliği'ne,

Halktan insanların ve memurların Ermeni kadınlarla evlendiklerini duyuyoruz. Bunu kesinlikle yasaklıyorum. Bu tür kadınların boşandıktan sonra derhal çöle gönderilmelerini önemle bildiririm.

29 Eylül 1915
Dahiliye Nazırı
Talât

6. No 544

Sor Sancağı'nı sürgün yeri olarak seçmemizin amacı 1843 Nolu, 2 Eylül 1915 tarihli şifreli telgrafta belirtilmişti. Malum kişilere karşı halkın yoldaki taşkınlığı ve saldırısı hükümetin izlediği hedeflere uygun olduğu için, hukuki soruşturma yapılmayacaktır. Sor ve Urfa'daki ilgililere de bu talimat verilmiştir.

3 Ekim 1915
Dahiliye Nazırı
Talât

7. No 603

Halep Valiliği'ne,

Sivas, Elazığ, Diyarbakır ve Erzurum vilayetlerinden sürgüne gönderilmiş malum kişilerin çocuklarının ana babalarının ölümü nedeniyle desteksiz kaldıkları gerekçesiyle ve yetim oldukları

düşünülerek Müslüman aileler tarafından evlat edinildiklerini ya da hizmetçi olarak alındıklarını duymaktayız. Bütün bu türden çocukları araştırınız ve sürgün edildikleri yere gönderiniz. Ayrıca, uygun gördüğünüz yollarla halkı da bu konuda bilgilendiriniz.

5 Kasım 1915
Dahiliye Nazırı
Talât

8. Dahiliye Nazırı'nın Halep Valiliği'ne şifreli telgrafı

Amerikan Hükümeti adına Büyükelçiliğin attığı adım, Amerikan konsolosluklarının gizlice bilgi topladıklarını göstermektedir. Kendilerine tehcirin güven ve huzur içinde uygulandığı konusunda teminat verilmiş, ancak ikna olmamışlardır. Bu nedenle, Ermeniler şehir, kasaba ve toplanma noktalarından geçerken dikkat çekici herhangi bir şey olmamasını sağlayın. Şimdiki siyasetimiz açısından, oradaki yabancıların tehcirin sadece bir yer değiştirmeden ibaret olduğuna ikna edilmeleri olağanüstü önem taşımaktadır. Bu nedenle, şimdilik, görünüşte ılımlı olmak ve malum yöntemleri sadece uygun bölgelerde uygulamak önemlidir. Bu amaçla, bu tür haberleri yayan kişileri, başka bahanelerle tutuklayarak savaş mahkemelerine sevk ediniz.

18 Kasım 1915
Dahiliye Nazırı
Talât

9. No 691

Halep Valiliği'ne,

Bölgenizde bulduğunuz, Doğu vilayetlerinden bütün Ermenilerin kökünü gizli yöntemlerle kazıyın.

23 Kasım 1915
Dahiliye Nazırı
Talât

10. Dahiliye Nazırı'nın Halep Valiliği'ne şifreli telgrafı

Malum kişilerin kökünün kazınması için özel bir gayret gösterilmesi gerekirken, bunların Suriye ve Kudüs gibi şüpheli yerlere gönderildiğini öğrenmekteyiz. Böyle bir müsamaha affedilmez bir hatadır. Bu tür fesat çıkaranların sürgün edileceği yer hiçliktir. Buna göre davranılması gerekir.

1 Aralık 1915
Dahiliye Nazırı
Talât

11. No 745

Malum kişilerin kendilerine yapılanlarla ilgili memnuniyetsizliklerine ve şikâyetlerine ilişkin devlet dairelerine yaptıkları müracaatları kabul etmek caiz değildir. Bu tür şeyleri araştırmakla uğraşmak zaman kaybıdır. Şikâyetçilere, kaybettikleri haklarına ilişkin şikâyetlerini gönderildikleri yerde yapmalarını söyleyin.

9 Aralık 1915
Dahiliye Nazırı
Talât

12. No 745

Dahiliye Nazırı'nın Halep Valiliği'ne şifreli telgrafı

Ermeni gazetelerinin bölgenizde oturan bazı muhabirlerinin trajik olayları gösteren fotoğraf ve belge temin ettiklerini ve bunları oradaki Amerikan Konsolosu'na verdiklerini duymaktayız. Bu tür tehlikeli kişileri tutuklayarak tasfiye ediniz.

11 Aralık 1915
Dahiliye Nazırı
Talât

13. No 830

Şifreli telgraf

Sadece ana babasına yapılan kötülükleri hatırlayamayacak durumda olan yetimleri alın. Diğerlerini kafilelerle birlikte gönderin.

12 Aralık 1915

Dahiliye Nazırı

Talât

14. No 762

2 Aralık 1915 tarihli telgrafa cevap

Sürgünden kurtulmak için Müslüman olmak isteyen Ermenilere, bunu ancak tehcir edildikleri yerde yapabileceklerini bildirin.

17 Aralık 1915

Dahiliye Nazırı

Talât

15. No 809

Halep Valiliği'ne,

Yabancı subayların, malum kişilerin yollara bırakılmış cesetlerinin fotoğrafını çektiğini duymaktayız. Acilen bu cesetler gömülsün ve bundan sonra yollara ceset bırakılmasın.

29 Aralık 1915

Dahiliye Nazırı

Talât

16.

Belli yerlerde açılan yetimhanelere malum kişilerin çocuklarının da alındığını öğrenmekteyiz. Hükümet bunların varlığını zararlı bulduğu için, adeta acıyarak bunları beslemek ve ömürlerini uzatmak, hükümetin hedefini kavramamak, bunu dikkate almamak ve

ona karşı gelmek demektir. Bu çocukları yetimhaneye almayınız ve onlar için ayrı yetimhaneler açma girişiminde bulunmayınız.

15 Ocak 1916
Dahiliye Nazırı
Talât

17. No 840

İntilli ve Airan civarından Halep'e kadarki yollarda çoğu kadın ve çocuk olmak üzere 40-50 bin Ermeni'nin biriktiğini duymaktayız. Bu sefillerin, birliklerin geçtiği böyle önemli noktalarda birikmesine yol açan herkes en şiddetli şekilde cezalandırılmalıdır. Adana vilâyetiyle birlikte bu Ermenileri Halep'in içinden geçirmeden derhal yaya olarak sürgün yerlerine gönderin. Bir hafta sonra durumu bana bildirmenizi sabırsızlıkla bekliyorum..

16 Ocak 1916
Dahiliye Nazırı
Talât

18. Halep Valiliği'ne

(16 Ocak 1916 tarih ve 840 numaralı telgrafa ek)

İntilli ve Airan'da bırakılan ve demiryolu inşaatmda çalışan Ermenileri iş bitince gönderin. Ama bunların aileleriyle birlikte oturması yasaktır. Bu nedenle, onları Halep civarında uygun yerlerde barındırın. Daha önceki telgraflar doğrultusunda, geçimini sağlayamayan kadın ve çocukları derhal gönderin.

Dahiliye Nazırı
Talât

19. No 853

Şifreli

Binlerce Müslüman ve şehit dulları himaye ve bakıma muhtaçken, malum kişilerin gelecekte sadece tehlike oluşturacak çocukla-

rını beslemek için para harcamak caiz değildir. Onları tehcir kafileleriyle birlikte vilayetten göndermek gerek. Kendi geçimini sağlayacak durumda olanları ise, son talimatımız uyarınca, Sivas'a gönderin.

23 Ocak 1916
Dahiliye Nazırı
Talât

20. No 860
Halep Valiliği'ne
(27 Ocak 1916 tarihli şifreli müracaata cevap)
Onlara kocalarının arkadan geleceğini söyleyin ve tehcir yerine gönderin.

Dahiliye Nazırı
Talât

21.
Tehcir yönetimince ihtiyaçlarının karşılanacağı bahanesiyle, hiç şüphe çekmeden, Harbiye Nezareti'nin emriyle ordu birlikleri tarafından toplanan malum kişilerin bütün çocuklarını kitle halinde imha edin. Sonucun bildirilmesini bekliyoruz.

7 Mart 1916
Dahiliye Nazırı
Talât

Ovanes Kaçaznuni
(Ermenistan'ın İlk Başbakanı)

TAŞNAK PARTİSİ'NİN YAPACAĞI BİR ŞEY YOK
(1923 Parti Konferansı'na Rapor)

"Ermeni Belgeleriyle Ermeni Soykırımı Yalanı" dizisine, Ermenistan hükümetinin ilk başbakanı ve Taşnaksutyun Partisi liderinin imzasını taşıyan bir resmî belgeyle başlıyoruz.

1923 yılı Nisan ayında Taşnaksutyun Partisi'nin Bükreş'te yapılan Yurtdışı Konferansı'na sunulmuş olan bu tarihî rapor, Ermenistan'da yasaklanmıştır. Kitabın çeşitli dillerden yayımlanan basımları, Avrupa kütüphanelerinden toplatılmıştır.

Raporu, okuyucumuza İstanbul Üniversitesi Araştırma Görevlisi Mehmet Perinçek'in önsözüyle sunuyoruz. Kendisinin Moskova'daki Lenin Kütüphanesi'nde bulduğu Rusça basımı, Türkolog Arif Acaloğlu her zamanki titiz çevirisiyle Türkçemize kazandırdı.

Soykırıma uğradıkları iddia edilen Ermenilerin başbakanı, olayı bir savaş olarak değerlendirmekte ve daha önemlisi, emperyalistlere alet olduklarını açık yüreklilikle ortaya koymaktadır.

Kaçaznuni'nin raporu, emperyalizmin büyük yalanına son vermektedir.

Talat Paşa
HATIRALARIM VE MÜDAFAAM

Talat Paşa'nın Hatıraları ve Müdafaası'nın kendi kaleminden çıkan aslı kayıptı. Bugüne değin hep Almancadan çevrilerek yayımlandı. Türkçe özgün metni, 1921 yılında yayımlanan *Yeni Şark* gazetesinde bulduk ve ilk kez yayımlıyoruz.

Talat Paşa'nın müdafaası, vatanın, milletin ve Türk Devrimi'nin müdafaasıdır. Birinci Dünya Savaşı'ndaki vatan savunması, Kurtuluş Savaşı'mızın ilk dönemidir ve Cumhuriyet'in yolunu açmıştır; dahası Sovyet Devrimi'nin koşullarını yaratmıştır. Bu açıdan hem ulusal, hem de uluslararası önemdedir.

Ermeni soykırımı yalanına karşı mücadelenin yükselişiyle birlikte, aydınlarımız ve uzmanlarımız, yakın tarihi yeniden araştırıyor, yeniden öğreniyor. Bu arada Talat Paşa yeniden keşfedilmektedir.

Talat Paşa'nın müdafaasını tamamlayan şu metinler de özgün kaynaklarından kitaba eklendi:

- "Talat Paşa'nın İttihat ve Terakki 1917 Kongresi'ndeki Konuşması"
- "Talat Paşa'nın İttihat ve Terakki'nin 1 Kasım 1918 Tarihli Son Kongresi'ndeki Konuşması"
- "Talat Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı 22 Aralık 1919 tarihli mektubu"
- "Talat Paşa'nın Aubrey Herbert'le Görüşmesi"

Doğu Perinçek'in Talat Paşa'nın tarihsel rolünü değerlendiren sunuşuyla yayımlıyoruz.

ERMENİ KOMİTELERİNİN EMELLERİ VE İHTİLAL HAREKETLERİ

Meşrutiyet'in İlanından Önce ve Sonra

Ermeni Komitelerinin Emelleri ve İhtilal Hareketleri, ilk kez 1916 yılında Osmanlı Devleti'nin Dahiliye Nezareti tarafından yayımlanmıştı. Kitabın önemi, Osmanlı Devleti'nin ve İttihat Terakki'nin Ermeni sorunu hakkındaki resmî tezlerini yansıtmasındadır.

Emperyalist İngiltere tarafından hazırlanmış olan Mavi Kitap'a bir yanıt biçiminde tasarlanan kitap, bu yüzden sıklıkla "Beyaz Kitap" olarak adlandırılmaktadır. Bu durum, Mavi Kitap'ı "yalan ve iftira dosyası" diye nitelendiren "Beyaz Kitap"taki emperyalizm karşıtlığını da açıklamaktadır.

Kitapta Ermenilere sağlanan dış destek konusunda yapılan saptamalar önemlidir.

Ermeniler, İngiliz ve Fransızların desteğinde Rus ordularına gönüllü yazıldılar...

İntikam alayları oluşturuldu, Anadolu'nun isyanlar çıkartıldı...

İngiliz ve Fransız konsoloslukları Ermenilere para ve silah verdi...

Emperyalizmin "Ermeni soykırımı" iddialarını bir silah gibi kullandığı günümüzde, İttihat Terakki'nin Ermeni meselesine bakışını yansıtan bu tarihsel belgeyi tekrar okuyucuya sunuyoruz.

KAYNAK YAYINLARI

TALÂT PAŞA CİNAYETİ DAVASI
Tutanaklar

Tarih, Talât Paşa'ya haksızlık etse, yazık olurdu. Edemedi, edemezdi. Çünkü Talât Paşa, bizim Kurtuluş Savaşı'mızın 1914-1918 döneminin en önemli simasıydı.

Talât Paşa da, bütün devrimciler gibi yenilgiyi kabul etmemiştir ve Anadolu'daki Devrimci Hükümet'in yanındadır.
İşte Talât Paşa'nın şehit edilmesinin asıl nedeni budur.
Talât Paşa'ya yöneltilen soykırımcı suçlaması da, bizim devrimci tarihimizi hedef alan bir büyük suçlamadır.

Emperyalizmin, Ermeni katliamı konusundaki haksızlığı, belki de kendisini en çarpıcı biçimde Talât Paşa Cinayeti Davası'nda göstermiştir.

Tehleryan denen kişi, Talât Paşa'yı tabancayla katleder.
Sanık yakalanır. Kanıtlar kesindir; katil suçunu itiraf etmektedir.
Ama ceza yargılamasında en az merak edilen konu, Tehleryan'ın işlediği suçtur.

Tehleryan sanık sandalyesinden kaldırılır; oraya Jöntürk Devrimciliği oturtulur. Türkiye'nin emperyalizme karşı savaşı yargılanır. O nedenle Berlin'deki Talât Paşa cinayeti davası, bir Türkiye davasıdır.

Emperyalizme karşı iki yüz yıldır savaşan bir tarihin, çağımızın ilk Kurtuluş Savaşı'nı veren bir milletin göze alması gereken bedeller vardır. Bu da başı dik tutmanın faturasına dahildir.

Birinci Dünya Savaşı'nın şehitleri bir bedeldir. Ermenilerin çektikleri dahil, yaşanan büyük acılar da bir bedeldir. 47 yaşında Berlin'de şehit edilen koca devrimci Talât Paşa da bir bedeldir.

Doğu Perinçek

ISBN 978-975-343-529-1

KAYNAK YAYINLARI